

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

dr. Dominek Dalma Lilla

AZ ÉLMÉNYCENTRIKUS-, ÉS AZ INFORMÁCIÓ-CENTRIKUS
TÁRLATVEZETÉS MEGÍTÉLÉSE ÉS LEHETŐSÉGE KÉT HAZAI MÚZEUMBAN

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető

Prof. Dr. Andreas Héjj

habil. Dr. Vásárhelyi Tamás

Pécs

2018

Tartalomjegyzék

1	Bevezetés.....	4
1.1	A téma aktualitása és jelentősége.....	4
1.2	Kutatási célok.....	4
1.2.1	Értekezés célja.....	4
1.3	Kutatási hipotézisek.....	5
2	Kutatási módszerek.....	6
2.1	A vizsgálat részei.....	6
2.2	Alkalmazott kutatási módszerek.....	6
2.2.1	Helyszíni megfigyelések (kiállítás-értékelés, tárlatvezetés részvevő megfigyelése).....	8
2.2.2	Kérdőíves és fókuszcsoporthoz adatgyűjtés.....	8
2.2.3	Kulcsszavas értékelések begyűjtése a kiállításról.....	8
2.2.4	Saját élmény alapú értékelés élmény alapú tárlatvezetésről.....	8
2.2.5	Kvalitatív és kvantitatív adatfeldolgozás.....	8
2.2.6	Szakirodalmi áttekintés.....	9
2.3	A vizsgálati csoport.....	10
3	A kutatás elméleti keretei.....	11
3.1	A hazai muzeológia és múzeumpedagógia néhány történeti gyökerű problémája.....	11
3.1.1	A múzeumi funkciók.....	16
3.1.2	Megközelítésmódok.....	18
3.2	Kommunikáció és múzeum: tanulási kontextusok.....	25
3.2.1	Tárlatvezetés.....	26
3.3	Nevelés és múzeum.....	28
3.3.1	Múzeumpedagógia és múzeumandragógia fogalmak.....	32
3.4	A Flow.....	36
3.4.1	A flow létrejötte és megjelenési formái.....	36
3.4.2	A flow feltételei, folyamatai.....	37
3.4.3	A múzeumi flow megjelenése.....	38
3.4.4	A flow típusú tárlatvezetések Magyarországon és az élménypedagógia kapcsolata.....	40
4	A kutatás eredményei.....	42
4.1	Az információ-centrikus tárlatvezetés.....	42
4.1.1	A tárlatvezetés tematikájának bemutatása.....	42
4.1.2	Fókuszcsoporthoz adatgyűjtés.....	44
4.1.3	Kulcsszavas értékelések begyűjtése a kiállításról.....	53
4.2	Élmény-centrikus tárlatvezetés.....	56
4.2.1	A tárlatvezetés tematikájának bemutatása.....	56

4.2.2	Fókuszcsoportos adatgyűjtés	58
4.2.3	Kulcsszavas értékelések begyűjtése a kiállításról	70
4.2.4	Saját élmény alapú tárlatvezetés kulcsszavas értékelései	72
4.3	A kétféle tárlatvezetési módszer összehasonlítása az adatok tükrében	74
4.4	A kétféle tárlatvezetést követő fókuszcsoporton megadott kulcsszavak értékeléseinek összegzése	90
4.5	A kétféle tárlatvezetés kvantitatív elemzésének eredményei	91
5	Összefoglalás	113
6	Felhasznált irodalom	116
7	Mellékletek	125
7.1	Kérdőív	125
7.1.1	Kérdőív minta	125
7.2	A fókuszcsoportos beszélgetés forgatókönyve	128
7.3	Táblázatok	130
7.4	Ábrajegyzék	130

1 Bevezetés

1.1 A téma aktualitása és jelentősége

Az internetes információbőség korában az egyén számára elérhető tudás mennyisége exponenciálisan nő, miközben tudásszomjunk, a tények mögötti összefüggések megértése iránti vágyunk érezhetően kielégítetlen marad. Így egyre égetőbb szükség van azokra az információ- és tudásközvetítő eszközökre, közegekre, melyek utat mutatnak a tények labirintusában. Olyan jól bevált, évszázados múltú közegekre, mint például a múzeumok.

A múzeumok amikor szükség volt rá, a korral együtt változtak, és továbbra is sokak által ismert és elismert, hiteles forrásai a könnyen (vagy bizonyos esetekben nehezebben) befogadható tudásszeleteknek. Az aktuális magyarországi helyzetet tekintve is látszik a több mint kétszáz éves múltra visszatekintő hazai múzeumi intézményrendszer népszerűsége: 2012 óta folyamatosan emelkedett itthon az országos látogatói létszám és a múzeumi rendezvények száma is¹.

A múzeumok társadalomban betöltött szerepének fenntartásához, tudásközvetítésben betöltött súlyuk növeléséhez figyelembe kell vennünk, hogy a jelentős látogatói arányt képviselő diákcsoportok többsége elsősorban tárlatvezetésen vagy múzeumpedagógia foglalkozáson keresztül kerül kapcsolatba a múzeummal, mint intézménnyel, ilyen alkalmak során alakulnak ki a jövő látogatóiban azok a múzeumokkal kapcsolatos attitűdök, melyek a látogatói létszámot is erősen befolyásolhatják.

A fentieknek megfelelően kritikus, hogy a látogatószám megtartásához, valamint a látogatói rétegek növeléséhez professzionálisan megtervezett, jó értelemben emlékezetes tárlatvezetésekben részesüljenek a múzeumba látogatók. E dolgozat témája a múzeumlátogatás, azon is belül a tárlatvezetés hatásának vizsgálata.

1.2 Kutatási célok

1.2.1 Értekezés célja

A dolgozat célja, hogy egy rövid szakirodalmi áttekintés után feltárja a hagyományos és a szerző által elképzelt, javasolt és a tárlatvezetők által megteremtett élményelemekkel dúsított tárlatvezetések hatását, valamint bemutassa a múzeumlátogatók véleményét.

¹ OMMIK MuzeumStat kimutatásai alapján

A dolgozat fő célja, hogy a kutatási tapasztalatokra alapozva javaslatot tegyen, merre kell a mai tárlatvezetéseknek fejlődni, milyen elemek szükségesek ahhoz, hogy a látogatók élményekkel távozzanak a múzeum falai közül.

Az empirikus vizsgálatunk két részből áll, egyrészt a célcsoportba tartozó, a kutatás időpontjában a tárlatvezetésen résztvevő összes látogatóra, másrészt a tárlatvezetés után ott maradt 8-10 fős látogatókra, akik fókuszcsoporthozos beszélgetés során segítettek munkánkat.

A látogatókkal készített kérdőívek vizsgálati célja, hogy

- vizsgálja a résztvevők múzeumba járási kedvét, motivációikat, a látott tárlatvezetésen tapasztaltakat, annak elfogadását. Célunk, hogy bemutassuk, hogy a mely tárlatvezetési módszer nyeri el az egyetemista diákkorosztály tetszését, miként tudják a múzeumok a látogatói rétegüket bővíteni.
- bemutassa, mely tárlatvezetési jellemzőket preferálnak elsősorban az egyetemisták. Ennek célja, hogy kiderüljön a kutatásból, hogy az élményelemekkel dúsított vagy inkább a hagyományos, informatív jellegű múzeumi tárlatvezetést igényelik-e vagy esetleg más típusú tárlatvezetés keretében is el lehet érni a fő céljukat.

A résztvevőkkel készített fókuszbeszélgetés révén végzett vizsgálatának célkitűzése, hogy

- bemutassa egy szűkebb csoport részletes elképzeléseit a múzeumi tárlatvezetésekről, a látott vezetésről és az általuk eddig átélt tárlatvezetésekről alkotott képét. Azért tartjuk fontosnak ezt megvizsgálni, mert a múzeumok a látogatók minél magasabb számának elérését célozzák meg, és fontos tudni, hogy a vizsgált korosztályt milyen módszerek alkalmazásával tudják elérni.

1.3 Kutatási hipotézisek

Az empirikus vizsgálódások az alábbi két hipotézis validálására szolgáltak:

1. Az élménypedagógia módszereit alkalmazó tárlatvezetők vezetésén a résztvevők jelentősen magasabb érdeklődést mutatnak, mint más tárlatvezetésen.
2. Az élménypedagógia módszereit alkalmazó tárlatvezetők vezetésén a résztvevők jelentősen alacsonyabb unalom élményt élnek át, mint más tárlatvezetésen.

2 Kutatási módszerek

2.1 A vizsgálat részei

Az empirikus vizsgálat Magyarországon a Magyar Természettudományi Múzeumban és a Magyar Nemzeti Galériában történő hagyományos (informatív), illetve élményelemekkel dúsított tárlatvezetések elemzésére terjedt ki. A dolgozatban bemutatott kutatás alapját a fenti intézményekben zajlott vezetések alkották, melyet az alábbi három eszközzel vizsgáltunk:

- a tárlatvezetésen részt vevők által kitöltött, szerző által előzetes összeállított kérdőívek,
- a tárlatvezetés után ott maradt 8-10 fős, szerző által előkészített és vezetett fókuszbeszélgetések,
- szerző általi megfigyelés.

2.2 Alkalmazott kutatási módszerek

Alkalmazott kutatásunkban a tárlatvezetés élményfokát igyekeztünk vizsgálni. Az „élményszint” mérésére legalkalmasabbnak a kérdőívek kitöltése után a fókuszcsoportos beszélgetéseken alkalmazott kérdések bizonyultak, melyek hangsúlya a flow-mérés alapjaira helyeződött. A flow-mérést a magyar származású Csíkszentmihályi Mihály, a Chicagói Egyetem volt pszichológia professzora dolgozta ki, és ezt a mérést Magyarországon eddig csak néhányan alkalmazták az élmény-fok mérésével kapcsolatban². Az „optimális elsajátítási szituáció” leírásához³, valamint az adaptivitást központi kategóriaként használó konstruktív módszer hatékonyságának méréséhez nehezen találtunk volna ennél kézenfekvőbb, adekvátabb és megbízhatóbb mérési eljárást. Továbbá a múzeumpedagógia alapvetően azokra a „kvázi” élményekre épít, amelyek az életben is jól működtethető stratégiákként jelennek meg a személyiségben, s ezeknek a segítségével ér el megértésbeli változásokat⁴. Nem véletlen talán, hogy három kutatási elemünk összefüggésrendszerére éppen Csíkszentmihályi egyik

² Oláh Attila.: *A tökéletes élmény megteremtését serkentő személyiségtényezők serdülőkorban*. In: Iskolakultúra. 1999. 6-7 sz. Pécs

Vágó Irén.: *Az LLL fogalmának értelmezési lehetőségei a közoktatásban. A tanulás kora*. Új Pedagógiai Szemle. 2002, Budapest

Kocsis Mihály.: *A tanárképzés megítélése*. Iskolakultúra 2003, Budapest

³ Józsa Krisztián. – Székely Györgyi.: *Kísérlet a kooperatív tanulás alkalmazására a matematika tanítása során*. In: Magyar Pedagógia 2004, 104.évf.3.szám, 339-362.p., Budapest

⁴ Csíkszentmihályi Mihály: *Flow – az áramlat – a tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, 2001, Budapest

alapgondolata világít rá legjobban, értelmezésünk szerint az élményteli flow-állapot a legadaptívabb módja a magasabb szintű élet megteremtésének⁵.

Csikszentmihályi szerint az „áramlat” átélője annyira belemerül tevékenységébe, hogy az könnyeddé és spontánná válik, és a „tökéletes élmény” örömét nyújtja⁶. Ezért nevezi „flow”-nak (áramlatnak) ezt az élményt. Kutatásai alapján Csikszentmihályi megállapítja, hogy amikor a képességek és a lehetőségek szintje egyensúlyba kerül, s ezáltal az unalom- és a szorongás-szint a minimum körüli értékre csökken, akkor a tudat komplexebbé válása által fejlődik leginkább a személyiség. Ennek az élménynek a mérhetőségét tette lehetővé a „flow-teszt” alkalmazása, amely egyúttal az unalom és a szorongás-faktorok szintjének megállapítását is biztosította az 1,00-tól 5,00-ig terjedő skálán. Jelen kutatásunkban ennek egy változatát alkalmaztuk. A kutatásunk során a fent említett két múzeumot vettük alapul, amely múzeumokból 1-1 tárlatvezetőt választottunk ki. Ezen tárlatvezetőket (mind kettő 30-as éveiben járó nő) egy tréning során felkészítettünk arra, hogy miképp tud információ-centrikus és élmény-centrikus tárlatvezetést tartani. A következő feladatunk az volt, hogy megszervezzük az általunk nem ismert látogatócsoportokat, és elkészítsük a kérdőíveket és fókuszcsoporthoz beszélgetésünk alapvázlatát. A tárlatvezetésekben az előre felkészített tárlatvezetőn és a résztvevő csoporton kívül a kutatást vezető is személyesen részt vettek, jelenlétükkel biztosítva a helyszíni megfigyelést. Arra törekedtünk, hogy az általunk vizsgált kutatási csoportokban szereplő, múzeumpedagógiát alkalmazó hagyományos vagy élmény-elemekkel dúsított tárlatvezetésekben töltessünk ki kérdőíveket egy-egy tárlatvezetést követően. Ily módon az egyetemi korosztályi szinten, fókuszbeszélgetések során, illetve múzeumpedagógiai elemekkel dúsított hagyományos és élményelemekkel kiegészített tárlatvezetéseket követően kitöltött kérdőívekből nyertük adatainkat, amelyeket klaszterelemzéseknek vetettünk alá. Eredményeinket és az adatok összevetéséből leszűrt következtetéseinket a negyedik fejezetben közöljük. A fent leírt folyamatban az alábbi alkalmazott kutatási módszereket lehet tételesen azonosítani:

⁵ Csikszentmihályi Mihály.: *Flow – az áramlat – a tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, 2001, Budapest

⁶ Csikszentmihályi Mihály.: *Flow – az áramlat – a tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, 2001, Budapest

2.2.1 Helyszíni megfigyelések⁷ (kiállítás-értékelés, tárlatvezetés részvevő megfigyelése)

A kutatást vezetők személyes részvétele a tárlatvezetéseken lehetőségét adott kvalitatív adatokat biztosító helyszíni megfigyelések végzésére. A megfigyelésekből származó következtetések és összefüggések szintén megjelennek az eredményeket bemutató fejezetben.

2.2.2 Kérdőíves és fókuszcsoportos adatgyűjtés

A kutatásban részt vevő hallgatóktól az adatok begyűjtése a mellékletben található kérdőíveken keresztül, valamint szintén a mellékletben leírt, tematizált és irányított fókuszcsoportos beszélgetések felvétele útján zajlott.

2.2.3 Kulcsszavas értékelések begyűjtése a kiállításról

A fent tárgyalt kérdőíven keresztül lehetőség nyílt, hogy a kiállítást a résztvevők asszociációk és kulcsszavak segítségével értékeljék.

2.2.4 Saját élmény alapú értékelés élmény alapú tárlatvezetésről

A résztvevők saját élmény alapú értékelésének részletes kifejtésére a saját élményalapú program után került sor.

2.2.5 Kvalitatív és kvantitatív adatfeldolgozás

A kitöltött kérdőívek nyújtotta kvantitatív adatokat megfelelő statisztikai módszerekkel, manuális és számítógépes szoftverrel asszisztált klaszterelemzés útján dolgoztuk fel. A kvalitatív jellegű fókuszcsoportos beszélgetés esetében a helyszínen készült hangfelvétel leiratából vontunk le a hipotézisekkel kapcsolatos következtetéseket, továbbá szintén a hangfelvétel leirataiból anonim módon idézzük a kutatás szempontjából leginkább releváns résztvevői véleményeket.

⁷ Babbie, Earl: *A társadalomkutatás gyakorlata* Balassi Kiadó, Budapest 2003. 128 p.

2.2.6 Szakirodalmi áttekintés

A múzeumpedagógiával és tárlatvezetéssel kapcsolatos hazai szakirodalom áttekintéséhez a birtokunkban lévő szakkönyveken túl elsősorban a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központjának széles körben elérhető Tudástárára bocsátkoztunk. A MOKK honlapja adja talán a legátfogóbb összegzését a hazai múzeummal foglalkozó szakemberek munkásságáról, melyen belül külön kiemelendő a „Múzeumi iránytű” módszertani sorozat. Igénybe vettük továbbá a MATARKA adatbázis szolgáltatásait a „múzeum”, „tárlatvezetés” és „élménypedagógia” címszavakat felhasználva a kereséshez.

Az idegen nyelvű múzeumi tanulással kapcsolatos szakirodalom áttekintése a Google Scholar, valamint a teljes szöveges JSTOR és Science Direct adatbázisokban zajlott hasonló jellegű címszavas kereséssel („museum”, „museum experience”, „museum learning”), melynek eredményeképp mindenképp fel kell hívnunk a figyelmet a „The Journal of Museum Education” című nemzetközi vezető folyóiratra, továbbá a rendkívül sokat idézett és pozitív recenziókat kapó John H. Falk múzeumi tanulásról és múzeumi élményről szóló, kiemelkedő tudományos köteteire⁸.

A „flow” irodalmának áttekintéséhez az elsődleges forrás Csíkszentmihályi Mihály munkásságának tanulmányozása. Ezen felül a hazai irodalomból a „flow”, illetve tágabb értelmében a szintén Csíkszentmihályi, valamint Martin E. P. Seligman által megalapozott pozitív pszichológia dedikált hazai kutatóhelyének, az ELTE PPK Pozitív Pszichológia Laboratórium munkatársainak publikációs tevékenységét vizsgáltuk meg, továbbá idézzük az empirikus flow-kutatás legnagyobb közös platformjának számító Európai Flow Kutatók Hálózatának (European Flow Researchers Network – EFRN) legújabb szerkesztett tanulmánykötetét⁹.

⁸ Falk, John H.-Dierking, Lynn D.: *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. LeftCoast Press, Walnut Creek, 2000, CA

Falk, John H. et al.: *Living in a Learning Society: Museums and Free-choice Learning*. In: MacDonald, Sharon (szerk.): *A Companion to Museum Studies*. 2006. 323-339.p.

Falk, John H. – Dierking, Lynn D.: *The museum experience revisited*. LeftCoast, Walnut Creek, 2013, CA.

⁹ Harmat László. et al (szerk): *Flow experience: Empirical Research and Applicatoins*. Springer, 2016, Basel.

2.3 A vizsgálati csoport

A kutatásban általunk ismeretlen egyetemisták vettek részt, különböző szakokról, különböző előképzettségekkel.

Mind az információ-centrikus keretek között zajló tárlatvezetésekre, mind az élmény-centrikus, élménypedagógiai fókuszú tárlatvezetésekre a kutatói csoportokat online hirdetés és regisztráció útján hoztuk létre, melyekre egyetemista korcsoportosok jelentkezhettek. A jelentkezéseket feldolgoztuk, csoportokat alkottunk legfeljebb 22 fő/csoport létszámmal, így az összes jelentkezőből a jelentkezők száma összesen 16 csoportot eredményezett a meghirdetett vezetésekre. A jelentkezőket kiértésítettük, majd meghatároztuk, hogy mely múzeumhoz hívjuk őket, illetve mely típusú tárlatvezetésen vesznek részt. Mindez véletlenszerűen történt. A kiválasztás, a megkeresések és a kutatásban való részvétel vállalásáról történt visszajelzések után a megtartott vezetések után kérdőívet töltöttünk ki személyesen.

1. táblázat: A jelentkezőkből kialakított négy kutatói csoport

	Információ-centrikus tárlatvezetés	Élmény-centrikus tárlatvezetés
Magyar Nemzeti Galéria/ Magyar Természettudományos Múzeum	86 fő	84 fő

Készítette: a szerző

A visszaigazolt csoportokból, a megjelentek összlétszáma 170 fő volt, melyből 86 fő információ-centrikus tárlatvezetésekben, míg 84 fő élmény-centrikus tárlatvezetésen vett részt a kutatásban. Ennek megfelelően a kitöltött kérdőívek száma 170 db, mely kérdőívek közül mindegyik kvantitatív módon értékelhető résztvevői kérdőívnek¹⁰ bizonyult. Ezen kívül a fókuszcsoportos beszélgetésen megjelentek összlétszáma 124 fő lett, a tizenhat beszélgetés kvalitatív módon szintén értékelhető.

¹⁰ Babbie, Earl: *A társadalomkutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest 2003. 274-275 p.

3 A kutatás elméleti keretei

3.1 A hazai muzeológia és múzeumpedagógia néhány történeti gyökerű problémája

A múzeum az egyik legösszetettebb közgyűjtemény, melyet hármass feladatú intézménynek is neveznek. A múzeumi tevékenység alapja a gyűjtés, a tudományos kutatás, valamint az előbbi és utóbbi munkákat is reprezentáló kultúra- és ismeretközvetítő közművelődési tevékenység. A manapság használatos „múzeum” fogalom évezredek során alakult ki, és tartalma ma is változó minőséget takar.¹¹

A múzeum nem más, mint közművelődési és tudományos intézmény. Feladata a kulturális javak meghatározott anyagainak folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése és restaurálása, tudományos feldolgozása és publikálása, kiállításokon és más módon történő bemutatása. A múzeum alapja a gyűjtemény, így az intézmény elsődleges feladata annak gyarapítása és gondozása. Tulajdonos szerint megkülönböztetünk magángyűjteményt és közgyűjteményt. Amennyiben az intézmény gyűjt, nyilvántart, megőriz, de nem alkalmaz szakképzett munkatársakat, akik tudományosan feldolgoznák a gyűjteményt, és eredményeiket publikálnák, akkor nem beszélhetünk múzeumról.

„A műgyűjtés kezdete, oka, célja régóta foglalkoztatja a kutatókat.”¹² Ha a múzeumok kialakulásával, illetve történetével foglalkozunk, már az ókortól vizsgálhatjuk e tevékenységeket, azonban míg a dolgozatnak nem feladata bemutatni a múzeumok kialakulásának történetét, a terület magyarországi vonatkozásait röviden áttekinteni mindenképpen szükséges. A hazai múzeumok megalakulásánál nagy jelentőségű volt Széchényi Ferenc 1802-ben tett elhatározása, miszerint magángyűjteményét felajánlja egy Nemzeti Múzeum létrehozásához. „A gyűjtemény akkor 11 884 nyomtatványt, 1150 kéziratot, 142 térképet és rézmetszetet, 2029 nemesi címert, 2655 érmet - közöttük 702 aranyérmet -, továbbá régiséget, néhány képmást tartalmazott.”¹³ Ezt gazdagította az alapító feleségének, Festetich Juliának az ásványgyűjteménye, később a Jankovich - gyűjtemény megvásárlása, továbbá Pyrker János egri érsek képtára, mely az 1846-ban megnyílt régi képtár alapja lett. Ezt a törvényhozás az 1807. évi XXIV. törvénycikkkel (továbbiakban tc.) vette tudomásul, majd az 1808. évi VIII. tc. intézkedett a Magyar Nemzeti Múzeum (továbbiakban MNM) megalapításáról. Részben Budapest példája nyomán vidéken is létrejöttek városi alapítású

¹¹ Berta István: *A múzeumi gyűjtemények kialakulásának története. A múzeumi kiállítások.* In: Eöry Márta (szerk.): *Múzeumpedagógiai segédkönyv.* MRMK, Budapest, 1981. 7. p.

¹² Korek József: *A muzeológia alapjai.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 21.p.

¹³ Korek József: *A muzeológia alapjai.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 87.p.

múzeumok, többek között Szegeden (1883), Besztercebányán (1889), Kecskeméten (1897), Debrecenben (1902), és Pécsen (1904).

A magyar múzeumok fejlődése az I. világháború idejében, 1914 után mélypontra került. A világégést követően a Tanácsköztársaság mondta ki elsőnek, hogy a nép kulturálódásának ügye állami feladat, és a következő jelszó fejezi ki legjobban az ország művelődéspolitikáját: „*Ne legyen gyár könyvtár nélkül.*”¹⁴. Ennek megfelelően a múzeumokban előadásorozatokat, tárlatvezetéseket rendeztek a munkások számára, továbbá önállóvá akarták tenni a Széchényi Könyvtárat, a Természettudományi Múzeumot, a Történeti Múzeumból Művelődéstörténeti Múzeumot, a Néprajzi Múzeumból pedig Néptudományi Intézetet és Múzeumot kívántak létrehozni.

A két világháború között előtérbe került magyar múzeumügy eredményeként jött létre Magyar Nemzeti Múzeum néven az Országos Levéltárat, az Országos Széchényi Könyvtárat, az Országos Szépművészeti Múzeumot és intézményeit egyesítő intézmény; Magyar Történeti Múzeum néven a Régészeti, Történeti, Érem- és Iparművészeti, valamint a Néprajzi Tárakból álló új szervezet; az Országos Természettudományi Múzeum; továbbá a Vidéki Közgyűjtemények Országos Felügyelősége egyesítő organizációt hozott létre, amely 1949 végéig állott fenn – a Néprajzi Múzeum 1947-ben történt önállóvá válását, az Iparművészeti Múzeum 1948-ban történt kiválását nem számítva – lényegében változatlanul.

Míg Európában jellemzően a múzeum és a könyvtár kutatói jellege lépett előtérbe, és megnőtt a művészeti múzeumok fontossága is, addig az Atlanti-óceán túlsópartján Európával szemben teljesen új irányt vett a múzeumi gondolat. A tengerentúlon a múzeum szórakoztató jellegének erősítése volt a fő célkitűzés, melyet hatékony, újszerű foglalkozásokkal teli ötletekkel valósítottak meg¹⁵. Ekkoriban feléled a nemzeti múlt bemutatásának igénye, több helyen szabadtéri múzeumokat alapítanak, a második világháborút követően pedig a múzeumok tartalmi változása és számszerű növekedése figyelhető meg. Az 1949. évi események legfontosabb eredménye a múzeumok egységes, államigazgatási irányítás alá történő bevonása. Az 1949. évi 13. számú rendelet „*megkülönböztet nemzeti múzeumokat, amelyek sajátos gyűjtési körükben kimagasló országos érdekű, területileg és történelmileg teljességre törekvő tudományos vagy művészeti anyagot őrző tudományos gyűjtemények*”.¹⁶ A közületi múzeumok azok az állam által fenntartott múzeumok, melyek gyűjtőkörüket tekintve lehetnek: *helyi múzeumok*, (egy-egy helysége, a tájmúzeumok egy nagyobb tájegységre vonatkozó muzeális

¹⁴ Korek József: *A muzeológia alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 103.p.

¹⁵ Korek József: *A muzeológia alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 113.p.

¹⁶ Korek József: *A muzeológia alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988. 121.p.

gyűjteményt tartalmaznak) *emlékmúzeumok*, (olyan gyűjtemények, amely kimagasló történeti, tudományos vagy művészeti jelentőségű személyhez vagy valamely történeti eredményhez kapcsolódó emléktárgyat őriznek) *szakmúzeumok* (valamely különleges szemponttal összeállított anyagot gondoznak).

Magyarországon a II. világháború pusztításai, majd az azt követő fosztogatási hullám hatalmas károkat okozott a köz- és magángyűjteményekben¹⁷. A múzeumépületek romokban heverték, a gyűjtemények pótolhatatlan tárgyai közül több megsemmisült. Azután pedig a magyar múzeumügy sem kerülhette el a szovjet modell bevezetését.

A vidéki múzeumok rendkívül heterogén szervezetűek voltak, és történetileg is sokféle típust képviseltek. Az első lépés az államosítás volt, és így az új rendszerben az egyházi gyűjtemények kivételével valamennyi múzeumi gyűjtemény az állam kezébe került. Törvény rendelkezett az ásatások és más földmunkák során előkerülő muzeális értékű ingóságokról, nem használják többet a kincs kifejezést, valamint a tiltott ásatási terület helyett új fogalom kerül bevezetésre, a védett terület. Kimondták, hogy a földből kikerült forrásanyag az állam tulajdona, és megszüntették a földtulajdonos előjogait. A nemzeti- vagy muzeális magángyűjteményeket védetté nyilvánították, amellyel biztosították az állami ellenőrzését.

Ekkoriban szakmai szempontból a legfontosabb előrelépés a közgyűjteményi hálózat létrejötte. Az akkori kulturális tárca központi irányításával biztosítani kívánta az egész országot átfogó, egységes, szervezett és összehangolt munkamegosztással működő múzeumi szervezetet, így 1949 és 1958 között 38 új múzeumot alapítottak. Szintén a tárca kezelésében 10 fővárosi és 49 vidéki városi múzeumot tartottak fent, az egyes tanácsok pedig további 30 múzeumot működtettek. Budapesten 257 muzeológus dolgozott a múzeumokban, míg vidéken csak 89, amely azt mutatja, hogy akkoriban a vidéki intézmények nagyobb részt „egyszemélyes múzeumok” voltak.

Az 1963. évi 9. számú törvényerejű rendelet lett az új múzeumi törvény, amely pontosította a múzeum fogalmát, valamint a típusait.¹⁸ A jogszabály a magyar múzeumokat az alábbi típusokba sorolta: 1. országos múzeumok, 2. országos gyűjtőkörű egyes múzeumok, 3. megyei múzeumok, 4. tájmúzeumok, 5. helytörténeti múzeumok. A törvényt 1981. évi 19. számú rendelettel módosították, amelyben már a következő múzeumtípusokat fogadták el: 1. országos múzeumok; 2. országos gyűjtőkörű szakmúzeumok; 3. megyei múzeumok; 4.

¹⁷ Berta István: *A múzeumi gyűjtemények kialakulásának története. A múzeumi kiállítások*. In: Eöry Márta (szerk.): *Múzeumpedagógiai segédkönyv*. MRMK, Budapest, 1981. 10.p.

¹⁸ Kovács István (szerk.): *A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve*. Budapest. NPI. 1971. I-II. fejezet

tájmúzeumok. „Magyarországon 1980-ban 464 működési engedéllyel rendelkező múzeum működött. Számuk évről-évre mintegy 10-15-tel gyarapodik.”¹⁹ A törvény szerint országos múzeumot csak a kormány határozatával lehet alapítani, míg szakmúzeumot a szakminisztérium is létrehozhat a kulturális tárca hozzájárulásával. A törvény a vidéki múzeumok működését is elősegítette, létrehozták a megyei múzeumi szervezeteket. Az eddig minisztériumi fenntartású vidéki múzeumokat a 19 megyei tanács hatáskörébe rendelték. Központja a megyei múzeum, amelyhez kapcsolódtak a megyében működő tájmúzeumok és helytörténeti gyűjtemények. A múzeumok mellett megfogalmazta a muzeális gyűjtemények anyagát, amelybe a következő gyűjtemények tartoznak: muzeális emlékhelyek (emlékmúzeum, emlékház, szoba), helytörténeti gyűjtemények, üzemi gyűjtemények, szakgyűjtemények.

Az 1976. évi ún. „közművelődési törvény” (1976.évi törvény) hatására a múzeumi világban gombamód szaporodtak az ún. népművelői osztályok. Aránytalanul megnövekedtek a kiállító és egyéb szolgáltatások, és az arányeltolódás megfigyelhető a múzeumi hálózat összetételében is. Míg 1950-ben csupán 72, addig 1970-ben már 183, 1983-ban 528, 1990-ben pedig 754 múzeumként nyilvántartott intézményt számláltak. Ebből alig több mint, száz (vagyis a hálózat 20%-a) volt képes múzeumi teendőket ellátni. A fennmaradó 80% muzeális emlékhely, emlékmúzeum, helytörténeti, üzemi vagy szakgyűjtemény, kiállítóhely vagy tájház. Azt azonban fontos leszögezni, hogy a - különösen kistelepüléseken létrejött - múzeumok és muzeális gyűjtemények sok esetben pozitívan befolyásolták környezetük kulturális viszonyait, a helyiek identitását, történeti érdeklődését, valamint fontos szerepük volt a turisztika fellendítésében. A túlzott közművelődési elvárások mellett a múzeumnak meg kellett találnia az egyensúlyt a tudományos műhely és a kultúráközvetítés között. Továbbra is fontos tézis, hogy a múzeum alapja a gyűjtemény, ezzel kapcsolatosan elsődleges feladata annak gyarapítása és a gondozása.

A múzeumi szakterület felügyeletét 1953-ig a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja látta el, melynek feladatait a művelődési tárca múzeumi osztálya vette át. 1966-ban hozták létre az Országos Múzeumi Tanácsot, mint véleményező-tanácsadó testületet. A múzeumi hálózat szakmai összehangolását és ellenőrzését a Szakfelügyeleti rendszer szolgálta. A magyar tudományos élet koordinálására 1949 után a Magyar Tudományos Akadémia volt hivatott, és míg a kutatómunka az akadémiai kutatóintézetekben és a felsőoktatási intézményekben összpontosult, addig a gyűjteményeken végzett kutatások terén a múzeumokra kevés szerepet osztottak. A múzeumokban folyó munka társadalmi rangját, az iránta

¹⁹ Berta István: A múzeumi gyűjtemények kialakulásának története. A múzeumi kiállítások. In: Eöry Márta (szerk.): Múzeumpedagógiai segédkönyv. MRMK, Budapest, 1981. 10.p.

megnyilvánuló érdeklődés fokozását tanúsítja, hogy míg a múzeumlátogatók száma 1949-ben 670 ezer embert számlált, addig ez a szám 1979-ben 16,8 millió főre nőtt.²⁰

A magyar kultúra és tudomány az ideológiai megkötöttségektől felszabadulva az 1980-90-es évek fordulóján nyerte vissza az országgal együtt politikai önállóságát. A szigorúan centralizált állami tulajdonban lévő kulturális intézményrendszer a kilencvenes évek folyamán átalakult, amely magával vonta a finanszírozási rendszer megváltozását is. Az állami szerepvállalás folyamatosan csökkent, az egyre inkább csak az alapintézmények fenntartására és működtetésére korlátozódott. Az éves nemzeti össztermékből a kulturális kiadásokra fordított összeg egyre csökkent a 90-es években, továbbá megkezdődött a non-profit szektor intézményrendszerének kialakítása, melynek hatására a művelődési és tudományos intézmények életében jelentősen nőtt az alapítványi és pályázati támogatások szerepe.

A rendszerváltást a legtöbb magyar múzeum nagyon nehéz körülmények között élte meg, az épületek és a gyűjtemények megóvása kritikus állapotba került.²¹ A szabadidő eltöltésében egyre nagyobb szerepet kapott például a televízió, de a múzeumok látogatottságát tekintve a legnagyobb probléma az érdektelenség volt.

A magyar múzeumok működtetésének törvényi szabályozása érdekében már 1990-ben, majd 1992-ben törvény született, melyekben a fenntartói hatásköröket is megszabták. A törvény megkülönböztette az állami, önkormányzati, magán, alapítványi és egyházi fenntartású muzeális intézményeket. A megyei múzeumi szervezetek ezután több kisebb múzeumot, illetve muzeális emlékhelyet átadtak a városi önkormányzatoknak, mert nem tudták finanszírozni a működtetésüket.

A következő években is alkottak jogszabályokat a muzeális intézmények és a múzeumok szakmai működésének szabályozására: az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtárakról és a közművelődésről szól. Ebben a jogszabályban fogalmazták meg a kulturális javak védelmét és a muzeális intézmények szerepkörét, szakmai besorolását. A 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről nyilatkozik, elsősorban a régészeti feltárások és a műemlékvédelem rendjét szabályozta. A két törvény mellett több kormány- és miniszteri rendelet intézkedett például a múzeumi szakfelügyeletről (1999), a muzeális intézményekben folytatható kutatásokról (2001), a látogatói kedvezményekről (2000),

²⁰ Berta István: *A múzeumi gyűjtemények kialakulásának története. A múzeumi kiállítások.* In: Eöry Márta (szerk.): *Múzeumpedagógiai segédkönyv.* MRMK, Budapest, 1981.

²¹ Vásárhelyi Tamás: *The Hungarian Patient, Museum Education in Hungary and the Challenges of Democratic Transition,* 2012, *Journal of Museum Education*

a nyilvántartási szabályzatról (2002), a foglalkoztatottak szakmai munkaköreiről (2002), a kulturális javak kiviteléről és visszaszolgáltatásáról (2001, 2002).

A XXI. század küszöbén a magyar múzeumokra a nyitottság és a látogatóbarát minősítés a jellemző. ²² A kulturális tárcák működésével megindult a múzeumi modernizáció átfogó fejlesztési koncepciója, amely az Alfa program nevet viseli. Ennek során a múzeumi hálózat átfogó helyzetelemzése után jelölték ki a fejlesztési területeket: a múzeumok épületeinek és kiállításainak a felújítása, amely a látogatóbarát múzeumok image-ét közvetíti; a gyűjteményi munka megújítása; megelőző műtárgyvédelem; a minőségi állománygyarapítás; az informatikai alapú nyilvántartás; valamint a virtuális hozzáférés elősegítése. Ez a közművelődési munka új szemléletet hordoz, mely a tudományos munka nyitottságát és közvetítését is jelenti.

Napjaink múzeuma mind nagyobb szerepet vállal a kultúra és a tudás közvetítésében is. Ennek szűkebb, szakmai megnyilvánulásai a tudományos kiadványok és konferenciák. A szélesebb körű, népszerűsítő tevékenységhez kapcsolódó múzeumi szolgáltatások körébe sorolhatók az állandó és az időszakos kiállítások, az előadások, a tárlatvezetések, a népszerűsítő kiadványok, a múzeumi körök, s az iskolai oktatáshoz kapcsolódó gyermekfoglalkozások és a múzeumi órák. A múzeumnak – mint kultúrateremtő és közvetítő központnak – fel kell tudnia mérni a kulturális igényeket is és széles látókörrel, valamint olyan alkalmazkodóképességgel kell rendelkeznie, melynek segítségével pontosan követni tudja az általa szolgált közönség kulturális fejlődését. ²³

3.1.1 A múzeumi funkciók

A múzeumi funkciók folyamatosan bővülnek: míg a múzeumokban a XVIII. században a fő szerepet a kincsek és a ritkaságok felhalmozásának, és az emocionális élmények szerzésének szentelték, addig a XXI. században a fő funkciók között megjelenik az oktatás, a szórakoztatás és akár a múzeumi környezeti nevelés is. Korábban a múzeumok szerepeinek, illetve feladatainak csak a gyűjtést és a megőrzést tekintették, napjainkban azonban a funkciók kibővültek, és ma a múzeumoknak már öt fontos feladatuk, tevékenységi körük van, melyek mind alapkövetelmények. Ilyen többek közt a kulturális javak gyűjtése, megőrzése, közvetítése, és a tudományos kutatás és a nyilvántartás. Ezen feladatköröket a továbbiakban egyesével elemezzük.

²² Balassa M. Iván (szerk.): *Magyarország múzeumai. Múzeumlátogatók kézikönyve*. Vince Kiadó, Budapest, 2004.

²³ Hatházi Gábor: *Muzeológiai alapismeretek*. Magyar Nemzeti Múzeum, 1991, Budapest.

A kulturális javak gyűjtése azt foglalja magába, hogy a kutatók által felfedezett tárgyakat, az élő és élettelen természet maradványait a múzeumban megfelelő módon helyezik el hosszú távú megőrzésre. Az új szerzemények beírásra kerülnek az úgynevezett gyűjtési naplóba, amelyből később jelentés készül, majd ez alapján úgynevezett leltárkönyv és leírókarton kitöltésre van szükség. Ezen folyamat után válik a gyűjtemény részévé az adott új tárgy. A leltári naplóban szerepelnie kell a gyűjtési helyszínnek, a gyűjtés idejének, a részletes tárgylistának, vásárlás esetén az eladó nyilatkozatának és adatainak, a vásárlás összegének, ha azonban adományozótól kapta a múzeum a tárgyat, akkor az adományozó adatai mellett a megszerzés jogcímét is fel kell tüntetni. A gyűjtési napló és a jelentés a múzeumi adattárba kerül.

A múzeum feladatai szorosan összekapcsolódnak, egymást feltételezik, együttes előfordulásuk jelenti magát a múzeumot. Azonban mégis van egy alapfunkció, amely nélkül a többről sem beszélhetnénk: ez a megőrzés. A megőrzésnek azért is kiemelt figyelmet kell szentelnünk, mert sok esetben ez a tevékenység háttérbe szorul a múzeum látványosabb funkcióival szemben. A megőrzési funkció a következő területeket öleli fel: gyűjtés, raktározás és a gyűjtemény gondozása.

A múzeum feladata, hogy az adott tárgyakat, kulturális értékeket megóvja a károsító hatásoktól, ezt nevezzük a megóvás feladatának. Ezek a hatások lehetnek abiotikusak (élettelen) pl. természeti csapások, biotikusak pl. rovarkártevők, valamint antropogének (emberi eredetűek).

A múzeum feladata ezen kívül a tudományos kutatás²⁴, mely azt jelenti, hogy a múzeumban történő kutatás feladatkörébe tartozhat a műtárgyak nyilvántartása, dokumentálása, tudományos feldolgozása és publikálása. A múzeumnak ezt a profilját a legnehezebb egyéni keresleti okokra visszavezetni. Ezek mind egyértelműen szakmai feladatok, amelyek első gondolatra nem tűnnek külső indokokkal megmagyarázhatónak. A kutatást két szempont alapján vizsgálhatjuk: egyrészt, mint a másik két funkció (a megőrzés és bemutatás) feltételét biztosító tevékenységet, másrészt más alap kutatásokhoz hasonló, társadalmilag fontos feladatot. Fischer-Dárdai Ágnes, Dezső Krisztina²⁵ szerzőpáros tanulmányában például a bemutatás funkciót véljük felfedezni, mely publikáció a Pécsi

²⁴ Béni Gyöngyi-Balassa Iván: *Magyar Múzeumok*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest 1969.

²⁵ Fischer-Dárdai Ágnes, Dezső Krisztina: *Edutainment in the museum – a place where you can experience the history of the University of Pécs in an interactive environment* In: Yearbook of the International Society of History Didactics / Jahrbuch der Internationalen Gesellschaft für Geschichtsdidaktik . 2015, Vol. 36, p45-65. 21p.

Tudományegyetem egyetemi történeti táráat bemutató kiállítás koncepcióját taglalja. A kiállításban a látogatók az 1367-es európai kontextusban ismerkedhetnek meg az intézmény alapításának és fejlődésének történetével. A fenti példában a kiállítás azáltal igyekszik személyes élményt adni, hogy a tárgyakon és dokumentumokon kívül egyedi földtani tereket mutat be.

A kutatás a megőrzési és bemutatási funkciók teljesítésének, összehangolásának és a múzeum szakmai működésének alapvető feltétele. A kutatás nagyban meghatározhatja például egy kép megítélését és ez által értékét is. A múzeum csak képei értékének ismeretében tudja megítélni gyűjteménye színvonalát és így hitelesen bemutatni közönségének. A közönség számára fontos, hogy a kiállítás megtekintése során minél teljesebb képet kapjon a kiállítás anyagáról. Ezt segítik a kiállításokról szóló népszerűsítő és tudományos kiadványok, amelyek a múzeum gyűjteményéről szólnak, és az ott folyó kutatások eredményeit is összegzik.

A múzeum az értékek meghatározása, az egyes műtárgyak „kiemelése” révén a társadalom értékítéletét próbálja terelni, ugyanis a több évszázad alatt kialakult hagyományok szerint nagymértékben elfogadják a múzeumízlés meghatározó szerepét. A társadalom általános ízlésének formálása, pallérozása szintén közjósággként fogható fel.

3.1.2 Megközelítésmódok

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül mutatunk be múzeumi könyveket és tanulmányokat, melyek többek között a kutatás szempontjából funkcionálisan meghatározott csoport múzeumi látogatásához, az azzal kapcsolatos pedagógiához, pszichológiához vagy éppen a flowhoz nyújtottak segítséget. A Lanfranco Binni és Giovanni Pinna szerzők által jegyzett, a „*A múzeum: egy kulturális gépezet története és működése (1986) a XVI. századtól napjainkig*”²⁶ című tanulmánykötet magyar nyelven Pintér Judit fordításában jelent meg a Gondolat kiadó gondozásában. A könyv gazdagon dokumentálja a XX. századi modern muzeológia alapelveit, valamint híres intézmények jó gyakorlataiból kiindulva a szerzők szerint ideális múzeum megvalósításának lépcsőfokait. A magyar kiadás különlegessége, hogy Selmeczi László a kötet végén, egy kiegészítő fejezetben foglalja össze a hazai magyar múzeumok történiáját, illetve enciklopédia-szerűen felsorolja az itthoni intézmények legfontosabb adatait. Ezen irodalomra reflektál az 1988-ban megjelent „*A muzeológia alapjai*” című könyv Korek Józseftől²⁷, mely

²⁶ Binni, Lanfranco-Pinni, Giovanni: *A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig*. Gondolat, 1986, Budapest

²⁷ Korek József: *A muzeológia alapjai*. Tankönyvkiadó, 1988. Budapest

az első jól megszerkesztett, átfogó, magyar nyelvű könyv a múzeumokról. A kötetben az olvasó megismerheti a muzeológia fogalmát, főbb irányait, a múzeumok alapfeladatait (gyűjtőmunka, műtárgyvédelem, közlés), majd a szerző ismerteti a műgyűjtést az ókortól egészen az újkorig, majd rátér a magyarországi múzeumtörténetre. Már itt megfogalmazódik, hogy a múzeumpedagógia egyre jobban bevonul a múzeumok gyakorlatába. Ha meg akarja ismerni valaki a múzeumok történetét a világ és Magyarország viszonylatában, ez a könyv a leginkább alkalmas rá.

Friedrich W. Kron „*Pedagógia*” című²⁸ tankönyve „a német tanárképzés népszerű alapműve, amelyet a magyar neveléstudomány és iskolarendszer, valamint a legfontosabb európai közoktatási modellek bemutatása gazdagít. A kötetet záró átfogó, rendkívül gazdag bibliográfia a legfontosabb hazai szakirodalmat is tartalmazza. A kötet elsődleges célja, hogy a leendő tanárok és a pedagógiával, mint tudománnyal később elmélyültebben foglalkozni kívánó diákok számára bevezetést nyújtson a pedagógia alapvető témaköreibe, rész- és rokon tudományainak általános fogalmaiba, legfontosabb kutatási eredményeibe. A bevezető részben a neveléstudomány rész tudományainak, irányzatainak, alapfogalmainak, az ezt követő fejezetekben pedig a szocializáció és a nevelés folyamatának, intézményi és szervezeti formáinak, főbb didaktikai koncepcióinak széles körű nemzetközi szakirodalomra támaszkodó, részletes bemutatására kerül sor.”²⁹ A téma kifejtésekor kulcsszerephez jut a tanulásfogalom, amely nélkül szocializáció és nevelés értelmezése elképzelhetetlen. Horváth Gyula „*Pedagógiai pszichológia*” című könyve³⁰ szerint pedig a eredményes pedagógiai munkához nélkülözhetetlen a pszichológiai felkészültség, a pedagógiai pszichológia ismerete. Horváth szerint régebben a pedagógiai pszichológiát egyszerűen az általános pszichológiai ismeretek "konkretizálásának", "lefordításának", "alkalmazásának", vagyis "alkalmazott pszichológiának" fogták fel. „Az újabb pszichológia azonban azt tartja, hogy a nevelés és az oktatás olyan viszonylag önálló területe az életnek, amelyet sajátos pszichológiai törvényszerűségek is jellemeznek. A felsőoktatásban már kipróbált és bevált tankönyv ebben a korszerű felfogásban tekinti át, foglalja össze azokat a sajátos pszichológiai tárgyú ismereteket, amelyekre a pedagógusoknak mindennapi munkájukban leginkább szükségük van. Köztük olyan kutatási eredményeket is, amelyekkel a pszichológia tudománya napjaink új keletű oktatási-nevelési problémáira igyekszik pedagógiai-pszichológiai válaszokat adni.”³¹

²⁸ Friedrich, W.Kron: *Pedagógia*. Osiris Kiadó, 2003 Budapest.

²⁹ Friedrich, W.Kron: *Pedagógia*. Osiris Kiadó, 2003 Budapest.

³⁰ Horváth György: *Pedagógiai pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004 Budapest

³¹ Horváth György: *Pedagógiai pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2004 Budapest

Jancsák Csaba³² tanulmánya egy 1211 fős mintán végzett kutatás eredményeit mutatja be, melyben a magyar tanárképzésben résztvevő hallgatók értékpreferenciáit igyekeztek felmérni. A kérdőív elkészítéséhez Inglehart, Rokeach, Schwartz és Gábor elméleteit használták fel. Az eredmények igazolták a kezdeti hipotézist, miszerint a hallgatók az úgynevezett posztmaterialista értékeket preferálják elsődlegesen. Továbbá a tradicionális és materialista értékek alacsony pontszámot kaptak. Ugyanakkor a bölcsészettudományi területen tanulók nem a posztmaterialista értékeket tartották fontosnak, hanem a hagyományosokat, továbbá a természettudományos érdeklődésük leponozták posztmaterialista értékeket. A kutatás továbbá feltárta több értékrend szimultán létezését, ami egyértelműen a globalizáció hatása, és további kutatásokat érdemesebb folytatni ennek feltárására.

A nemzetközi konferencia előadásokat tartalmazó, 2005-ben megjelent kétnyelvű *Múzeumok az európai térben – Museen im europäischen Raum* című kiadványban³³ számos tanulmány tárul az olvasó szeme elé. Megemlítésre méltó Cseri Miklós „*A magyar múzeumok szerepe, lehetőségei a nemzetközi programokban, az ICOM kapcsolatokban*” című tanulmánya, mely bemutatja az ICOM (International Council of Museums - Múzeumok Nemzetközi Tanácsa) kialakulásának történetét (1946) és célját. Ez nem más, mint hogy a nemzetközi szervezet összefűzze a múzeumokat, fejlessze a múzeumi szakmát, megőrizze a kulturális örökséget³⁴. Fontos, hogy az ICOM elsősorban a szakmai együttműködést és az eszmecserét támogassa. Ezek után Cseri által bemutatásra kerül a NEMO (Network of European Museums Organization) nevű nemzetközi együttműködés is, melyet 15 EU tagállam alapított és célja a múzeumok együttműködésének elősegítése. A hálózat legfőbb feladata, hogy a nemzeti múzeumi szakmai szervezetek felé koordináljon, segítse a kommunikációt az intézmények között.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központjában kiadott Múzeumi iránytű sorozat 8. és 11. kötetei foglalkoznak célzottan a múzeumvezetéssel. A 2010-2011³⁵-ben A Múzeumok Mindenkinek” TÁMOP-program keretein belül létrejött, Bereczki Ibolya és Ságghi Ilona szerkesztette *Múzeumvezetési ismeretek 1-2.* alaplívek saját

³² Jancsák Csaba: *Value preferences of students of Hungarian teacher education*. In: Kozma Tamás, Kiss Virág Ágnes, Jancsák Csaba, Kéri Katalin (szerk.) *Tanárképzés és oktatáskutatás*. 758 p. Debrecen: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), 2015. pp. 68-80. (HERA ÉVKÖNYV 2014)

³³ Huszár Zoltán-Vándor Andrea-Walterné Müller Judit (szerk): *Múzeumok az európai térben - Museen im europäischen Raum*. Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága Janus Pannonius Múzeum, Pécs, 2005.

³⁴ Cseri Miklós: *A magyar múzeumok szerepe, lehetőségei a nemzetközi programokban, az ICOM kapcsolatokban*. In: Huszár Zoltán-Vándor Andrea-Walterné Müller Judit (szerk): *Múzeumok az európai térben - Museen im europäischen Raum*. Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága Janus Pannonius Múzeum, Pécs, 2005.

131-136 p.

³⁵ Berecki Ibolya-Ságghi Ilona (szerk): *Múzeumi iránytű II: Múzeumi ismeretek 2.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre 2010

kategóriájukban. A két tanulmánykötet átfogó képet fest az összes olyan területről, mely egy múzeum vezető munkatársa számára kritikus: a rendkívül sokrétű írások áttekintik a stratégiai, kommunikációs-marketinges, valamint jogi és gazdálkodási aspektusait is egy muzeális intézmény működésének³⁶.

Henriksen, Ellen K. és Merethe Frøyland (2000): *The contribution of museums to scientific literacy: views from audience and museum professionals*³⁷ című cikke azt vizsgálja, miként járulnak hozzá a múzeumok az átlag közönség természettudományos műveltségének növeléséhez. A cikk tanulsága szerint a szerzők olyan vizsgálódásokat folytattak, melyek során a résztvevők kapcsolni tudták a felmerülő tudományos kérdéseket saját mindennapi életükhöz. A kutatás során erős szkepticizmust azonosítottak az első mondatban kitűzött célt illetően, mind látogatók, mind múzeumi szakemberek részéről Oslóban. Ennek tükrében, amennyiben ez az attitűd széles körben elterjedt, a múzeumok komoly kihívás elé néznek, és további kutatások szükségesek a probléma feltárására és megoldására.

Koncz Erzsébet *Múzeumpedagógia tegnap és ma*³⁸ című tanulmánya egy olyan kötetben jelent meg, mely az oktatás korszerűsítésének igényéről és szándékáról szól. A szerzők szerint „a korszerűsítés alapvető értelme a képzettség emelése, mely az eredményekben mutatkozik meg. A fő kérdés tehát az eredményesség. Bármennyire is korszerűsítjük a tananyagot - a tudomány mai állása és a politika igénye szerint -, ez a modernizálás mind meddő marad, ha azt a tanulók nem tekintik magukénak, a tanítás – akár iskolában, akár a múzeumban - nem ragadja meg a fantáziát is beindító érdeklődésüket. Nem tanulják meg az információk megszerzési módját, módjait, nem törekszenek maguk is információkhoz jutni, nem sajátítják el az információk feldolgozásának módszereit, nem születik meg bennük a vágy a következtetésre, ítéletalkotásra, az önálló megismerésre. És mit sem ér az olyan (múzeum)pedagógus, aki csupán - vagy elsősorban - az információk közvetítését és a tananyag megtanítását tekinti feladatának.”³⁹

³⁶ Berecki Ibolya-Sághi Ilona (szerk): *Múzeumi iránytű 8: Múzeumi ismeretek 1*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre 2010.

³⁷ Henriksen, Ellen K. és Merethe Frøyland (2000): *The contribution of museums to scientific literacy: views from audience and museum professionals*. In: *Public Understanding of Science* 9 (2000) 393–415.

³⁸ Koncz Erzsébet: *Múzeumpedagógia tegnap és ma*. In: Szabolcs Ottó (szerk.): *Történelempedagógiai Füzetek 1*. A Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara kiadványa, 1997, Budapest.

³⁹ Koncz Erzsébet: *Múzeumpedagógia tegnap és ma*. In: Szabolcs Ottó (szerk.): *Történelempedagógiai Füzetek 1*. A Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara kiadványa, 1997, Budapest.

Veres Gábor, Verók Attila: *Új taneszközök, újmédia-kompetenciák a kulturális örökség tárgyban* című tanulmány⁴⁰ először bemutatja, miként kapcsolódik az újmédia a kulturális örökség közvetítéséhez, a kiállításszervezéshez. Ezután következik egy beszámoló a MOKK második országos konferenciájáról, melynek címe *Digitális meneTREN*D volt. A konferencia címe és tartalma is jól mutatja, hogy a múzeumpedagógiával foglalkozók különösen fontosnak érezték a dolgozat által is vizsgált kérdéskör megvitatását. Itt több olyan előadás is elhangzott, mely a kulturális (múzeumi) örökség és az új információs technológiák kapcsolódásának módozatait tekintette át.

Cserti Csapó Tibor, Forray R Katalin és szerzőtársaik egy könyvfejezükben⁴¹ a közösségi tanulás néhány tipikusnak látszó esetét próbálják meg értelmezni. „A kiválasztott esetek példázzák a lehetőségeket, amelyekben a közösségi tanulást megragadhatjuk.” A szerzők szerint „a mindenkor regionális ismeretek, tudások, fölfedezések és hagyományok mára éppen olyan komplex „tudásiparrá” fonódtak össze, mint az országos szintűek”. A tanulmányalapján a tudásipar azt jelenti, hogy a helyi-regionális tudások éppúgy termelődnek, kontrollálódnak, kapnak publicitást, készülnek belőle könyvek és konferenciák, mint az országosokból. „A helybeliség ereje tovább növeli a tudást, a tudásra alapozódó öntudatot. Ez az öntudat, „mitudat” pedig újabb közös cselekvésre serkent. Ez az újszerűség az elmúlt két évtizednek. Ezt a helyi-regionális „tudásipart” lehet lenézni, de nem lehet tudomást nem venni róla. Mindez azért fontos számunkra a szerzők szerint, mert általa közvetlenül követhetjük a közösségi tanulás szerveződését, intézményesülését és esetleges mozgósíthatóságát a közösséget ért kihívások idején.”⁴²

A közösségi tanulást szűkíti a Koltai Zsuzsa által írt *A múzeumok élethosszig tartó tanulással kapcsolatos új feladatai, kihívásai és lehetőségei az amerikai szakirodalom és gyakorlat tükrében* című tanulmánya.⁴³ A szerző végig veszi a XX. század végi és XXI. századi eleji legjelentősebb amerikai kutatások eredményeit a múzeumokban történő élethosszig tartó tanulás jelenségével kapcsolatban. Az idézett kutatások szerzői: Charles F. Gunther, Marilyn G. Hood, Tasse és Lefebvre, Bernice McCarthy, a Smithsonian múzeum és Julie Springer. A tanulmányban vázolt elméleti és gyakorlati példákból kitűnik, hogy „a múzeum és az

⁴⁰ Veres Gábor, Verók Attila: *Új taneszközök, újmédia-kompetenciák a kulturális örökség tárgyban* In: Forgó Sándor (szerk.): *Az információközvetítő szakmák újmédia-kompetenciái, az újmédia lehetőségei*. 152 p. Eger: Líceum Kiadó, 2017. pp. 79-85.

⁴¹ Cserti Csapó Tibor, Forray R Katalin et al: *Közösségi tanulás* In: Kozma Tamás és munkatársai, *Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig*. Debrecen: University of Debrecen, CHERD, 2015. pp. 177-204.

⁴² Cserti Csapó Tibor, Forray R Katalin et al: *Közösségi tanulás* In: Kozma Tamás és munkatársai, *Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig*. Debrecen: University of Debrecen, CHERD, 2015. pp. 177.

⁴³ Koltai Zsuzsa: *A múzeumok élethosszig tartó tanulással kapcsolatos új feladatai, kihívásai és lehetőségei az amerikai szakirodalom és gyakorlat tükrében*. *Tudásmenedzsment*, 2007.8/2. 61-66. p.

élethosszig tartó tanulás kapcsolatában a nyugati féltekén már új fejezet kezdődött, mely elsősorban a látogatókutatás és a tanuláselméletek tapasztalatainak múzeumi kamatoztatásában, az interaktív internetes felületek múzeumi mediáció szolgálatába állításában, valamint új tanulási módok és módszerek infrastrukturális és intézményi, szervezeti háttérének létrehozásában ölt testet.”⁴⁴

Hejj, Andreas 2015-ben megjelent „*Emotionale Intelligenz in der Erwachsenenbildung*” című tanulmánya⁴⁵ azt járja körül, miként lehet a felnőtt edukátorok munkájának hatékonyságát növelni az emocionális intelligenciát (EQ) érintő kutatások helyes felhasználásával. A szerző az irodalomjegyzéken keresztül saját kutatási eredményeit mutatja be Pápua Új-Gineából és a Mikronéziai Szövetségi Államokból, melyek szerint az előbbi országok fiatal felnőtt férfiai épp olyan képzést kapnak, mely a nyugati társadalom hasonló korosztályának hiányzik. A társadalmi feszültségek enyhítése és a személyes jólét érzésének növelése mind a képzést kapó diákok és a képzést adó tanárok érdeke. A pszichológiai motivációk és az emberi szervezet neurológiai folyamatainak elemzése egy olyan működőképes technikának adnak teret Hejj szerint, mellyel csökkenthetők a depressziós tünetek és az agresszió az érintett emberekben. Egy másik tanulmányában⁴⁶ bemutatott modell következménye, hogy „ha egy iskola azáltal kívánná enyhíteni a diákokra nehezedő teljesítménynyomást, hogy a teljesítményelvárást csökkenti, kevésbé serkent újdonságértékkel, s azáltal kevésbé késztet cselekvésre. Az ezt követő unalom jó esetben passzivitáshoz vezet, de az is lehet, hogy - legalábbis belső - elkerülő meneküléshez az iskolától és elvárásaitól”. Hejj írása alapján „a felfedező közeledés elmaradása csökkenti a siker megtapasztalását, így gátolja a kompetencia és az önrendelkezés kialakulását. Az alacsonyabb kompetencia és az önrendelkezés hiánya pedig azt eredményezi, hogy önérvényesítő magatartás (ami meghatározásszerűen mindenkor tekintettel van a többiek jogaira) helyett a magatartás agresszívvé válik. Ez az a fel nem emésztett cselekvési késztetésből eredő agresszív unalom, amivel az elfajult szurkolók példájánál már találkozunk.”⁴⁷ Hejj konklúziója, hogy a kényeztetés eredménye tehát épp a fordítottja, mint a teljesítményre biztató támogatásé.

⁴⁴ Koltai Zsuzsa: *A múzeumok élethosszig tartó tanulással kapcsolatos új feladatai, kihívásai és lehetőségei az amerikai szakirodalom és gyakorlat tükrében*. Tudásmenedzsment, 2007.8/2. 66. p.

⁴⁵ Hejj, Andreas: *Emotionale Intelligenz in der Erwachsenenbildung*. (Érzelmi intelligencia a felnőttoktatásban) In: Tomásóvá, Viola, Juhász Erika, Sári Mihály (Szerk.), *Innovation und Erneuerung im Bereich der Erwachsenenbildung in Mitteleuropa*.2015 (210-228. p.). Dubnica nad Váhom: Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom.

⁴⁶ Hejj, Andreas: *Mikor figyel a diák? Egy kibernetikai modell és a valóság*. In: Andl Helga, Molnár-Kovács Zsófia (Szerk.), *Iskola a társadalmi térben és időben*. I. kötet. (11-30 o.). Pécs, 2013: Pécsi Tudományegyetem.

⁴⁷ Hejj, Andreas: *Mikor figyel a diák? Egy kibernetikai modell és a valóság*. In: Andl Helga, Molnár-Kovács Zsófia (Szerk.), *Iskola a társadalmi térben és időben*. I. kötet. (27. o.). Pécs, 2013: Pécsi Tudományegyetem.

Központi kérdés a fenti szakirodalomnak tanulságain túl a múzeum, mint fogalom bemutatása. Sokféle meghatározás létezik, és ma a múzeum fogalma kevésbé egyértelmű, mint valaha: a nemzetközi szakirodalomban nincs rá egységes definíció. Az elnevezést országonként vagy akár országokon belül is más és más feladatokkal rendelkező, eltérő finanszírozási feltételekhez kötött, különböző tulajdonviszonyú, heterogén szolgáltatásokat nyújtó intézményekre alkalmazzák. A múzeum fogalmának legszélesebb körben elfogadott elnevezése a fent már említett Múzeumok Nemzetközi Tanácsától (International Council of Museums, ICOM) származik. Az ICOM a következőképpen határozza meg a múzeumot:

Múzeum 1: *„A múzeum az emberek és környezetük számára létező valóság, a társadalom és annak fejlődése érdekében álló nonprofit intézmény, nyitott a nyilvánosság felé, kutatási, oktatási és élvezeti céllal gyűjt, megőriz, kutat, kommunikál és kiállít.”*⁴⁸ A magyar meghatározás nem helyez ekkora hangsúlyt a múzeum közösségi kapcsolataira. Magyarországon az 1997. évi CXL. törvény definiálta a múzeum fogalmát. A muzeális intézmények köre központilag szabályozott; a muzeális intézmény a múzeumok, a közérdekű muzeális gyűjtemények és a közérdekű muzeális kiállítóhelyek gyűjtőneve.

Múzeum 2: *A „múzeum a kulturális javak tudományosan rendszerezett gyűjteményeiből álló muzeális intézmény. A múzeum feladata a kulturális javak meghatározott anyagának folyamatos gyűjtése, nyilvántartása, megőrzése és restaurálása, tudományos feldolgozása és publikálása, valamint kiállításokon és más módon történő bemutatása. A múzeum rendelkezik az e feladatok ellátásához a szakmai normatívák szerint szükséges tárgyi és anyagi feltételekkel, megfelelő épülettel, szakirányú felsőfokú végzettségű alkalmazottakkal.”*⁴⁹

Az elsővel, azaz az ICOM definícióját ért egyet a szerző, hiszen tartalmazza azokat az elemeket, amely a múzeumhoz, mint intézményhez kötődik.

⁴⁸ ICOM Statútum 2. cikk 1. szakasz

⁴⁹ 1997. évi CXL törvény 42. szakasz 1-3

3.2 Kommunikáció és múzeum: tanulási kontextusok

„A múzeum több szinten, több irányba és több csatornán keresztül kommunikál. Kiállításain, programjain, kiadványain, tudományos tevékenységén át sokféle üzenetet juttat el közönségéhez, reflektál a társadalom aktuális problémáira, igyekszik naprakész válaszokat adni a változó látogatói igényekre, elvárásokra. Emellett tájékoztatást ad sokrétű tevékenységéről, jelen kíván lenni a közbeszédben. A múzeumlátogatásra készülő, a múzeumba érkező látogatókat információs rendszerével segíti abban, hogy a látogatás során otthonosan érezzék magukat, megtalálják az adott kiállítást, műtárgyat, vagy a kényelmi szolgáltatásokat. E sokrétű kommunikációs tevékenység egyes részeinek elemzése, tudatos alakítása elengedhetetlen a múzeum üzeneteinek sikeres célba juttatása, az eredményes társadalmi interakció elérése érdekében.”⁵⁰ Bárd Edit írásához hasonlóan Huszár Zsuzsanna 2005-ben *A múzeum, ahogy önmagára emlékszik* című tanulmányában⁵¹ szintén a kommunikációt helyezi a fókuszba. A tanulmány egy centenáriumi, ünnepi helyzet indíttatása kapcsán született: az írás megjelenésekor volt 100 éves a pécsi múzeum. Az intézmény saját történetét a közelmúltban szakközleményekben, ismeretterjesztő cikkekben tette közzé, elsősorban a szűkebb pátria érdeklődő közönsége számára hozzáférhetően. E másodlagos források felhasználásával Huszár vázlatos betekintést kíván nyújtani a pécsi múzeum történetébe, közművelődési tevékenységébe, és utalni szeretne a múzeum, mint intézmény művelődéstörténeti jelentőségére.

A fentiekén túl a kommunikáció a múzeum életében még egy fontos területet érint: a kommunikáció, mint a tudáscsere eszköze, elengedhetetlen pillére a múzeumi tanulásnak is. A múzeumi tanulás „kontextuális modellje” szerint a látogatás sikere a személyes motívumoktól, a társadalmi környezettől és a fizikai kontextustól függ⁵² (Falk és Dierking: *The Museum Experience* 1997): különösen az utóbbi területet lehet megfelelő intézményi kommunikációs tevékenységgel pozitív irányba befolyásolni.

Falk a későbbiekben integrálja a kontextuális modellt a múzeumi látogatás élményére vonatkozó modelljébe is (Falk: *Identity and the Museum Visitor Experience* 2009 – 1. ábra), mely modell a látogatást előidéző belső motivációt helyezi a középpontba, és mely elmélet szerint a múzeumi látogatás, mint élmény, befolyással bír a látogató identitására, esetenként a

⁵⁰ Bárd Edit: *A kommunikáló múzeum*. In: Dr. Bereczki Ibolya és Sági Ilona (szerk.): *Múzeumvezetési ismeretek* 1. (Múzeumi iránytű 8.), Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 2010. 178-181.

⁵¹ Huszár Zsuzsanna: *A múzeum, ahogy önmagára emlékszik*. In: *Tudásmenedzsment* 2005. VI. évfolyam 1. szám 84-97.p.

⁵² Falk, John H. – Dierking, Lynn D.: *The museum experience*. Washington DC.1997 CA.

különböző kommunikációs aktusok révén megváltoztatja azt.

The Museum Visitor Experience and the Role of Identity-Related Visit Motivations.

1. ábra Falk, J.H. (2009). *Identity and the Museum Visitor Experience*. LeftCoast Press, Walnut Creek, CA. 161. oldal⁵³

3.2.1 Tárlatvezetés

A tárlatvezetés, mint a fenti modellben is elhelyezhető, látogatói attitűdöt befolyásoló és identitásformáló múzeumi kommunikációs tevékenység, külön említést érdemel. Szerencsénkre a következő, múzeumi neveléssel foglalkozó alfejezetben bemutatott *Múzeumi tanulás* című tanulmányköteten belül szintén külön fejezet foglalkozik a tárlatvezetéssel. A fenti írás részletesen, útmutató-szerűen mutatja be, miképp érdemes felkészülni egy tárlatvezetésre, továbbá hogyan érdemes kezdeni a vezetést, irányítani a csoportot, milyen szakaszokat célszerű beiktatni a vezetésbe.⁵⁴ Alább idézzük a szerzők által összegyűjtött és szerkesztett listát, melyekkel érdekessé tehető egy tárlatvezetés: „

1. Olvassunk fel hangosan a kiírt szöveget.
2. Tegyük fel kérdéseket, ne csak a tárgyról, hanem a csoport tagjairól is (pl. árvízi festmény előtt: te mit csinálnál ilyen helyzetben?)

⁵³ Falk, John H.: *Identity and the Museum Visitor Experience*. LeftCoast Press, Walnut Creek, 2009 CA. 161.p.

⁵⁴ Vásárhelyi Tamás: *A tárlatvezetésről* In: Vásárhelyi Tamás-Kárpáti Adrea: *Múzeumi tanulás*. Typotex, 2011, Budapest

3. Utaljunk vissza korábban elhangzottakra is, és közvetlen korábbi élményekre is.
4. Utánozzunk hangokat
5. Keressünk azonosságokat, különbségeket a tárgyak között.
6. Adjunk feladatot.
7. Legyen esetleg tétje az aktív részvételnek, és anélkül is adjunk pozitív visszajelzéseket.
8. Játsszuk játékot.
9. Mozgassuk a csoportot.
10. Használjunk mennél több érzékszervet.
11. Adjunk tárgyat a kézbe.
12. Manipulálhassunk valamit.
13. Legyen egy időre egy gyerek a vezető.
14. Ha adekvát, használtassuk a saját testüket szemléltetésre, ahogyan a saját élményeiket is idéztessük fel.
15. Kérdezzünk vissza, értették-e, amit mondtunk (nem feltétlen direkt módon).
16. Mondjunk (mondassunk) el egy izgalmas történetet, ami azzal a tárggyal történt (vagy történhetett).”

A nemzetközi irodalomra tekintve Tali Tal és szerzőtársai 2005-ben megjelent, *Guided school visits to natural history museums in Israel: Teachers' roles* című tanulmányában⁵⁵ a science centerek és természetrajzi múzeumok szerepéről értekeznek. A tanulmány az iskolás csoportokat kísérő tanárok szerepére és észrevételeire koncentrál az osztályukkal történő múzeumlátogatások alkalmával, más hasonló kutatások mintáját követve. Tárlatvezetéseket Magyarországon végezhet tanár, illetve múzeumi szakember is, azonban ezen tanulmányban érdekesség, hogy egyedi jellegzetességet azonosított Izraelben, miszerint egyik tanár sem ún. aktív facilitátor, és teljesen érdektelenek és alulinformáltak a látogatást illetően. Ez annak is köszönhető a cikk írói szerint, hogy az izraeli iskolák alvállalkozókat alkalmaznak a múzeumi látogatások megszervezésére.

⁵⁵ Tali, Tali et al (2005): *Guided school visits to natural history museums in Israel: Teachers' roles*. In: Science Education, 89, 920 – 935 p.

3.3 Nevelés és múzeum

A múzeumi tanulás gerincét adó múzeumpedagógiai vagy élménypedagógiai gyakorlatban vannak olyan módszerek, melyek segítségével lehet oktatni múzeumban is. Első példaként említhető a feladatlapos feldolgozás. Ezek a feladatlapok a kiállítások tematikus gyermek vagy felnőtt vezetőinek is tekinthetők. Fontos, hogy a feladatlap⁵⁶ elkészítésekor a múzeumpedagógus figyelembe vegye az életkor sajátosságait, és hogy olyan típusú feladatok váltsák egymást, melyek ébren tartják a látogatók érdeklődését. Fontos az is, hogy a válaszok ne igényeljenek előképzettséget az adott kiállítással kapcsolatban, mert aki betér a múzeumba, az a kiállítást nem feltétlenül ismeri. Ki kell emelni Vásárhelyi Tamás – Vásárhelyi Krisztina szerzőpáros felfedezőfüzetét, melyben „a szerzők (apa és lánya) a „családi felfedezőfüzet”-nek elnevezett, új múzeumpedagógiai műfajba sorolható, felnőtt-gyerek párosok számára készített kiadványaikat mutatják be. A tervezések és értékelések folyamatán túl ismertetik a füzetek elveit, pedagógiai céljait és gyakorlati megoldásait is. A füzetek a Magyar Természettudományi Múzeum kiemelkedő állandó kiállítási elemeivel és tárgyaival (a Bálnacsontváz, a Bárka) kapcsolatosan használhatók, és elkísérik a látogatókat otthonukba és a szabad természetbe is.”⁵⁷

Szinte minden múzeumban alkalmazzák a múzeumi szakemberek a szerepjátékot, vagy más néven a szituációs játékot. A foglalkozáson részt vevők aktivitásán múlik a játék sikere. Olyan élményt nyújt egy ilyen típusú foglalkozás, ami a további ismeretszerzést motiválja. Az élményszerzés a múzeumpedagógiai foglalkozások egyik elsődleges megkülönböztető jegye. Az élmény hatására feloldódik a társaság, és a látogató a játékélmény során átélhet – akár egy másik élőlény bőrében - egy másfajta világot.

A példák után: a múzeumpedagógia a neveléstudomány sajátos területe, mert egy intézményformához kötött, s közben más oktatási formákkal kerül kapcsolatba, elméleti vonatkozásai az adott múzeum gyűjtési köréhez illeszkednek.

A magyar múzeumpedagógia az utóbbi negyven évben kétszer lépte át azt a küszöböt, amely a megsemmisülést a továbbfejlődéstől elválasztja. A hetvenes évek elején ugrásszerűen emelkedett a múzeumok közönségkapcsolatokra fordítható költségfedezete, és ekkor számos múzeumpedagógiai műhely jött létre. Autóbuszok szállították a gyermekcsoportokat óvodai,

⁵⁶ Vásárhelyi Tamás – Vásárhelyi Krisztina: *Új műfaj a múzeumpedagógiában: családi felfedezőfüzet*. In: Új Pedagógiai Szemle 2009/5-6. 191-197.p.

⁵⁷ Vásárhelyi Tamás – Vásárhelyi Krisztina: *Új műfaj a múzeumpedagógiában: családi felfedezőfüzet*. In: Új Pedagógiai Szemle 2009/5-6. 191.p.

iskolai tanítási időben és a gyermekek százai jártak a főváros- és néhány nagyobb vidéki város múzeumainak óvodaidőn/iskolaidőn kívüli foglalkozásaira. Az államszocializmus hervadásával, pénz és energiák fogytán, valamint a múzeumok válsága következtében csak 1990-ben éledt újjá a múzeumpedagógia és indult meg a magyarországi múzeumpedagógiai képzés egy sokkal nehezebb helyzetben lévő kulturális közegben. Az 1990 után megújuló múzeumok közönség centrikussá, kiállítás orientálttá váltak.

A múzeumpedagógia olyan területe a múzeumi és iskolai/felnőtt életnek, melyben két szakterület talál egymásra (oktatás-nevelés, illetve muzeológia), hatja át egymás tevékenységi köreit. Az ebben résztvevő munkatársak egyszerre pedagógusként és kultúraközvetítőként alkotják meg a jövő nyílt tanítási bázisait. *„A múzeumpedagógia foglalkozik a kiállított tárgyakon keresztül kifejtett nevelési-oktatási tevékenység formáival, hiszen ez a terület a pedagógiai eszközrendszer mozgósításával, kiscsoportos keretben, a múzeumi bázison, meghatározott témában végzett tevékenység.”*⁵⁸

Bamberger, Yael és Tali Tal által 2006-ban írt tanulmányban ⁵⁹a kontextuális tanulási folyamatot vizsgálták a természettudományos és természetrajzi múzeumokban tartott tanórai látogatások során. Azzal a hipotézissel indították kutatásukat, hogy az osztálytermen kívül tartott óra különböző az osztálytermi tanulástól, és a múzeum nyújtotta szabad tanulás növeli a személyes tapasztalaton alapuló tanulás hatékonyságát. A kutatásban 750 diákot vizsgáltak, akik négy múzeumot látogattak. Kutatásuk fókuszában a választási szabadság volt. Kutatási módszerként megfigyelték a látogatást, interjúztak a tanulókkal (forgatókönyv segítségével), és múzeumi munkalapokat töltettek ki velük. Az elemzés alapján négy fajta szabadsági tényezőt azonosította a szerzők, amelyek befolyásolják a múzeumi tanulás hatékonyságát: a skála a semmi választástól a teljes szabadságig terjed. A tanulmányban a tanulási hatékonyságot az iskola tudományos tanterve és a tanulók élettapasztalata függvényében is vizsgálták. Az eredmény arra mutat, hogy sem a semmi választási lehetőség, sem a teljes szabadság nem megfelelő tanulási környezet: kell egy minimális keret a múzeumi órának, ami segíti a tanulási folyamatot, és mélyebb hatást gyakorol rá.

⁵⁸ Korompainé Mocsnik Marianna: *A sóstói múzeumfalu kiállításainak komplex múzeumpedagógiai feldolgozása*. In: Foghtúy Krisztina – Szepesházy Ágnes (szerk.): *Múzeumpedagógiai Tanulmányok II*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2006. 254.p.

⁵⁹ Bamberger, Yael és Tali Tal: *Learning in a Personal Context: Levels of Choice in a Free Choice Learning Environment in Science and Natural History Museums*. In: Wiley InterScience (published online) 2006.

Anderson, David 1997-ben könyvében⁶⁰ áttekinti az Egyesült Királyságban működő múzeumok tanulási központként történő működését, továbbá javaslatot tesz továbbfejlesztésükre a jövőben. A múzeumi tanulást helyezi a múzeumok továbbfejlesztésének középpontjába, és miközben odafigyel a múzeumokra, mint autonóm intézményekre, megvizsgálja a múzeumok és a nemzeti fejlődés kapcsolatrendszerét is. Pontosan emiatt helyezzük mi is a középpontba a múzeumokat, mégpedig oly módon is, hogy a múzeumoknak figyelembe kell venniük, hogy a kiállításuk felhasználható legyen az oktató-nevelő munkában. Ahhoz, hogy a múzeumok hatékonyan tudják segíteni az iskolák oktató-nevelő munkáját, ismerniük kell az egyes iskolatípusok tantervét, mert csak így tudják megvalósítani az együttműködés feltételeit. Ki kell találnia a pedagógusnak, hogy a múzeumban egyéni, csoportos, frontális, differenciált munkaformát használ, vagy ezek ötvözetét. *„A hatékony múzeumi foglalkozás egyik fontos előfeltétele az előzetes tanári felkészülés, feldolgozandó múzeumi kiállítás anyagának beépítése a tananyagba, illetve a pedagógiai feldolgozás lépéseinek megtervezése. Célszerű a tanárnak előzetesen megismerkednie a múzeumok anyagával, és ezen ismeretek birtokában lehet elkészíteni a közös munka tervezetét. A legjobb megoldás, ha a múzeumi munkát szervesen összekapcsoljuk az éves tananyag feldolgozásával, és egy évre előre elkészítjük a múzeumlátogatások és a múzeumi órák tervezetét.”*⁶¹ „A tanár a múzeumban a tárgyakból bontja ki a szükséges ismereteket, tehát a tanulók megfigyeléseinek és tevékenységük középpontjában mindig a múzeumi tárgynak kell állnia. Ahhoz, hogy a tanárok tanmenetbe beépített múzeumi órát tarthassanak, a múzeumnak a maga szakterületének megfelelően minél több módszertani segédanyagot kell készítenie lehetőleg a pedagógus bevonásával együtt.”⁶²

Tran, Lynn Uyen és Heather King 2007-es⁶³ cikke elsősorban a múzeumpedagógiai szakma fejlődési lehetőségeiről szól, mindenekelőtt a nevelés terén. Bár a szerzők szerint fontos részét képezik az edukátorok a múzeumi arculatnak, mind a kutatási eredmények, mind a gyakorlat szerint nem nagyon ismerik el és értékelik a munkálataikat. A múzeumpedagógus pedagógiai tevékenységének vizsgálata azt mutatta a tanulmányban, hogy a külföldi

⁶⁰ Anderson, David: *A Common Wealth – Museums and Learning in the United Kingdom*. Department of National Heritage, 1997 London.

⁶¹ Bencze Judit: *A történeti tantárgyak múzeumpedagógiai feldolgozása a reformpedagógia elemeinek felhasználásával*. In: Foghtűy Krisztina – Szepesházy Ágnes (szerk.): *Múzeumpedagógiai Tanulmányok III*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009. 123.p.

⁶² Bollókné Várhelyi Katalin: *Tanórák a múzeumban*. In: Eöry Márta (szerk.): *Múzeumpedagógiai segédkönyv*. MRMK, Budapest, 1981. 31-40.p.

⁶³ Tran, Lynn Uyen és Heather King: *The Professionalization of Museum Educators: The Case in Science Museums*. In: *Museum Management and Curatorship* Vol. 22, No. 2, 2007, 131-149 p.

természettudományi múzeumokban nem nagyon ismernek „best practice”-eket, nincs egy professzionálisan elfogadott tudásbázis ami alapján fel lehetne készíteni a múzeumpedagógusokat. A tanulmány ennek a tudásbázisnak a létrehozását sürgeti, valamint ad egy elméleti keretrendszert, amelyre egy professzionális múzeumpedagógiai szakmát lehetne alapozni. Ennek a keretrendszernek hat sarokpontja van: kontextus, választási lehetőség és motiváció, tárgyak, tartalom, tanulási elméletek, és a beszédaktus.

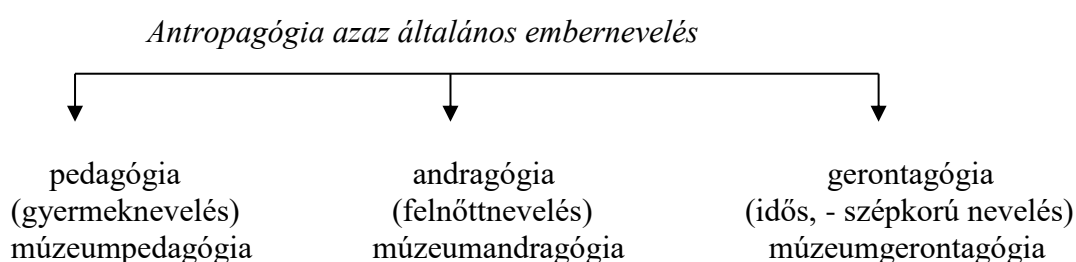
A múzeumi nevelés célközönsége szempontjából fontos, hogy elválasszuk egymástól a múzeumpedagógiát és a múzeumandragógiát. A neveléssel kapcsolatos gyűjtőfogalom, azaz az általános embernevelés (antropagógia) három részre osztható. Egyik része a pedagógia, amely a gyermekneveléssel foglalkozik, ide soroljuk a múzeumpedagógiát. Második része az andragógia, azaz a felnőttnevelés, ide tartozik a múzeumandragógia. A harmadik része a gerontagógia, azaz az idő- szépkorú nevelés, ide sorolandó a múzeumgerontagógia (2. ábra).

Ma a múzeumok tudás- és a nevelésközpontú szerepkörében a belső képzések, a továbbképzések, az átképzések rendszerszerűen kapcsolódnak a formális - non-formális - informális oktatás és nevelés feladataihoz, és ahhoz a múzeumi gyakorlathoz, amely többek között gyerekek, felnőttek, idősek számára is „visszatánítja” a magyar hagyományokat, az erkölcsös élet értékeit annak érdekében, hogy az európai és a globális térben megmaradjon a magyar nyelvű kultúra. Egy Furray R. Katalin és Juhász Erika szerkesztésében megjelent könyv⁶⁴ olyan kutatást taglal, melynek során „a szerzők azokat a kapcsolódó elméleti és empirikus kutatásokat keresték, amelyek tartalmukban, témáikban korább tanulással foglalkozó kutatásukhoz közel állók, illetve annak valamely részterületét kutatják”⁶⁵. Ezeket a kutatásokat és kutatási eredményeket is tartalmazza a fent idézett összefoglaló kötet, amelyben további 40 tanulmány tematikusan rendezve olvasható. A könyv által bemutatott kutatás témája, „az autonóm tanulás tágabb kontextusát a szerzők szerint az informális tanulás jelenségének kutatása, valamint az azt több ponton érintő nonformális tanulási keretek vizsgálata jelenti. Ementén a nonformális – informális tanulás történeti-elméleti keretei, empirikus megközelítései, felsőoktatási és technológiai vonatkozásai egy-egy csoportosítási keretet adtak a tanulmányokhoz. A kutatás jelentős elméleti keretét adó durkói életmű alapján az autonóm tanulást, mint önnevelést, önművelést is értelmezik a szerzők, amely Durkó Mátyás műveiben a művelődési formák egyikeként szerepel. Így kerültek a kötetbe a művelődés és tanulás

⁶⁴ Furray R. Katalin – Juhász Erika (szerk.): *Nonformális – informális – autonóm tanulás*. Debreceni Egyetem, 2009, Debrecen.

⁶⁵ Furray R. Katalin – Juhász Erika (szerk.): *Nonformális – informális – autonóm tanulás*. Debreceni Egyetem, Debrecen. 2009, 7.p.

összefüggéseit vizsgáló kutatások is.”⁶⁶ A Kőfalvi Tamás – Mészáros Márta – Ónodi Márta szerkesztésében *Közgyűjteményi ismeretek* címmel⁶⁷ megjelent kötetben szintén találkozunk az informális tanulással. „A könyvben három közgyűjteményi forma történetét, működését és használatát mutatják be. Céljuk, hogy elősegítsék az informálódás, a tudás igényének és képességének kialakulását, valamint a könyvtár, a múzeum és a levéltár tudatos használatát a formális és az informális tanulás keretei közt egyaránt. A könyvben helyet kaptak olyan információk is, amelyek a közgyűjtemények működésének a nagyközönség által kevésbé vagy egyáltalán nem ismert részleteit világítják meg. A könyv célközönsége a nappali, levelező és távoktatási rendszerben tanuló leendő tanítók, tanárok és a gyakorló pedagógusok.”⁶⁸

2. ábra: Múzeumandragógia és Múzeumpedagógia. In:
http://www.muzeumandragogia.hermuz.hu/adatoka/publikaciok/korenychy_cikk_III.pdf 1.o
 (letöltés dátuma: 2010. 02.02.)⁶⁹

3.3.1 Múzeumpedagógia és múzeumandragógia fogalmak

Múzeumpedagógia: „A múzeumpedagógia az intézményeken kívüli ismeretszerzés, ismeretközvetítés sajátos, múzeumban megvalósuló formájával foglalkozó pedagógiai elmélet és gyakorlat. Közvetlen célja nem más, mint a múzeumi anyag sokoldalú és élményszerű megismertetése. Hosszabb távú célja a múzeumok által nyújtott kulturális ismeret és élmény igénylésére és ez által múzeumlátogatóvá nevelés.”⁷⁰ A múzeumpedagógia a neveléstudomány sajátos területe, mert egy intézményformához kötött, s közben más oktatási formákkal kerül kapcsolatba, ám elméleti vonatkozásai az adott múzeum gyűjtési köréhez illeszkednek.

⁶⁶ Forray R. Katalin – Juhász Erika (szerk.): *Nonformális – informális – autonóm tanulás*. Debreceni Egyetem, Debrecen.2009, 7.p.

⁶⁷ Kőfalvi Tamás – Mészáros Márta – Ónodi Márta (szerk.): *Közgyűjteményi ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007 Budapest.

⁶⁸ Kőfalvi Tamás – Mészáros Márta – Ónodi Márta (szerk.): *Közgyűjteményi ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2007 Budapest.

⁶⁹ *Múzeumandragógia és Múzeumpedagógia*.

In: www.mlalapotvany.hu/csatolt/1752/Korenychy%20cikk%20III.doc (letöltés dátuma: 2012-03-07)

⁷⁰ *Múzeumpedagógia*. In: <http://anyegina.freeblog.hu/archives/2008/01/28/Muzeumpedagogia> (letöltés dátuma: 2010.02.02)

Múzeumandragógia: „A múzeumandragógia a múzeumok, a muzeális jellegű intézmények, civil közösségek, a kulturális örökség védelmével, őrzésével megbízott szervezetek felnőttképzési, felnőttoktatási, felnőttnevelési tevékenységének lehetőségeit, feltételeit vizsgálja, valamint azokat a törvényszerűségeket igyekszik feltárni, amelyek intézményes vagy intézményen kívüli múzeumi keretek között hatékonyabbá tehetik a felnőtt egyének, a felnőtt közösségek számára 'az élet teljes körére kiterjedő' tanulási, öntanulási, képzési, önképzési, személyiségfejlesztési eredményeit.”⁷¹

Az aktivitás a tanulók tevékeny részvétele az ismeretek elsajátításában és alkalmazásában. A tevékenység részvétel természetesen nemcsak külsődleges megnyilvánulási formákban érvényesülhet, de belső, pszichikus működésben is. „Amikor a múzeumpedagógiai munkában aktivizáló formákról beszélünk, akkor a múzeumi ismeretanyag olyan megközelítési módjait értjük ezen, amelyek az alkalmazott módszerek sokféleségének együttes hatásával, vagy egy módszeren belül a tartalom megközelítésének sokoldalúságával érik el a munkában résztvevők alkotó aktivitását. Ezek az aktivizáló formák vagy manuális és alkotó jellegükkel, vagy a játék örömeivel-izgalmával teremtik meg a múzeumlátogatás, a múzeumi foglalkozás sajátos hangulatát, erősítik fel a múzeumlátogatás élmény-jellegét. Ugyanakkor az oktatás, az ismeretszerzés folyamatában éppen élmény-jellegüknél fogva jelentős ismeretrögzítő funkciójuk is van.”⁷² Ezen formák közös célja, hogy elősegítsék a helyes múzeumlátogatási szokások kialakítását, azt, hogy a tanulók később ne csak véletlenszerűen látogassanak el egy-egy múzeumba, hanem a megnézendő témát tudatosan válasszák ki, a kiállítás-látogatás során a kiállítási anyagban tudjanak szelektálni, és a lényegre, a lényegi összefüggések megfigyelésére koncentrálnak, így képesek legyenek a kiállítás témakörének mélyebb megértésére, belső feldolgozására. A megfelelően kiválasztott megfigyelési szempont módszertanilag rokon a jól összeállított feladatlappal. Közvetlen célja, hogy a kiállítás sokrétűségében, a kiállított tárgyak sokszínűségében a lényegre irányítsa a tanuló figyelmét, ezáltal alaposabb és sokrétűbb ismeretszerzést tegyen lehetővé számára. Közvetett célja pedig rávezetni vagy ránevelni a helyes múzeumhasználatra, arra, hogy a lényegeset, fontosat keresse egy-egy kiállításban. Ezen aktivizáló forma akkor jó, ha a kiállítás konkrét anyagához

⁷¹ Kurta Mihály: *Múzeumandragógia - Paradigmaváltás a múzeumi kultúrák közvetítésben*. In: Pató Mária (szerk.): *Nyitott kapukkal. Múzeumok ma-holnap*. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza-Szolnok, 2007. 84. p.

⁷² Tóthné Lovas Márta: *Aktivizáló formák a múzeumpedagógiai munkában*. In: Eöry Márta (szerk.): *Múzeumpedagógiai segédkönyv*, 41-72. Budapest. 1981. 41.p

kapcsolódik, lényeges információt ad, vagy az összefüggések felismeréséhez juttatja a tanulókat. Önálló munkára és önálló gondolkodásra készítetnek és nevelnek a pedagógusok.

A Sharon MacDonal által szerkesztett kötet⁷³ egy több mint ötszáz oldalas tanulmánykötet a múzeumkutatások legfrissebb eredményeivel, melyen belül külön fejezet foglalkozik a PhD kutatás témája szempontjából releváns részekkel: a látogatókkal való interakció és a tanulási folyamat kapcsolódásával. A kötet saját definíciót ad olyan alapfogalmak esetében, mint a múzeumi tanítás, az interaktivitás, valamint a tanulmányok szerzői hangsúlyozzák a szabadság fontosságát a múzeumi tanulási környezetben, valamint módszertani útmutatás is szerepel a látogatók tanulmányozására.

Fontos megemlíteni Elsa B. Baily 2006⁷⁴-ban írt cikkét, melyben egy olyan kutatást mutat be, amely a természettudományos múzeumpedagógusokat vizsgálja. Fókuszban a múzeumpedagógusok állnak, mégpedig úgy, hogy miképp gondolkodnak a saját szerepükről, identitásukról és működésükről. A kvalitatív tanulmány három kérdést vizsgál: milyen motivációval lesz valaki múzeumpedagógus, miért marad a szakmában, hogyan tekintenek a múzeumpedagógusok saját munkájukra és szerepükre, valamint milyen tudás, készség és hozzáállás kritikus a múzeumpedagógusok szerint a szakmájuk gyakorlásához. Az eredmények alapján a múzeumpedagógusok erős értékekkel bírnak, „változást” szeretnének hozni. Elsősorban tanárként gondolnak magukra, és nagy örömeiket lelik a tanulási folyamatokban, szeretnek interakcióba lépni az emberekkel. Fontos szerintük az előadói készség és a szakmai tudás a munkához.

Újabb nevelési kérdésekre kaphatunk választ Vásárhelyi Tamás és Sinkó István *Múzeum az iskolatáskában* című könyvéből, mely kiemeli, hogy nincs Magyarországon átfogó múzeumpedagógiai könyv illetve, hogy más országokhoz képest jóval alacsonyabb a múzeumba járó ember. A megoldást a múzeumpedagógia fejlődésében abban lenne, ha az iskolában már a gyermekkorban kialakítjuk a múzeum iránti szeretet. Megjelenik, hogy a múzeum az élethosszig tartó (informális és formális) tanulás helyszíne lehet, amely egyben az önálló tanulást kínálja és a tanulás felé vezeti a múzeumba betérőt. A szerzőpáros véleménye szerint a pedagógusok számára azért előnyös a múzeumi helyszín, mert saját önképzésük egyik helyszíne lehet, de akár szervezett továbbképzésük intézményévé is válhat. A könyv nagyon jól összeállítja, hogy a múzeumok miként szolgálják a tanulást a színpalacson belül. Ennek a

⁷³ MacDonal, Sharon (szerk.): *A Companion to Museum Studies*. Blackwell Publishing, 2006, Oxford.

⁷⁴ Baily, Elsa B.: *Researching museum educators' perceptions of their roles, identity, and practice*. In: *Journal of Museum Education* 31(3): 2006, 175-198.p.

kötetnek a célja, hogy bepillantást engedjen a tárgyak, a kiállítások készítésébe, és ezáltal elősegítse, hogy a múzeum, kiállítással, avagy anélkül segítse a tanulást, a tanítást.

A „poszt-múzeum” fogalmat 2007.-ben Eilan Hooper-Greenhill *Museum and Education: Purpose, Pedagogy, Performance* című könyve vezeti be⁷⁵, mely az első fejezetben már említett állandóan változó környezettel, és a múzeumok változáshoz való adaptálódásával kapcsolatos. Továbbá a nemzetközi szakirodalomban ez a könyv az egyik kiemelkedő krónikása annak a folyamatnak, mely során az oktatás az utóbbi években kiemelkedett a múzeumi szerepek között, és mely folyamatot a Routledge kiadó gondozásában megjelent kötet egy rendkívül komplex és szerteágazó, múzeumi tanúlással és kultúraközvetítéssel kapcsolatos kutatás eredményein keresztül mutat be az olvasónak. Bárd Edit a 2009. *Vásárhelyi Tamás (szerk.): Múzeumok és iskola 2009. Múzeumok a közoktatás szolgálatában* című tanulmánykötetben *A múzeumok haszna az iskolák számára* című tanulmányában⁷⁶ egy érdekes kutatást tár az olvasó elé: a hazai iskolák múzeumlátogatási, múzeumhasználati szokásait mérte fel a szerző. A kutatással a szerző célja az volt, hogy a hazai általános és középiskolák múzeumhasználati szokásait feltérképezze, bemutassa, hogy mennyire ismerik a pedagógusok a múzeumpedagógiai kínálatot, mennyire elégedettek vele, beépítik-e az iskolai tevékenységekbe a múzeumlátogatást és ha igen, hogyan szervezik meg. A tanulmányban felmerül, van-e olyan terület, amit hiányolnak a múzeumok kínálatából illetve, hogy a látogatás során milyen szolgáltatásokat vesznek igénybe és milyen akadályai vannak a múzeumlátogatásnak. Az eredményeiket olvasva megállapítható, hogy az iskolák keresik a múzeumokkal az együttműködést, szerveznek múzeumlátogatást, de a pedagógusok többsége elsősorban a múzeumpedagógusoktól várja, hogy a diákokkal megismertesse a múzeumot. Leggyakrabban a múzeum által szervezett programokon, múzeumpedagógus által vezetett foglalkozáson, múzeumi órán vesznek részt a diákok, tanáraik pedig sajnos kevésbé érdeklődnek a múzeumpedagógia módszertana iránt. 2011-ben Vásárhelyi Tamás és Kárpáti Andrea szerkesztésében a *Múzeumi tanulás* című tanulmánykötet „az Európai Unió Tempus kutatási és fejlesztési programja által támogatott SciComPed Projekt eredménye, mely amellet, hogy az ELTE TTK Tudománykommunikáció a természettudományban MSc képzés természettudományi múzeumi ismeretterjesztés specializációjának tankönyveként is szolgál, egyben kézikönyvi funkciót is betölt a szélesebb olvasóközönség számára. A szerkesztők

⁷⁵ Hooper-Greenhill, Eilan: *Museum and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*. Routledge, 2007, London

⁷⁶ Bárd Edit (2009): *Múzeumok haszna az iskolák számára*. In: dr. Vásárhelyi Tamás (szerk.): *Múzeum és iskola 2009. Múzeumok a közoktatás szolgálatában* (Múzeumi iránytű 3.), Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre.

igyekeztek egy hiánypótló művel gazdagítani a magyar múzeumpedagógia, múzeumi közművelés irodalmát, megjelenése előtt hazánkban ugyanis nem született a múzeumi tanulással és képzéssel átfogóan foglalkozó, tudományos jellegű mű.”⁷⁷ A múzeumelmélettel kapcsolatban 2012-ben jelent meg Palkó Gábor szerkesztésében a *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig* című tanulmánykötet⁷⁸, mely összesen tizenhárom idegen nyelvű (német és angol) múzeumelmélettel foglalkozó kurrens szöveg fordítását tartalmazza az elmúlt évtizedből, ezáltal jelentősen tágítja a magyar nyelven elérhető szakmai forrásokat a területen. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Ráció Kiadó közös gondozásában megjelent kötet tartalmi sokfélesége révén rendkívül tág spektrumon kezeli témáját, a gondos szerkesztésnek köszönhetően ugyanakkor a szakembereken túl a múzeumok iránt érdeklődő laikusoknak is izgalmas olvasmánynak bizonyul, és megmutatja a muzeológusi életpálya perspektíváit.

3.4 A Flow

3.4.1 A flow létrejötte és megjelenési formái

A flow létrejöttét a kreativitás elméletéből vezethetjük le. Rhodes elméletéből indulunk ki, aki szerint a számos kutatása után a kreativitás meghatározásai 4 területre mutatnak. Ezeket a területeket „P” elnevezéssel illette. Personality (személyiség), Process (folyamat), Press (nyomás), Product (termék). Ebből kiindulva a kreativitáshoz szükség van az alkotó emberre, az alkotás folyamatára, a külső környezeti hatásokra és a végeredményre⁷⁹. A kreativitás fejleszthető és ez az, amiből Csíkszentmihályi Mihály flow elméletének lényege is származik. *Az áramlat* című könyvében⁸⁰ arról ír a szerző, hogy akkor, amikor az emberek magas fokú örömet élnek át, akkor a koncentrációjuk a kihívást jelentő feladatra összpontosul és ekkor élik át a tökéletes élményt. Csíkszentmihályi kutatásai arra is kitérnek, hogy az átlagos emberek a munka közben élik át legtöbbször a flow élményét. A munka igazi kreatív tevékenységgé válhat, mely élményt nyújt az egyének számára. Az élmények érzelmek -, vágyak átélése, kipróbálás. A munka során a változatosság, az újdonság felfedezése, a döntés meghozása, valamely témában való elmerülés jelenti ezt. Az élmények az egyén boldogságához vezet. Csíkszentmihályi az optimális élmény eléréséről beszél (2015), amikor eltűnnek a korlátok,

⁷⁷ Vásárhelyi Tamás – Kárpáti Andrea: *Múzeumi tanulás*. Typotex, 2011, Budapest. 1. fejezet - Bevezető

⁷⁸ Palkó Gábor: *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a hálózati múzeumig*. Petőfi Irodalmi Múzeum-Ráció Kiadó, 202, Budapest

⁷⁹ Mező Katalin: *Kreativitás és élménypedagógia*, Kocka kör, 2015. 12. oldal

⁸⁰ Csíkszentmihályi Mihály: *FLOW. Az áramlat*. Akadémiai kiadó, 1997, Budapest

akadályok és egy új dimenzióba kerülünk. Boswijk és szerző társai (2007) élménygazdaságról beszélnek, a tapasztalatszerzésen az, ami az egyén életében a legfontosabb.⁸¹

Jean Heutte és szerzőtársai 2016-ban megjelent *The EduFlow Model: A Contribution Toward the Study of Optimal Learning Environments* című tanulmánya igyekszik azonosítani az optimális tanulási környezethez társítható tényezőket.⁸² Az optimális tanulási környezet a szerzők szerint egy olyan környezet, amely elősegíti a flow élmény létrejöttét a tanulóknál. A kutatást tömegesen látható online kurzusok (angol szakkifejezés: MOOC) hallgatóinak vizsgálatával végezték, és a vizsgálatok alapján a szerzők egy új elméleti modellt állítanak fel a heurisztikus tanulás jelenségére: az „egyéni motivált közösség” („Individually Motivated Community”) modellt, amely három tudat-elméletre alapoz: az önmeghatározás, az önhatékonyság és az autotelista-flow elméletekre.

3.4.2 A flow feltételei, folyamatai

A flow vagy az élmény elérését az emberek többsége a külső körülmények megváltozásától várja. Az gondoljuk, hogy pontosan emiatt a célokat is, önmagunkon kívülre helyezzük. Ha keressük a kihívásokat és célokat terjesztünk magunk elé, akkor élhetjük át az élmény pillanatot, azaz a flow-t Csíkszentmihályi szerint, hiszen az ilyen cél elérése újabb vágyakat szül. A tudati kontroll elérésnek nagyon sokféle módja van, számolnak be az élményekkel kapcsolatos kutatások, de van egy közös pontjuk, hogy lehetővé teszi a felfedezés örömét. Így nő a teljesítőképessége, és megtapasztalhat egy komplexebb tudatállapotot, Énjének egy fejlettebb fokozatát, amely fejlődésben rejlik az áramlat-élmény kulcsa⁸³. Az egyszerű örömtől ez különbözik, hiszen az egyszerű öröm, abból fakad, hogy a bennünk lévő elvárások valamelyike kielégült. A valódi öröm más. Csíkszentmihályi szerint, ekkor túl tudunk lépni az elvárton és olyan élményt élünk át, amelyre korábban nem is számítottunk⁸⁴. A flow-élmény megélése csak belülről irányított személyiségnél bontakozhat ki olyan helyzetekben, amelyekben megadatik az önirányítás lehetősége. A kutatók az alábbi alkotóelemeket fedezték fel az élmény folyamatának⁸⁵:

⁸¹ Boswijk, Thijssen és Peelen: *Experience Economy – a New perspective*. Pearson Education, 2007, London

⁸² Heutte, Jean et al.: *The EduFlow Model: A Contribution Toward the Study of Optimal Learning Environments*. In: Harmat, L (szerk.): *Flow experience*. 2016, 127-145.p.

⁸³ Csíkszentmihályi Mihály.: *Flow – az áramlat – a tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, 2001, Budapest, 115.p.

⁸⁴ Csíkszentmihályi Mihály.: *Flow – az áramlat – a tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, 2001, Budapest, 79.p.

⁸⁵ Csíkszentmihályi Mihály.: *Flow – az áramlat – a tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, 2001, Budapest, 83.p.

- Akkor következik be, amikor szabályozott és célirányos tevékenységet végzünk;
- Képesnek kell lennünk rá, hogy arra összpontosítsunk, amit csinálunk;
- Szükségünk van arra, hogy azonnali visszacsatolás álljon rendelkezésünkre;
- Erőlködés nélkül, elkötelezettséggel kell cselekednünk;
- Az örömteli élményeknek ugyanakkor elő kell segíteniük a saját cselekedetek feletti kontroll elérését;
- A tökéletes élmény hatására megszűnik a léttel való foglalkozás;
- A tökéletes élmény egyik legjellegzetesebb vonása, hogy az idő nem úgy múlik, ahogy máskor szokott.

Free De Backer és szerzőtársai 2015-ös vizsgálata szerint⁸⁶ habár a kortárs művészet kiváló lehetőséget ad a múzeumba járóknak egy jó élmény átélésére, ezeket a folyamatokat gyakran megnehezítik a különböző értelmezési lehetőségek és a múzeumi közönség heterogenitása. A cikkben két esettanulmány eredményeit közlik, amely mind a látogató, mind a múzeumpedagógus szemszögéből mutat be a múzeumi tanulási élmény fokozására használható eszközöket. A cikk szerint amellet, hogy bizonyos (a cikkben nyolc darab) változóra figyelni kell (nehézség, profinatás) a múzeumi tanulási környezet tervezésekor, a galériáknak új eszközöket kell bevetniük, hogy megőrizték jelenlegi közönségüket, vagy akár új célcsoportokat szólítsanak meg.

3.4.3 A múzeumi flow megjelenése

A múzeumi flow megjelenése elsősorban az úgynevezett „társas flow” jelenség kapcsán értelmezhető.

Magyaródi Tímea kutatássorozatában megállapította, hogy társas helyzetben intenzívebb a flow-élmény minősége, mint egyéni feladatvégzés közben: például két, akcióban lévő személy áramlat-élményének szinkronizálódása megfigyelhető közös feladatmegoldás során.⁸⁷ Az ekkor tapasztalt flow-élményt az úgynevezett flow-szinkronizációs összetevők

⁸⁶ De Backer, Free et al. (2015): *Adult Visitors In Museum Learning Environments*. In: *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 191. 152 – 162.pp.

⁸⁷ Magyaródi Tímea: *Az áramlat-élmény vizsgálata társas helyzetben* (Doktori értekezés, ELTE PPK 2016)

támogatják Magyaródi szerint, melyek az interakció sajátosságait veszik alapul az áramlat-élmény átélésével párhuzamosan.

Az áramlat átélése, gyakorlása társas, együttműködő tevékenységben a kutatás szerint az intrinzik motivált cselekvés végzése mellett a humán alapszükségletek kielégítéséhez is hozzájárulhat.

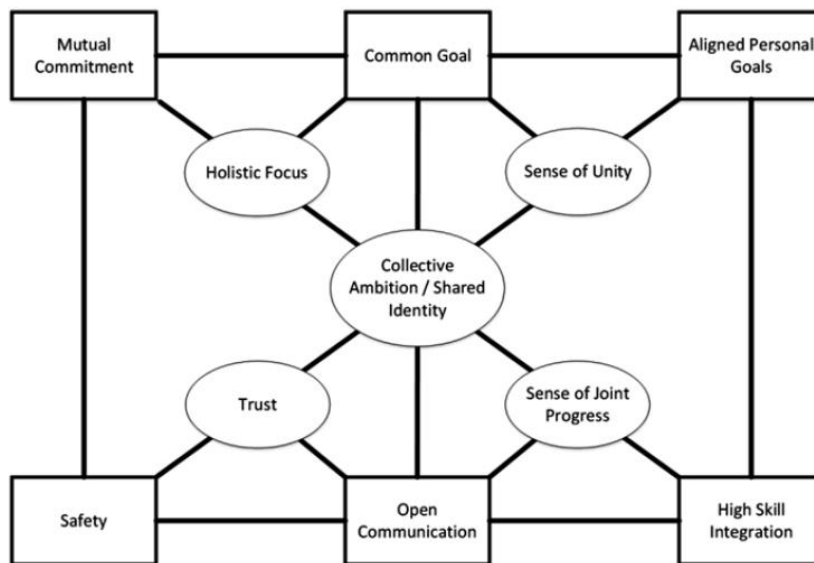
Magyaródi vizsgálódásait nemzetközi kutatások is megerősítik: a legújabb, 2016-os kiadású, empirikus flow-kutatással foglalkozó tanulmánykötet, a *Flow Experience_ Empirical Research and Applications* társas flow-val foglalkozó fejezete (J.J.J. van den Hout et al.: The Application of Team Flow Theory)⁸⁸ az alábbi előfeltételeket és komponenseket szabja a kötetben szereplő team flow (társas flow-3. ábra) modell feltételül:

- Előfeltételek:
 - közös elköteleződés
 - közös cél
 - biztonság
 - nyílt kommunikáció
 - magas szintű készség-integráció
 - egyeztetett személyes célok
- Komponensek:
 - holisztikus fókusz
 - közösség érzete
 - bizalom
 - közös előrehaladás érzése
 - kollektív ambíció, megosztott identitás kialakulása

A tanulmány szerzői szerint annak ellenére, hogy a csoportosan fellépő flow élménynek dokumentáltan nagy szerepe lehet egy csapat hatékonyságának, termelékenységének,

⁸⁸ Van den Hout, Jef J.J. et al.: *The Application of Team Flow Theory*. In: Harmat, L. (szerk): *Flow experience*. 2016

teljesítményének és kapacitásainak növelésében, elég ritkák a jelenséget vizsgáló kutatások. Az írásban egyrészt bemutatják, melyek a csoportos flow empirikus vizsgálatának nehézségei, valamint milyen előfeltételek és komponensek szükségesek a csoportos flow létrejöttéhez. Mindezeket gyakorlati példákon, különböző környezetben és különböző csapatokban létrejövő flow élményeken keresztül demonstrálják a szerzők. A tanulmány tehát mind elméleti betekintést nyújt a csoport flow jelenségbe, mind gyakorlati tanácsokkal szolgál annak kiaknázására.⁸⁹

3. ábra: Van den Hout, Jef J.J. et al (2016): The Application of Team Flow Theory. In: Harmat, L. (szerk): Flow experience. 238. o.⁹⁰

3.4.4 A flow típusú tárlatvezetések Magyarországon és az élménypedagógia kapcsolata

Jelenleg a hazai tárlatvezetések között még nincs dedikáltan a flow élményre törekedő tárlatvezetésre példa, ezért volt szükséges a kutatáshoz külön tréninget kidolgozni, és felkészíteni a résztvevő tárlatvezetőket. Vágola Éva tanulmánya ugyan összekapcsolja Csíkszentmihályi „Flow” élményét a közgyűjteményekben történő élménypedagógiai neveléssel⁹¹, ugyanakkor az írás a flow-elmélet mellett a pszichológiából ismert drive-

⁸⁹ Van den Hout, Jef J.J. et al (2016): *The Application of Team Flow Theory*. In: Harmat, L. (szerk): Flow experience.

⁹⁰ Van den Hout, Jef J.J. et al (2016): *The Application of Team Flow Theory*. In: Harmat, L. (szerk): Flow experience. 238. p.

⁹¹ Vágola Éva 2013: *A tanórán kívüli oktatás és az élménypedagógia pszichológiai, pedagógiai szempontjai és előnyei* (Levéltári Szemle 63. pp 356-366).

elméletet, valamint a szintén pszichológiai megközelítésű *játék* fogalmat is felsorolja, mint az élménypedagógia alapjait.

Az élménypedagógiához szorosan kapcsolódik a kreativitás fogalma is, mely a *Digitális pedagógia 2.0* kötet szerzői szerint olyan veleszületett és szerzett tulajdonságok, képességek összessége, amely annak a lehetőségét és késztetését adja, hogy eredeti és lehetőleg a célnak megfelelő dolgokat találjunk ki. „Egy 2009-es tanácskozáson (*Élménypedagógia: módszerek a személyes és szociális készségek fejlesztésére – az OFOE programja a XV. Nógrádi Pedagógustalálkozón 5*) Földes Petra az élménypedagógia pedagógiai megközelítésében az élmény- vagy tevékenységközpontú tanulásszervezést úgy határozta meg, mint a természetes emberi tanulási formák újrafelfedezését és a szervezett iskolai keretekhez való adaptálását. Módszertanát ugyanúgy megtanulhatónak tartja, mint a tanári előadás, a kérdve kifejtés, az áttekinthető táblakép vagy a kikérdezés jól ismert didaktikai fogásait.”⁹² Földes továbbá szintén a drive-elméletet említi, mint az élményközpontú tanulás építőkövét. Végezetül fontos még megemlíteni az edutainment fogalmát is, mely az angol–amerikai pedagógiai irodalomban legáltalánosabban a tanulási céllal történő szórakoztatást jelenti, mely elsődlegesen arra törekszik, hogy az elsajátítandó ismeretanyagot a hallgatóság számára valamely ismerős szórakoztató formába (televíziós műsor, számítógépes és videojátékok, filmek, zene, weboldalak, multimédiás alkalmazások, szoftver stb.) ágyazottan közvetítsék.

Csíkszentmihályi és Hermanson 2005-ös tanulmánya szerint fontos megemlítenünk, hogy a múzeumi környezet anekdotikus tapasztalat alapján sokakban váltott ki életen át erős tanulási vágyat bizonyos specifikus szakterületeken, ami alapján a szerzők a múzeumlátogatásra mint pszichológiai jelenségre tekintenek. Azt a kérdést igyekeznek megválaszolni, miként motiválja a múzeum a látogatókat a tanulásra, egyáltalán létezik-e a „múzeumi élmény”, mint általános fogalom. A tanulmány megkülönböztet külső és belső motivációs tényezőket a tanulás szempontjából, és felállít a múzeumokkal kapcsolatban egy négy lépcsős elméleti modellt, melynek során a kíváncsiságot megragadó múzeumban az interaktivitáson keresztül teljesülnek a flow élmény feltételei, ezáltal a látogató tudatában nő a komplexitás. Összegezve: azáltal, hogy a múzeumok komplex információt könnyen és élvezhetően becsomagolva prezentálnak, belső motiváció jön létre a látogatókban, hogy később további ismereteket sajátítsanak el a bemutatott területről.⁹³

⁹² Benedek András (szerk.) 2013, „*Élménypedagógia és tudásközvetítés*” (Digitális pedagógia 2.0

⁹³ Csíkszentmihályi, Mihály - Hermanson, Kim: *Intrinsic motivation in museums: Why does one want to learn?* In: Falk, John H. – Dierking, Lynn D.: *Public intritutions for personal learning*. American Association of Museum, 1995, Washington, DC.

4 A kutatás eredményei⁹⁴

Ebben a fejezetben mutatjuk be a kvalitatív (fókuszcsoporthos interjúk) és a kvantitatív (kérdőív) adatfelvételek legfontosabb eredményeit. A 4.1.2-es és 4.2.2-es alfejezetekben külön, döntően leíró jelleggel tárgyaljuk az információ-centrikus és az élmény-centrikus tárlatvezetések követő fókuszcsoporthos interjúk eredményeit. Ennek célja, hogy elkülönítetten is láthatóvá váljanak az egyes beszélgetések során felmerült sajátosságok. Hangsúlyozni kell ugyanakkor, hogy a kvalitatív elemzés legfőbb hozadéka az új értelmezési kereteknek és a nézőpontok gazdagságának a feltárása. Ez jelen esetben sincs másként – az információ-centrikus és az élmény-centrikus tárlatvezetési elemek hangsúlyeltolódásain és azok hatásain túl más, olykor fontosabbnak mutakozó tényezők élményt befolyásoló jelentősége is kimutatható. Ezekről bővebben a 4.3-as alfejezetben lehet olvasni. A kétféle tárlatvezetési élmény hatása, az azok közötti eltérések más módon mutakoztak meg a kulcsszavas, asszociációs értékelések tekintetében. A legfontosabb megállapításokról a 4.4.-es alfejezetben található összefoglaló. A 4.5-ös fejezetben a kérdőíves adatelemzés található, ez a fejezet hivatott tovább árnyalni a fókuszcsoporthos interjúk eredményeit.

4.1 Az információ-centrikus tárlatvezetés

4.1.1 A tárlatvezetés tematikájának bemutatása

A Magyar Természettudományi Múzeum tárlatvezetési tematikája az információ-centrikus vezetésre 2016-ban és 2017-ben azonosan:

A tárlatvezetés főleg frontális előadással, illetve a kérdve kifejtés módszerével történt. Természetesen menetközben – és a tárlat végén is – lehetősége nyílt a hallgatóságnak a kérdések feltevésére is. A tárlatvezetés mind a két évben a *Sokszíniú élet* című állandó kiállításban zajlott.

A téma kibontásában a következő kérdések, témakörök jelentek meg:

- Miért van az ősbálna a kiállítás alatt?
- Magyarország és a Kárpát-medence földtörténeti múltja – Megalodon őscápa (Mit jelent az óriásfogú kifejezés? Vajon miért ezt a nevet kapta?)
- Ősfoka és ősdelfin a hajdani Magyarország területén, valamint az Ipolytarnóci leletek megtekintése.
- Az ember evolúciójában fontos 3 magyarországi lelet „bevezetése” avagy a *Rudapithecus*
 - Mire hasonlít?
 - Milyen volt a kar és a láb aránya, milyen volt a testfelépítése, koponyája?

⁹⁴ Az elemzéshez többek között igénybe vettük a MAXQDA, kvalitatív adatelemző szoftver segítségét.

- Milyen környezetben élt? Miért hívják Rudapithecusnak?
- A Gabi név eredete.

A látogatók a tárlatvezetés során megálltak a vizamakett előtt is. Témaként továbbá előkerültek a bajszyok, azok mérete és magyarországi előfordulása, a bajszyos szájjálás, a viza és a Vaskapu-erőmű története, vagy éppen a „Miért fontos a vizeink tisztasága?” című kérdés. Az 5 Ft-os érmén található madár megkeresése és történetének elmesélése is a vezetés része volt, de szóba került a nádas gazdag élővilága, a szarvasgombák jelentősége vagy éppen Noé bárkája is.

A Magyar Nemzeti Galéria tárlatvezetési tematikája az információ-centrikus vezetésre 2016-ban *A művészet forradalma - Orosz avantgárd az 1910-1920-as években* c. időszaki kiállításban valósult meg, ahol a tárlatvezetés az egyes műveken, művészi életműveken belül megjelenő stílusfejlődésre koncentrált, ezt, mint logikus fejlődési folyamatot vizsgálva. Útválasztás – a múlt, a jelen és a jövő szerinti értelmezés, mely ugyanúgy a fejlődés folyamatát foglalja magába. A kiállításban megjelenő kronológia segítségével az orosz avantgárd képzőművészet történelmi háttérének áttekintése történt, többek között a következő kérdések megválaszolásával:

- Hogyan kapcsolódik össze a kor a művészeti élet produktumaival, mi a festészet szerepe az adott korban, mitől lesz avantgárd?
- Múlt: az orosz avantgárd gyökereinek, tradícióinak áttekintése: régi orosz művészet, ikonok, népművészet hatása: hogyan lesz az ihlető forrásból művészeti irányzat?
- A neoprimitivizmus példáinak végigkövetése. Jelen: a kortárs hatások, kapcsolatok a nyugati művészettel.
- Műgyűjtők, tanulmányutak, művészi csoportosulások. A moszkvai cézannizmustól a kubizmus felé.

2017-ben a tárlatvezetések két külön teremben zajlottak, azaz a napi 3 vezetésből az első és az utolsó darab a Baselitz időszaki kiállításban történt, míg a középső a *Tájfestészet a 19. századi magyar művészetben* című állandó kiállításban. A tárlatvezető azért döntött úgy, hogy két különböző helyszínen is tart vezetést, hogy ne befolyásolja a kutatás eredményét azzal, hogy meg kell ismételnie egy terem vezetését, és esetleg emiatt eluralkodik rajta az uralom. A *Tájfestészet a 19. századi magyar művészetben* kiállításon a tárlatvezetés a tájfestészet, mint festészeti műfaj önállóvá válását, valamint a magyar tájfestészet megszületését mutatta be, párhuzamosan a magyar művészet intézményesülésével. A *BASELITZ – Újrajátszott múlt* c. kiállításban a tárlatvezetés Georg Baselitz műlthoz való viszonyát és saját személyes múltjának a művészetten keresztül való feldolgozását, valamint ennek módszereit mutatta be. Bemutatásra került:

- A történeti múlt kontextusa – a múlt szemlélése emlékeinken keresztül.
- A német múlt – a múlt személyiség formáló ereje.
- A múlt újrajátszása festészeti eszközökkel.
- Lehetőségek a figurális és absztrakt festészet között.
- Az idő, a tér és a forma új rendszere a festészetben.
- Baselitz autonóm festészete.

4.1.2 Fókuszcsoporthoz adatgyűjtés

A hagyományos, információ-centrikus tárlatvezetéseket követő fókuszcsoporthoz áttekinthető, leíró jellegű elemzését alapvetően négy téma köré lehet szervezni. Egyrészt mind a Magyar Nemzeti Galériában, mind pedig a Magyar Természettudományi Múzeumban megtekintett tárlatvezetéseket követően a beszélgetések fontos részét képezte a tárlatvezetésekhez fűződő megelőző tapasztalatok és az első benyomások kérdése. Másrészt a tárlatvezetés műfajáról és az átlagosnak tekintett tárlatvezetésekről elhangzottak. Harmadrészt a konkrét, aktuálisan megtekintett tárlatvezetések sajátosságaival kapcsolatos megnyilatkozások. Negyedrészt pedig az a meghatározás, besorolás is fontos információkkal szolgál számunkra, hogy az adott konkrét tárlatvezetést miképpen jellemezték a megszólalók. Az alábbiakban ezen témacsoportok mentén tekintjük át a nyolc hagyományos hangsúlyú tárlatvezetést követő fókuszcsoporthoz interjúk eredményeit.

Az elhangzott válaszok megfelelő súllyal való kezeléséhez látnunk kell, hogy a megszólalók többsége – még ha viszonylag kompetens, szabatos válaszokat adtak is (ami vélhetően összefüggésben áll társadalmi státuszukkal, közelebbről pedig az egyetemista létből fakadó sajátosságokkal) – viszonylag kevés, vagy éppen felületes, illetőleg régebbi tapasztalatokkal rendelkezett a tárlatvezetésekről. Ekképpen a legtöbbjük véleménye, különösen pedig az összehasonlító jellegűek döntően egyfelől gyermek- illetve fiatalkori élményeken, másfelől a beszélgetések előtt megtekintett tárlatvezetésen alapultak. A nyolcból négy fókuszcsoporthoz csak egyetlen résztvevőnek volt „önálló” tárlatvezetési élménye, azaz olyan élménye, amelyet maga választott. A másik négy fókuszcsoporthoz is maximum két-három résztvevő számolt be hasonló élményről, általában a résztvevők valamivel több mint fele kizárólag a kötelező iskolai program keretein belül volt múzeumi tárlatvezetésen, és olyanok is voltak minden csoportban, akik nem voltak vagy nem emlékeznek tárlatvezetéssel kapcsolatos élményre.

Mint az a Magyar Nemzeti Galériában tartott februári tárlatvezetés egyik résztvevőjének őszinte válaszából is kiderült, az előzetes bevonódás sem feltétlenül volt túlságosan magas fokú

(a tárlatvezetés megtekintésére motiváló fontos tényező volt az ajándékba adott könyvesomag), erre többen is tettek implicit utalást. Ez abból a szempontból a kutatás értékét növelő tényezőként fogható föl, hogy a megszólalások – vélhetően – nem azon csoportok véleményét reprezentálják, amelyek akár az adott tárlat témáját, akár a tárlatvezetéseket illetően „bennfentes”, mély ismeretekkel rendelkeznek, sokkal inkább azon, viszonylag magasabb státuszú csoportokét, amelyek adott esetben társadalmi helyzetüknél fogva a tárlatvezetések potenciális célcsoportjaként kezelhetők, de jelenleg viszonylag laza kötődéssel rendelkeznek e tekintetben. A fókuszcsoportokon tehát semmiképpen sem szakértők, sokkal inkább – viszonylagos kompetenciával rendelkező – laikusok vettek részt dominánsan, akik a meglévő tudáskereteik és értékpreferenciáik alapján nyilatkoztak.

A beszélgetések résztvevői gyakran számolnak be arról a szakadékról, ami gyermek- illetve fiatalkori, részben intézményes – jellemzően iskolai – keretek között szerzett tapasztalataik és az adott körülmények során gyűjtött élményeik között húzódik. A tárlatvezetések tehát korántsem tekinthetők a megszólalók által képviselt csoportok gyakori szórakozási, vagy talán pontosabban szólva „kulturálódási” formái közé tartozóknak. Ez a fajta szakadék két affektív kimenetelt idézhet elő. Egyrészt jótékonynak tekinthető, hogy a korábbi – esetlegesen negatív előjelű – élményeket a felejtés jótékony homálya fedi (vagy legalábbis a kedvezőtlen tapasztalatok élénkségének megkopása kíséri), ezáltal lehetővé téve egy nyitott, érdeklődő, ám ennek ellenére is sokszor kritikus befogadói hozzáállást. Másrészt lehet kártékony kimenetele, mivel a negatív „iskolásélmények” egy befogadási gátat eredményezhetnek, illetve a tárlatvezetések elutasítását, kerülését. A hagyományos tárlatvezetésen résztvevők között közel azonos arányban manifesztálódtak ezek az attitűdök.

„Én egész életemben eddig összesen kétszer voltam ilyen tárlatvezetésen és most felnőtt fejjel először, és ez nekem meghatározó abból a szempontból, hogy mennyi mindent elfelejt az ember, ilyen egyszerű dolgokat, mint az avantgárd történetet, amit az ember megtanul, nem kell ahhoz művészettörténész lenned, hogy tudjad a korszakot, ez így teljesen kiesik, és ezért egy levegőben lóg. Szerintem ez jó dolog, hogy szakértők és nem hozzáértők mennek talán a legtöbbször, szerintem pozitív és nyilván talán az ember maga gyűjthet impulzusokat, jó keret.” (Magyar Nemzeti Galéria, hagyományos tárlatvezetés, 02.06 10-órás csoport)

A tapasztalatok vizsgálata során ki kell emelni, mik adják a pozitív és a negatív viszonyítási pontokat. A negatív tapasztalatok és kognitív tartalmak között több komponens érdemes megemlíteni: az egyik annak a megkérdőjelezése, hogy a tárlatvezető szignifikánsan több releváns információval tud szolgálni, mint a kiállítási tárgyak mellett kihelyezett leírások és prospektusok. Ezzel összefüggenek azok a vélemények, amik – jogosan vagy jogtalanul, de – a saját tudást túldimenzionálják. Emellett a tárlatvezetés élvezeti értékét befolyásoló legfontosabb körülményként jelölték meg a csoportméretet és a tempót. A csoportmérettel kapcsolatban a nagycsoportokat minden esetben személytelennek tartják, az idődimenziót illetően pedig általános vélekedés, hogy a tárlatvezetések hosszúak, így az unalmasságuk determinált. A tárlatvezetés direkt megélésével kapcsolatosan többen negatívumként említették, hogy a tárlatvezetés mindenképp elveszi a saját felfedezés élményét, illetve semmiképp sem tudja garantálni azt, hogy a tárlatvezetésen résztvevő a saját tempójában térképezze fel a kiállítást. Az utóbbi kettő tehát a strukturáltság komponense, amely tágabb spektrumot fed le, nem csak a tárlatvezetés tempójára és a „szabad barangolásra”, hanem a gondolati-asszociatív irányítottságra is vonatkozik. Ez egyértelműen a módszerhez tartozó kötöttségekre koncentrálnó nézetet fejez ki, vagyis az irányítottság – melynek fontos aspektusa a mozgás és a figyelem közös összpontosítására irányuló elvárás – a szabadságigényt korlátozó motívumként jelenik meg.

A pozitívumok listáján nem szerepel ennyi komponens. Természetesen sok esetben a negatív tényezők ellentétjét jelentik a pozitívumok: a kisebb csoportméret, amely megteremtheti a személyességet, az interaktivitást, tehát reflexívebb; a megfelelő tempó, amely alkalmazkodik a közönség igényeihez. Az utóbbi mentén a két legerősebb pozitívumot garantáló tényező közül az egyik a rugalmasság, a közönség igényeihez való alkalmazkodás. A másik pedig az interaktivitás, az aktív részvétel és a kérdés lehetőség. Az interakciót minden esetben pozitívumként jelölik meg, akik részt vettek felnőtt korokban tárlatvezetésen, elsősorban e dimenzió mentén határozzák meg az átélt élmény. Ennek lehetősége azonban nem evidencia – volt olyan csoport is, ahol még senki nem vett részt interaktív tárlatvezetésen, ebben a csoportban az interaktív módszert csak az iskolai csoportok közegében tudják elképzelni, ahol szükséges a figyelem-, az érdeklődés-fenntartás.

Külön tényezőként kell kiemelni a tárlatvezető személyét. Bár több tényező is említésre került, amelyeknek magas a relevanciája, a tárlatvezető személye priori, mivel az emocionális viszonyulásokat uralja – az emocionális átélés minősége pedig a legfontosabb az élménytársadalomban. A tárlatvezető a negatív körülmények mellett is pozitívvá teheti az

élményt és ennek ellenkezőjére is képes. Általában két fajta tárlatvezető-típus körvonalazódott a fókuszbeszélgetésekben. Az egyik persona a „kiégett” tárlatvezető, aki minden esetben ugyanazt a betanult szöveget mondja el – függetlenül a jelenlévő közönség demográfiai, ízlés-, státuszbeli vagy érdeklődésfokban megnyilvánuló különbözőségeitől –, merev, felszínes és monoton. Ezt tekintik a személytelen információátadásnak – egy csoportban az audioguide-hoz hasonlították, azzal az extra negatívummal, hogy az audiguide alkalmas arra, hogy a saját tempójában haladjon a néző, míg a személyes tárlatvezetésen ez a lehetőség sincs meg. A másik persona a szenvedélyes, lelkes tárlatvezető, aki naprakész és kompetens, rugalmasan áll a közönséghez, az igények mentén formálja az adott tárlatvezetést, amely minden esetben interaktív. Itt elvárás az információátadásban a többletérték is, illetve az, hogy a tárlatvezetés jó hangulatban teljen. Általában nem tekintik problémának az érzelmi befolyásolást, viszont a tárlatvezető reflexív hozzáállását elvárják. Másodlagos attribútumok között szerepel a tárlatvezető előadásmódja, retorikája, beszédtempója.

A két tárlatvezető-típus közül sajnos a „kiégtből” van több a fókuszcsoporton résztvevők szerint, azonban a kutatásban résztvevő tárlatvezetőt majdnem minden szempontból pozitívan ítélték meg.

A fókuszcsoport során a jelenlévők arról is nyilatkoztak, hogy a jelenleg elérhető tárlatvezetések tapasztalatuk és véleményük szerint kiknek szólnak elsősorban. Az életkori meghatározás volt domináns minden csoportban, leginkább az iskoláscsoport-motívum jelent meg – amely érthető a saját tapasztalatok mentén –, illetve az idősebb korosztályt jelölték meg célközönségként. Más dimenzióban pedig legtöbbször a turistákat, kisebb arányban pedig az érdeklődő laikusokat emelték ki.

A program sebessége lényeges eleme a tárlatvezetések értékeléseknek, vélhetően abból a kettős elvárásból fakadóan, hogy eleve nem könnyű eltalálni az egyensúlyt az impulzivitás és a szemlélődés között, ráadásul mindezt a csoport tagjainak egyéni preferenciáival is összhangba kell hozni. A program sebessége annak ellenére témája volt minden helyszínen a hagyományos túlsúlyú tárlatvezetések követő csoportoknak, hogy konkrétan erre vonatkozó kérdés nem szerepelt a vezérfonalban és nem is hangzott el a moderátor részéről. A válaszadók gyakran kiemelték a tárlatvezetések gyorsaságát – a kutatás keretein belül lefolytatott tárlatvezetésekre vonatkoztatva pedig mindig –, azonban olyan vélemény is akadt, mely szerint a gyorsaság jótékony hatású, hiszen csökkenti az unalom – mint kerülendő élmény – esélyét. Azonban emellett a pár pozitív vélemény mellett általában negatív konnotációban használták a gyorsaság jelzőt a kutatási tárlatvezetésre vonatkoztatva. A gyorsaság általában megakadályozta a

kiállítási tárgyak egyéni feldolgozását, a megértést túlstrukturálttá tette, kimaradtak kiállítási tárgyak a tárlatvezetésből, illetve a tárlatvezetőt is belekényszerítette egy sietős retorikába, amely rontotta az élmény minőségét.

A kimaradt, vagy felületesen megtekintett tárlatelemek azért nem tekinthetők minden esetben problémaforrásnak, mert megszemlélésükre a későbbiekben van módja a látogatóknak. Ezen – egyébként kisebbségnek tekinthető – véleménytípus egyébiránt rámutat arra a ki nem mondott alapvetésre is, miszerint a résztvevők közül sokakban nem merül fel annak reális lehetősége, hogy a tárlatvezetésen bejárt tárlatot vezetés nélkül újra megtekintse (ennek oka lehet a kétszeri megtekintés feleslegesnek tartása ugyanúgy, mint az erre irányuló lehetőség nem-ismerete, vagy tudatosulásának hiánya). Esetünkben azzal is számolni kell, hogy a sebesség szempontjának hangsúlyossá válását az a módszertani körülmény is befolyásolta, hogy a programot követően azonnali jelleggel került sor a kérdőíves és fókuszcsoportos adatfelvételre (a résztvevőknek tehát nem állt módjukban újból megtekinteni a további érdeklődésre számot tartó részleteket). A gyorsaság miatti felületesség, egyhangúság és „átlagosság” azonban több esetben volt tekinthető általános véleményhorizontnak a fókuszcsoportos beszélgetések során, mint az „ösztönző hatású felületesség és gyorsaság” véleményhalmaza.

„Progresszív, ismeretbővítő és keret. Azért volt progresszív, mert egy ütemes tárlatvezetésen vehettünk részt, de nekem pont ez tetszett benne.

Hogy alapban nem volt maga a tárlat sem hosszú, meg hogy maga a tárlatvezetés sem volt egy ilyen komótos, lassú folyamat, mert amikor én bemegyek egy nagy múzeumba és sok képet megnézek egyszer akkor nekem nem marad meg, mert nem tudok annyira belemélyedni egy-egy képbe, mert szeretem így átfutni és ami épp megtetszik azt mondjuk, utánanézek otthon, vagy volt, hogy visszamentem és újra megnéztem, és az nekem jobb, hogyha többször nézek meg egyet és tökre pozitív oldala volt, hogy megmaradt 4, vagy 5 kép és akkor azokról tudok is valamit és most lehet hogy nem néztem meg mindenegyes képet, de nem is baj.” (Magyar Nemzeti Galéria, hagyományos tárlatvezetés, 02.06 10-órás)

A sebesség értékelési szempontjával összefüggő szempont a teljességre törekvés foka, vagyis az, az egyénenként eltérő hozzáállás, hogy az adott személy a szelektivitást (és ezáltal valamiféle lényegkiemelést), vagy éppen a teljességet, az egészlegességre való törekvést (és

ezáltal a hiányérzet elkerülését, megszüntetését) tekinti-e önmaga számára fontosabbnak. Ugyan a sebességtényező mindkét, eltérő témájú tárlat kapcsán központi motívum, sőt, vitaszempont volt, a művészeti, festményeket bemutató tárlatvezetés esetében meghatározó volt a teljesség–szelektivitás tengely mentén történő tájékozódás is, mint a sebesség fogalmához kötődő egyik kiemelt aspektus. Az alábbi idézet egy köztes álláspontot foglal össze, amely számol a lehetőségek és a végletek jelentette korlátokkal, illetőleg alátámasztja azon megállapításunkat is, hogy az azonnali adatfelvétel által jelentett módszertani tényező jelentősen befolyásolta a hiányérzetekre irányuló megállapítások előfordulását.

A tárlatvezetések értékelése, különösen az első benyomásokat illetően befolyással bíró tényezők meglehetősen személy-specifikusak. Szinte magától értetődik, hogy a fókuszcsoportokon is felmerülő igény, illetve lehetséges megoldás az észlelt problémakörre a programok testreszabottsága szükségességének irányába mutat. Ez a testreszabottság, rugalmasság egyúttal általánosabb, az élet számos területét érintő, egy részükben pedig minden bizonnyal meg is tapasztalt érték benyomását kelti, ami a tárlatvezetések kapcsán részben mint a csoport-, részben pedig mint a személy-specifikusság kívánalma jelentkezik. Megjegyezhetjük, hogy mindemögött a személyességre vonatkozó igény is megjelenik, vagyis az a fajta társadalmi kondicionálás, hogy még ha a termékek előállítása sablonok alapján is történik, az általuk a fogyasztóban keltett érzetnek személyre szólónak, személyre szabottnak kell lennie. Mint azt az alábbi idézetek is mutatják, mindennek megvalósítására konkrét ötletek is elhangzottak, például a résztvevők, a látogatók, a csoport előzetes megismerésének aktusa, vagy legalábbis a vonatkozó előismeretek megléte.

A testreszabottság általános hiánya a Magyar Természettudományi Múzeumban tartott tárlatvezetések követő beszélgetéseken két esetben is nemzetközi összehasonlításban merült fel. Ebben a vonatkozásban hazánk a kritikával illetett oldal szerepét töltötte be, arra hivatkozva, hogy Magyarországon a múzeumok nem fektetnek elegendő hangsúlyt a látogatókutatásokra, szemben angolszász társaikkal. Ezen értelmezési keret szerint a múzeumpedagógia területén le vagyunk maradva, a távolság pedig azáltal is csökkenthető volna, ha a tárlatvezetések testreszabása a – jelenleg hiányzó – látogatókutatások tapasztalataira, eredményeire épülne. Mint azt az alábbi részletek is mutatják, a testreszabottság nemcsak az egyes személyek és a csoportok érdeklődésének szempontjából értelmezhető, de korspecifikusságként is. Ez csakugyan egy olyan értékmérő, ami mindkét helyszínen felszínre került, különösen pedig a természetet bemutató tárlatvezetés kapcsán.

A tárlatvezetés utáni fókuszcsoportos beszélgetés során általában negatívumként jelentkeztek – a gyorsaság mellett – a strukturált (és az interaktivitást nem igazán preferáló) tárlatvezetési módszert firtató vélemények, amelyből az „általános kötöttséggel”, tárlatvezetési korlátokkal való elégedetlenség mellett – implicit vagy explicit módon – az is artikulálódik, hogy vajon szüksége van-e egyáltalán az egyetemista fiatalok csoportjának erre a típusú kulturális élményre. A különféle szavak segítségével megfogalmazni kívánt távolságtartás lényege összefoglalható azzal az igénnyel – és az igénynek való meg nem feeléssel – hogy uralkodó vélemény szerint szabadságra, a lehetőségek széles tárházára építenék a kikapcsolódás múzeumokhoz köthető kulturális helyszíneit a válaszadók. Magából a tárlatvezetésből kiemelt párhuzammal élve az egyik válaszadó a keret fogalmát használta, mint a lehetőségigénynek gátat szabó kvázi szabályrendszert, illetve ismét felmerült a program időbeli-sebességbeli feszességének problémaköre is. Az igény mellett annak is hangot adtak, hogy ez a módszer inkább a fiatalabb – általános- és középiskolás – korosztálynak lehet hasznos, pozitív élmény. Pár csoportban vita alakult ki arról, hogy igazából ez a fajta tárlatvezetés nekik szól, vagy inkább a fiatalabb generációknak. Jellemző volt a beszélgetésre – és talán a fiatal egyetemisták csoportjára is – hogy a kritikák nem merültek ki panaszkodásban, vagy éppen a felelősök megnevezésében, hanem kitapintható volt egyfajta magyarázatkereső hozzáállás. Ez egyes esetekben az okok keresésének, visszafejtésének, és ezen keresztül a potenciális javítási lehetőségeknek a latolgatásában mutatkozott meg, más esetekben pedig a racionális magyarázatok, az esetlegesen fölmerülő, általuk negatívan megítélt jelenségek megindokolhatóságának keresésében. Az eklektikusnak érzékelt tárlatvezetés egy viszonylag népszerű, inkább talán utóbbi csoportba sorolható magyarázó kísérlete volt a vélt célcsoportnak való megfelelés perspektívájának felvétele. Ha ugyanis a program célközönsége eredetileg egy heterogén csoport lett volna, azzal némiképp érthetőbbé és egyúttal elfogadhatóvá váltak volna az érzékelt hiányosságok interjúalanyaink, vagy legalábbis egy részük számára. Ahogy arra utaltam, heterogén csoport lehet e feltevés szerint például egy család (és annak különböző életkorú és különböző igényekkel rendelkező tagjai), illetve a korcsoportos- és a turista-differenciálás.

További adalék a szabadságigény fontosságához, hogy bizonyos kiállítástémák esetében mintha nagyobb jelentősége volna az értelmezési lehetőségek szabadságfokának. Két, a Magyar Természettudományi Múzeumban tartott tárlatvezetésen és fókuszcsoporton az általában vett tárlatvezetések kérdéskörénél merültek föl eltérő vélemények. Az interjúalanyok többek között azt a megállapítást tették, hogy például egy természettudományi és egy történelmi témájú

kiállítás, tárlat esetében más és más a látogatók elvárása. Különösen utóbbiaknál kaphat szerepet a tárgyilagosság, nagyjából az elfogulatlanság értelmében. Az individuális érzések, az ezzel kapcsolatos szabadságigény tehát ideális esetben megélhetők a megfelelő informativitással élő tárlatvezetés által biztosított keretben. A későbbiekben látni fogjuk, hogy az értékelések egyik központi eleme a tárlatvezető személye és a hozzá kapcsolódó ismérvek. Erre utal az a megállapítás is, mely szerint a konkrét tárlatvezetésekről alkotott kép nagyban függ a tárlatvezető hozzáállásától, személyiségétől, illetve felkészültségétől.

A tárlatvezetéssel kapcsolatos pozitív vélemények általában a tárlatvezető személyére irányultak. A strukturált tárlatvezetési módszerből fakadó ellenérzéseket legtöbb esetben felülírták a tárlatvezető kompetenciái és hozzáállása. A résztvevők elmondása szerint szimpatikus és szenvedélyes volt, közvetlen és jó hangulatú helyzetet teremtett, informatív volt a tárlatvezetése. Bár a tárlatvezetés rövid és gyors volt – negatív értelemben –, de a tárlatvezető jól egyensúlyozott a gyorsaság és az elhangzott tartalom között. Természetesen voltak ellenvélemények is a legtöbb csoportban, azonban a tárlatvezetővel kapcsolatos meglátásokból a pozitívak domináltak minden csoportban. Érdemes kiemelni, hogy a tárlatvezető személyén kívül nem igazán említettek más pozitívumot, amely a tárlatvezetéssel kapcsolatos. Pár esetben fordult elő a tárlat – és annak érdekességének – dicsérete, azonban ez a kutatás szempontjából másodlagos relevanciával bír, instrumentális jellegű kapcsolat.

A negatív előjelű kritikák több komponenst érintettek. Ezek a komponensek nem feltétlenül az információ-centrikusságról szóltak, sokkal inkább az elmélyülés hiányáról, a gyors tempóról, illetve némely esetben a tárlatvezető személyéről. A válaszok mögött azonosítható egyik hiányérték a testreszabottság kulcsfogalmán keresztül ragadható meg. Ennek a változónak túl alacsony szinten való érzékelése itt részben a kapott információk nem megfelelő életkor-specifikusságában volt tetten érhető, amit egyes résztvevők a „kisiskolás” jelzővel aposztrófáltak. Az információ tényezőjével kapcsolatos további kifogás a felépítetlenség, vagyis a kommunikált ismeretelemek laza, vagy nem eléggé világos hálózatba szerveződése, az értelmezési keret hiánya. Mindez az egységességet mellőző, ad hoc jellegű tárlatvezetés-percepcióhoz vezetett többeknél. Kevés rendelkezésre álló idő, kevés – és nem megfelelő – információ, alacsonyszintű lelkesedés, a felépítettség hiánya – a kritikák visszatérők, egyaránt megragadják a programnak magával a tárlatvezetés által, illetve a tárlatvezető személyén keresztül jelentkező kereteit. Ezeket a hiány-tényezőket dominánsan a rövid időkeretnek tulajdonítják, de megjelenik a túl nagy csoportlétszám, a kiállítási tárgyak közötti egyensúly-problémák, a feldolgozhatatlan információmennyiség – az információ-

centrikussággal nem lett volna probléma, azonban a gyorsaság miatt az információk elvesztek többek szerint –, és az egyoldalú kommunikáció is felmerült, több esetben tehát az interaktivitást is hiányolták. A kritikák, bírálatok jó része kifejezetten a tárlatvezető tevékenységére vonatkozott. Bizonyos megállapítások szerint a tárlat maga, és még a tárlatvezetés is inkább jónak lett volna tekinthető, az élményt, az összbenyomást a tárlatvezető szétszórtsága rontotta el. Egy olyanfajta magyarázatkeresés is kapcsolódott a gyenge tárlatvezetői teljesítményről szóló értékeléshez, ami módszertanilag azt a kérdést is fölvetheti számunkra, hogy a nagyobb létszámú, pontosan előre nem kalkulálható csoportszituációból adódó nehézségek is rányomták bélyegüket a válaszokra, főleg azok kedvezőtlenebb tartalmú vonulatára, illetve alátámasztja azt a felvetést, miszerint a tárlatvezető tevékenysége határozza meg elsősorban az élmény értékelésének metódusát.

A megszólalók gyakran igyekeznek némileg fölmenteni a tárlatvezetőt az egyértelmű hibák miatti felelősség alól és azokat inkább szituatív tényezőknek tudja be. Ez a jelenség visszatérő volt, és nemcsak a Magyar Természettudományi Múzeumban, de a Magyar Nemzeti Galériában tartott fókuszcsoporthoz tartozó interjúknál is felfedezhető volt. A tárlatvezető védelemben részesítése személyének, arculatának alapvető óvása kapcsán különféle konkrétumokban öltött testet. Ilyen volt például a jó előadókészség tulajdonítása, ami a túlságosan nagy csoportméret és a túlságosan kevés rendelkezésre álló idő miatt lehetetlenült el. A művészeti témájú kiállítást megtekintő egyetemista fiatalok válaszaival kapcsolatban ugyanakkor el kell mondani azt is, hogy míg a másik helyszínen viszonylag egyöntetű volt az észlelt problémák köre, különbség pedig leginkább a hozzájuk kapcsolt magyarázatokban volt, addig a Várba ellátogatók esetében a tárlatvezetőt ért kritikák körében sem mutatkozott egyetértés (ez arra utal, hogy a problémák hibaként való kódolása nem volt annyira egyértelmű), sőt, az ő védelemben vétele is inkább a pozitív csalódások kategóriájába nyert besorolást, semmint a felelősség alóli mentesítések körébe. Az összképet nézve közel azonos arányban ítélték meg pozitívan és negatívan a tárlatvezetéseket, azonban az előzőek mentén nem meglepő, hogy a negatív benyomások a Természettudományi Múzeumban jobban domináltak, mint a Nemzeti Galéria esetében.

Külön érdekes eredményeket hozott az a kérdéskör, hogy más tárlatvezetésekhez képest az aktuálisan megtekintett miként értékelték, hogyan jellemezték a fókuszcsoporthoz tartozó interjú résztvevői. A fiatal egyetemisták ugyanis nem tudták, hogy az általuk megtekintett tárlatvezetésnek milyen jellemzői voltak, vagyis esetünkben nem rendelkeztek információval arról, hogy az információ-, vagy az élmény-centrikus programon vettek-e részt. A hagyományos (információ-centrikus) tárlatvezetések résztvevői átlagosnak és

hagyományosnak tekintették a hallottakat a Magyar Természettudományi Múzeum esetében, egy-két résztvevő indirekt módon érzékeltette azt is, hogy az információközpontúság helyett több affektuális tényezőt lehetett volna bevonni. Volt, aki ezt a következtetést összekapcsolta magának a tárlatnak, a tárlatelemeknek a kronologikus felépítésével, amit egyébként ő maga kedvező színben tüntetett föl. A Magyar Nemzeti Galériába ellátogató egyetemisták általában pozitívan ítélték meg a tárlatvezetést az eddigi tapasztalatikhoz képest, aminek okát leginkább a tárlatvezető személyében látták – az idézetek ismét alátámasztják a tárlatvezető személyiségének, vagy legalábbis személyének (és az általa hitelesen képviselt gyakorlatnak) meghatározó szerepét a megszerezhető élmény percepcióját tekintve. Több esetben elhangzott viszont az interaktivitásra irányuló igény is mindkét múzeum fókuszcsoportjai során.

Mint az a hagyományos, információ-centrikus fókuszcsoportok leíró, kvalitatív elemzéséből látható, az eredmények alapján nem igazolható, hogy maga a tárlatvezetés és a hozzá tartozó koncepció (az informatív és interaktív elemek hangsúlyelosztásai) lenne a legmeghatározóbb tényező a fiatal egyetemista célcsoport élménypercepciójára és értékelésére vonatkozóan – például a tárlatvezető személyével való összevetés során. Ez nem azt jelenti, hogy az interaktivitás és az informativitás ne lenne fontos tényező, pusztán arra hívhatja fel a figyelmünket, hogy a tárlatvezetés és a tárlatvezetés mögötti koncepció egy komplex, soktényezős környezetben fejti ki a hatását, amit végső soron nagyban befolyásol többek között a tárlatvezető, vagy éppen a tárlat és a tárlatelemek is. Erre a komplex viszonyrendszerre vonatkozó megállapításokról az összefoglaló jellegű 4.3-as fejezetben lehet olvasni részletesebben.

4.1.3 Kulcsszavas értékelések begyűjtése a kiállításról

A kutatásnak fontos eleme volt a kulcsszavas értékelés. Erre nagyjából a fókuszcsoportos interjúk közepén került sor, amikor is a résztvevőket arra kértük, írjanak föl az előttük lévő papírra fejenként három szót, amivel az aktuálisan megtekintett tárlatvezetést jellemeznék, annak alapján, ami elsőre eszükbe jut a programról. Az asszociációs feladatot követően sorban mindenki megosztotta az általa választott kulcsszavakat és arra is kitértünk a beszélgetés során, hogy miért, mi miatt írta éppen az adott kifejezéseket. Mivel minderre a tárlatvezetésekről általánosságban folytatott beszélgetés után került sor, a résztvevők számára már nem volt idegen a téma, illetve azzal is számolni kell, hogy valamelyest homogenizálta a leírt kulcsszavakat, hogy korábban hasonló kérdésekben – de a konkrét tárlatvezetést még nem

érintve – közös véleményformálásra volt lehetőség. Az elemzés során abból adódóan, hogy a válaszadók nem pusztán leírták, de viszonylag részletesebben, indoklással meg is osztották az eszükbe jutó kulcsszavakat, lehetőség nyílt azok modalitásának elemzésére is, vagyis differenciálható, hogy egy-egy kifejezés adott esetben milyen kontextusban, a résztvevő részéről pozitív, vagy negatív érzelmeket társítva, vagy éppen inkább neutrális módon lett-e megemlítve.

A legtöbb kulcsszó a hagyományos tárlatvezetések kapcsán a tárlatvezetésre, és kisebb részt a tárlatvezetőre vagy magára a tárlatra vonatkozott. Emellett a komplexebb, vegyes vonatkozású kifejezések (például a „feszés”, amit a Magyar Nemzeti Galériában egyaránt vonatkoztattak a tárlatvezetésre és a tárlatvezetőre, vagy a „megfogható”, amit a Magyar Természettudományi Múzeumban a tárlatra és a tárlatvezetésre is értettek és a „hagyományos”, amit ugyancsak értettek egyszerre a tárlat és tárlatvezetés jellegére) is jellemzően az információ-centrikus tárlatvezetésekhez kapcsolódtak.

A tárlat vonatkozácscsoportját illetően nem mutatkozott éles különbség a két helyszín között. A fiatal egyetemista célcsoportra vélhetően közelebbi, a mindennapi tapasztalatokhoz jobban kötődő, de kevésbé hétköznapi jellegű benyomásokat tett a művészeti, azon belül is egy konkrét, politikai, társadalmi és történelmi vonatkozásokkal is bíró tárlat, mint a természet talán távoli, illetve döntően a gyermekkori megismeréshez kötődő kiállítása. A kulcsszavakat azonban nem a tárlat, hanem a tárlatvezetés asszociációi uralták, így ez a fajta különbség a két fajta kiállítás között, a neutrális-instrumentális kulcsszavakban manifesztálódott. A tárlat vonatkozási csoportjába tartozó kulcsszavakról elmondhatjuk tehát, hogy jellemzően semleges, leíró jellegű megnyilatkozásokat hallhattunk velük kapcsolatban. A tárlat vonatkozási csoportján belül főként természettel, vagy pedig értékeléssel kapcsolatos kulcsszavakkal találkoztunk a természettudományi tárlatvezetés kapcsán. A Magyar Nemzeti Galériában ilyen alcsoportnak tekinthetjük a társadalmi („orosz”, „tömeg”, stb.), a színekkel kapcsolatos („fehér”, „vörös”, stb.), és a formákkal, érzékekkel kapcsolatos („kocka”, „semmi”, stb.) vonatkozásokat.

Nem meglepő módon – mivel maga a fókuszcsoporthoz során feltett kérdés is alapvetően a tárlatvezetésre vonatkozott, még ha nyilvánvaló összefüggésben van is például a tárlattal, vagy a tárlatvezetővel – a kulcsszavak legnagyobb számosságot mutató vonatkozási csoportja a tárlatvezetés mind a hagyományos, mint a flow típusú tárlatvezetések esetében. Látható, hogy a tárlat esetében sokszor neutrális jellegű értékelések nem köszönnek vissza a tárlatvezetés kapcsán – itt inkább a pozitív/negatív viszonyulások dominálnak. Az információ-centrikus

tárlatvezetéseknel a kétféle értékelés aránya nagyjából kiegyenlített, mindkét helyszínen valamivel inkább a kritikus, bíráló megközelítés mutatkozott erősebbnek. Az egyes kulcsszavakat itt négy alcsoportra osztottuk: voltak, amelyek az interaktivitást, mások bizonyos kötöttségeket, megint mások élményösszetevőket, vagy éppen az informativitást implikáltak jelentésükkel. A kötöttségek kategóriája különösen fontosnak tűnik, amennyiben mind a Magyar Nemzeti Galériában, mind pedig a Magyar Természettudományi Múzeumban az időtényezőt többen azonos szóval jelölték, tehát megbízhatónak tűnik ez a fajta értékelés – negatív értelemben „gyorsnak” titulálták a tárlatvezetést minden csoportban, pozitív értelemben pedig csak 2-3 ember említette összesen. Emellett hasonló értelemmel bírt a „kapkodós”, a „felszínes”, vagy éppen a „felületes” jelző is. A kötöttségek kategóriáján belül talákoztunk pozitívabb értékelésben részesülőkkel is. Ilyen volt a „progresszív” és a „friss” (mint a gyorsaságnak kedvezőbb aspektusai), és a „keret” (mely egyébiránt pozitív és negatív vonatkozásban is megjelent). Az élménnyel kapcsolatos kulcsszavaknál azt láthatjuk, hogy meglehetősen vegyes a modalitás – egyaránt megjelenik például az „érdekes” és az „érdektelen” jelző a hagyományos, információ-centrikus tárlatvezetéseknel. Különösen figyelemreméltó viszont, hogy míg az interaktivitással kapcsolatos kulcsszavak mindössze két alkalommal (pozitív értelemben pedig csupán egyszer, az „interaktivitás” kifejezés révén a Magyar Természettudományi Múzeumban), addig az informativitással kapcsolatosak minden helyszínen egy-két alkalommal lettek megemlítve az információ-centrikus tárlatvezetéseket követően. Utóbbiak („informativitás”, „ismeretbővítő”, „új információk”, „figyelemfelkeltő információk”) minden alkalommal kedvező érzelmi viszonyulással társultak. Mindez azt a megállapítást támogatja, miszerint nemcsak az interaktivitás, de az informativitás is fontos, elvárt eleme a tárlatvezetéseknek a fiatal egyetemisták szemében, továbbá a hagyományos típusú tárlatvezetéseknel a két irányvonal intenzitáskülönbsége a látogatók percepcióiban is visszaköszön.

Az információ-centrikus tárlatvezetések kapcsán azt láthatjuk, hogy a tárlatvezetőre vonatkozó kulcsszavak tekintetében a pozitív és negatív jelzők megoszlának. Ez a konkrét tárlatvezetéssel kapcsolatos beszélgetések elején helyet kapó asszociációs feladatnál nem valószínű, hogy a személyt ért kritikák és a védelembevétel interakciós jellegű kommunikációjával magyarázható. A kritikák mellett itt a személyességre vonatkozó alapérték mutatkozik meg inkább, ami abból is látszik, hogy a kedvező tartalmú kulcsszavak részben a személyiségnek, részben a szakmai kompetenciáknak, részben pedig a kommunikációnak szólnak („közvetlen”, „alkalmazkodó”, „barátságos”). Az eredmények arra utalnak, hogy a két

tárlatvezető között tapasztalható volt teljesítménybeli különbség, ami olykor a résztvevő egyetemista fiatalok értékeléseiben is megmutatkozik – azonban minden fókuszcsoportban vegyes vélemények hangzottak el, mivel a tárlatvezetők személyiségjegyeiben nem találtak kivetnivalót. Ez egyúttal arra is következtetni enged, hogy a tárlatvezető személye jelentős – ha nem a legjelentősebb – befolyással bír a tárlatvezetéssel kapcsolatos összértékelésre vonatkozóan is.

4.2 Élmény-centrikus tárlatvezetés

4.2.1 A tárlatvezetés tematikájának bemutatása

A Magyar Természettudományi Múzeum tárlatvezetési tematikája az élmény-centrikus vezetésre 2016-ban és 2017-ben is a *Sokszíniú élet* című állandó kiállításban zajlott különböző tematika szerint. 2016-ban a módszerek között a szituációs játék, irányított, csoportos feladat szerepelt a központban, a vezetés során 5 darab interaktív játékra került sor. A vezetés arra alapult, hogy a kiállításban való előrehaladás során a kiállításban a fontosabb vagy érdekesebbnek ítélt részeket, helyszíneket, kiállítási egységeket, a leletek szimbólumát és-korát Magyarország térképére felrajzolják a látogatók. A kiállításban a játékok többek közt a következők voltak a különböző helyszíneken:

- A Megalodon cápamakett alatt, egy mérőszalag és a diákok aktív közreműködésével „megmérték” a cápamakett hosszát. Miután végeztek, megszámozták a vitrinben látható képen, hány méteres volt.
- A Vértesszőlősi Samunál a következő kérdések hangzottak el:
 - Ki járt már ott vagy Tatán?
 - Hívják-e valakit Sámuelnek?
 - Egy önként jelentkező odaállt a rekonstrukció mellé, és megnézték a különbségeket a modern ember és a felegyenesedett ember között!
 - Gondolatkísérlet is zajlott: ha öltönyt venne fel és ápolt kinézete lenne, be tudna-e illeszkedni a mai társadalomba?
- Dioráma: kisebb csoportokba rendeződve olvasták el a kapott rövid idézeteket, és keresték meg a hozzá tartozó állatokat. A csoportok elmondták, melyik állat hol volt, és kitől volt az idézet.
- A Noé bárkájában:
 - Hogy néz ki a valóságban a hárpia?
 - „Növényi és állati legek”.
 - Tényleg kísérteties-e a kísértetbogár?
 - És mitől érdekes a Maldív-dió?

2017-ben egy kerettörténet köré szerveződött a tárlatvezetés: 5 féle feladat csoportos megoldása után a diákoknak egy regény néhány részletét és különböző csontokat kellett megtalálniuk a kiállításban, majd ezek alapján megmondani, mit tudunk a rejtélyes illetőről, aki

– mint a legvégén kiderül – a Senki szigetén talált békére és boldogságra. A részletek Jókai „Az arany ember” című regényéből származtak, és egyben kapcsolódtak a tárlatvezetés két fő témájához:

1. Bűbájosság, mérgekverés, mérgező növények.
2. Vízi világ, és egy különös sziget...

A feladatok megoldása közben ugyan derült ki, hogy minden részlet ugyanabból a regényből való idézet, de a legvégén a látogatóknak ki kellett találniuk a könyv címét és szerzőjét. A helyes megoldás elvezeti a közönséget az óriáskagylóhoz, ami Jókai Mór adománya, és a múzeumban található. A másik feladathoz kapcsolódóan, miután összegyűjtötték a titokzatos ismeretlen csontjait, a következő a kérdés: lehetett-e a „lelet” regény főhősének csontja. A „Senki szigetének” berendezett tárgyainak bemutatásával a Vetítőteremben derült fény arra, hogy ez egy tengeri környezet (Jókai Mór regénye a Duna egyik szigetén játszódik). Többet közt a következő feladatok voltak a kiállításban:

- Vizánál a kapott idézeteket párosítani kellett a megfelelő állat vagy növény részével (pl. koponya, köpet, szőr, csont, termés). A kosárban voltak félrevezető tárgyak is.
- Az Erdők világánál körbe kellett állni és valakinek a kezébe a tárlatvezető egy tárgyat tett melyet anélkül, hogy másoknak megmutatná-, körül kell írnia a többieknek, hogy mi lehet.
- A konyhánál ("boszorkánykonyha") egy titkos recept összetevői közül ki kellett választaniuk - szaglás útján - a receptben leírt fűszernövényeket és összeállítani a bájtalt.

A Magyar Nemzeti Galéria élmény-centrikus tárlatvezetése 2016-ban *A művészet forradalma - Orosz avantgárd az 1910-1920-as években* c. időszaki kiállításban zajlott. A kiállítás során 5 interaktív elem került beépítésre a vezetésbe. A kiállítási térbe való belépés előtt ráhangolódás történt az együttlétre, a kiállításra. A feladatok többek közt a következők voltak:

- A történelmi idő kronológiájának meghatározása kézbeadott képek segítségével és a résztvevők előzetes tudására építve, vizuálisan hogyan jelenik meg a történelmi idő a kiállításban.
- Népművészettől az avantgárd festészetig: a tapintás és hallás érzékeinek a bekapcsolása a megértéshez.
- Síkból a térbe: a forma és a szín kompozíciós szerepének bemutatása.
- Kubofuturista vizuális és szóbeli szerkesztésmód példáinak megbeszélése.
- A pozitív és a negatív tér játéka a tárgynélküli festészet megtapasztalásához.

2017-ben az élmény-centrikus vezetések a *BASELITZ – Újrajátszott múlt* c. kiállításban zajlottak. A résztvevők kiállításra való felkészítése még a kiállítás aktuális terébe való belépés előtt történt egyéni munka, illetve közös beszélgetés során. A cél a kiállítás történelmi háttérének megismerése, mely Baselitz művészetének esetében különösen fontos; a kortárs művészet 'meglepetéseire' való felkészítés; a résztvevők érdeklődésének felkeltése, a résztvevők motiválása. A foglalkozáson olyan módszerekkel dolgozott a tárlatvezető, mely nemcsak az egyes művek megértését segíti, hanem a látogatók kortárs művészetre való érzékenyítését is célul tűzi ki. Különböző érzékszervek bevonása; személyes benyomások, érzelmek kifejezése; önálló alkotómunka; csoportos feldolgozás; vélemények ütköztetése. Többek között a következő feladatok voltak:

- Baselitz viszonya a múlthoz: a múlt szemlélése emlékeinken keresztül – emlékek felidézése illatok segítségével.
- Hogyan változnak az emlékeink azáltal, hogy a személyiségünk is változik, fejlődik?
- A múlt feldolgozásának Baselitz-i módszere: Remix a képzőművészetben és a zenében.
- Lehetőségek a figurális és absztrakt festészet között: Nézőpontcserés rajzolás kipróbálása.
- Kérdésekkel vezetett csoportos feldolgozása Baselitz szoborműveinek, majd a csoportok bemutatják a műveket.

4.2.2 Fókuszcsoporthoz adatgyűjtés

Az élmény-centrikus (vagy flow-típusú) tárlatvezetésekből ugyancsak nyolcra került sor, a hagyományos típusú programokhoz hasonlóan négyet a Magyar Nemzeti Galériában, másik négyet pedig a Magyar Természettudományi Múzeumban tekinthettek meg az érdeklődő fiatal egyetemisták. Ezt követően került sor a fókuszcsoporthoz interjúk keretében történő beszélgetésekre. A 4.1.2-es fejezethez hasonlóan ismét döntően leíró jelleggel emelek ki néhány részletet, melyeken keresztül megfelelően bemutatathatók a tárlatvezetésekről szóló beszélgetésekből kinyert legfontosabb tapasztalatok. Az egyik legfőbb tanulság, hogy – akárcsak a két tárlatvezetési típust meghatározó koncepciókban – a válaszokban nem különült el élesen az informativitás és az interaktivitás szempontja. Az idioszinkratikus elemeket is gyakran tartalmazó bemutatkozások között az interaktivitásra építő programot követő beszélgetésnél is szóba került az informativitás szempontja. Az alábbi idézetek nemcsak arra világítanak rá, hogy a múzeumokra sokan (a fiatalok körében is) elsősorban a hagyományos módon, az ismeretek terjesztésének egyik helyszínéként tekintenek, de arra is, hogy nem minden résztvevő tekinthető laikusnak. A válaszok alapján továbbá egy olyan mintázat is

kirajzolódni látszik, miszerint a flow-típusú tárlatvezetést megtekintők között – legalábbis a fókuszcsoporthoz tartozók körében – inkább a valamilyen módon a múzeumpedagógia rokonterületeiben valamivel járatosabb, ismerősebben mozgó személyek vettek részt (ez abból is látszik, hogy számos, részletekbe menően szakmai szempont is fölmerült ezeken a csoportokon), míg a hagyományos hangsúlyú tárlatvezetések és az azt követő fókuszcsoporthoz tartozók résztvevői között inkább visszatérően a szegényes, vagy éppen régebbi tárlatvezetési tapasztalatokra való hivatkozásokkal találkoztunk.

Az előismeretek magasabb szintjére utal az is, hogy négy csoportban is említették definíciós jelleggel az audioguide esetleges szerepét a tárlatvezetés – ebben a viszonylatban – hagyományosabb műfajával összefüggésben, míg a hagyományos tárlatvezetést követő fókuszcsoporthoz tartozók során csak kétszer került szóba ez a fajta módszer. A Magyar Nemzeti Galériában a januári fókuszcsoporthoz tartozók során elhangzott vélemény szerint az audioguide és a tárlatvezetés közötti határvonal megragadható, mégpedig leginkább az interaktivitás kérdésén keresztül – ez az ismérv utóbbi módszerre jellemző a meghatározás szerint. Az igények nem az audioguide felé mutatnak, mivel fontos pozitívumként hangzott el, hogy a tárlatvezetőtől lehet kérdezni, van módja interaktívvá tenni a tárlatvezetést. A februári tárlatvezetésen, a Magyar Természettudományi Múzeumban is az interaktivitás kérdése merült fel (meg kell jegyezni, hogy e mögött nem volt moderátori oldalról, vagy akár a vezérfonalban előre rögzítetten célzott kérdés, becsatornázás), azonban azt az ezen a helyszínen megnyilatkozó interjúalany mindkét módszerhez egyaránt besorolta. Különbséget viszont ez esetben is felfedeztek az audioguide és a tárlatvezetés között, mondván, hogy utóbbinál inkább a csoportos feladatokon van a hangsúly. A májusi tárlatvezetések közül kettőn is szóba került a fejhallgatós-tárlatvezetés módszere, valamelyest neutrálisabb kontextusban: bár nem preferálják ezt a módszert, előnyt tulajdonítottak neki, miszerint az audioguide garantálja azt, hogy a közönség a saját tempójában nézhessen végig a tárlatot.

A definíciós kérdések nem kizárólag az audioguide és a tárlatvezetés kettősében lettek értelmezve. Az egyetemisták csoportjaiban többször merült fel annak problematikája, hogy az átlagosnak tekinthető tárlatvezetések meghatározása nem egyszerű feladat. Példaként említették olyan kiegészítőket, tárlatelemek elterjedését és bevetté válását, mint amilyenek egyes képek, videóanyagok és általában véve a digitális eszközök. A digitalizálódást ezen felvetés alapján előremutató változásnak tekintették, olyannak, ami hozzájárul a tárlatvezetési élmény gazdagodásához, akárcsak például az érdekes sztorik, háttértörténetek, vagy éppen a pluszinformációval szolgáló leírások. Az efféle kiegészítések kapcsán ki kell térni rá, hogy ez

a hozzáállás nem egyoldalúan a gépi-technikai, humán hozzájárulást nem igénylő elemek preferálását jelenti, megjelenik ugyanis a nagy tudású, bennfentes, érdekes történeteket mesélő előadók méltatása is, hanem a modern eszközök kiegészítő-elemekként való funkcionálásának pozitív konnotációjú említése volt domináns a csoportokban.

A hagyományos csoportokhoz hasonlóan a két csoportban is szó esett az eltérő típusú tárlatokhoz illő módszerekről. Némi vita alakult ki azzal kapcsolatban, hogy a tárlatvezetés inkább művészeti témájú tárlatokhoz szükséges kiegészítő elem-e, míg a természettudományi és műszaki témáknál az efféle program jelentősége, hozzáadott értéke jellemzően kisebb, vagy pedig relevanciája téma-függetlenül fennáll. Az eltérő álláspontoknál az érveken túl hivatkozási alapként az egyéni ízlésbeli preferenciák általános legitimitásnak örvendő szempontként vetődtek föl.

Nemcsak pozitívumok, de negatívumok is felszínre kerültek a flow típusú tárlatvezetéseket követően, a tárlatvezetés műfajához általánosságban kapcsolódó eszmecserékben. A sebesség és a mennyiség szempontja újfent a problematikus elemek sorát gyarapították, amennyiben egyes vélemények szerint a tárlatvezetések túl gyorsak, ezzel összefüggésben pedig túl keveset nyújtanak a látogatóknak. Ellenpontként, ellenvetésként – ahogy a hagyományos tárlatvezetések kapcsán már láthattuk – itt is az újra-megtekinthetőség érve jelent meg. Utóbbi állásponthoz az a megfontolás is kapcsolódik, miszerint a tárlatvezetés jellegéből adódóan pusztán az ízelítő szerepét képes betölteni és ezért feladata sem lehet ennél több (ez a nézőpont a jelek szerint inkább csak keveseknek, de annál határozottabb meggyőződése, míg általánosságban a hiányérzetek határozzák meg a percepciót).

Nemcsak definíciós kérdésekről esett szó az általában vett tárlatvezetésekkel kapcsolatban, de az esetleges alternatívák közötti mérlegelésre is találhattunk példát a szövegtörzsben. A tárlatvezetés programjának lehetséges helyettesítőit viszonylag jól körülhatárolható szempontok szerint nevezték meg az interjúalanyok. A tárlatok, kiállítások egyéni látogatása például a szabadságigénnyel mutat szoros összefüggést. A szakértő ismerős társaságának preferálása (egy idegen tárlatvezetővel szemben) pedig egy olyan alternatíva, ami egyszerre biztosít lehetőséget az interaktivitásra (jellemzően magasabb fokon is, mint egy tárlatvezetés alkalmával) és a személyesség-igény kielégítésére a frontális kommunikáció mellőzése mellett (ez utóbbi kettő nyilvánvalóan szorosan összefügg, hiszen a szorosabb személyközi kapcsolatok valószínűsítik a tartalmasabb kommunikációs aktusok megjelenését). A viszonylagos bennfentesség, a megszólalók bizonyos értelemben szakmai jellegű hozzászólásai mellett azt is megfigyelhettük, hogy a tárlatvezetési programok jellemzően a

fiatal egyetemisták kompetensebbnek mutakozó csoportjaiban sem tekinthetők gyakran igénybevett szolgáltatásoknak. A frontális tudásátadást nem tartják pozitívumnak, a vélemények alapján sok esetben csak érdektelenséget vált ki ez a fajta tárlatvezetési mód.

Ez természetesen összefügg a tárlatvezető személyével, a tárlatvezető kompetenciáinak és személyes attribútumainak megítélésével. Pozitívumként emelik ki több csoportban is azt, hogy a tárlatvezető érdekessé teheti a tárlatot, ennek mentén általában többletinformációkat várnak el a tárlatvezetőtől. A kényelmi tényezőt is megemlítették egy csoportban – azaz, hogy a tárlatvezetés minimalizálja a megértésre irányuló erőfeszítéseket –, azonban ez szemben áll az egyéni élmény átélhetőségének faktorával. Mint az a hagyományos tárlatvezetéseket követő fókuszcsoportos interjúkon elhangzott, a flow-típusú tárlatvezetéseket követően is többen artikulálták azt a fajta tárlatvezetési problémát, amelyet „a saját felfedezés élményeként” definiálhatunk – a saját felfedezés többek szerint tökéletesen megvalósulhat, ha a kiállítási tárgyak melletti kiírások megfelelőek (ezzel ellentétes vélemények is artikulálódtak, miszerint pont attól jó egy tárlatvezetés, „ha többet mond, mint a falra írt szöveg”). Ennek mentén még kevesebb szükségét látják a tárlatvezető munkásságának – kivéve kisebb/lokális tárlatok esetében, ahol a tárlatvezető személyes kötődése többletértéket tud adni a tárlatnak. Ez marginálisabb hozzáállás, mivel teljesen elutasítja a tárlatvezetést. Emellett azonban megjelentek olyan vélemények is, amelyek a szabadságkorlátozó tényezőt nem pusztán a tárlatvezetés „létében” vagy „nem léteben” látják, hanem a tárlatvezetés megvalósulásában. Általános tapasztalat, hogy a tárlatvezetések túl strukturáltak. A tárlatvezető személyével – nem a kutatásban résztvevő tárlatvezetőkről van szó – általában a negatív tapasztalatok és vélemények dominálnak. A két fajta tárlatvezető-típus a flow típusú tárlatvezetéseken résztvevők körében is kirajzolódik, azonban a tárlatvezetőt általában egy „kiégett” dolgozónak látják, aki személytelen, felületes, de mégis túlságosan irányított és gyors tárlatvezetéseket tart nagy létszámú csoportoknak. A tárlatvezető személye mellett tehát többen kifogásolták a nagy csoportlétszámot, amely hozzájárul a személytelenség érzetéhez, illetve megfosztja az individuális élménymegéléstől a látogatókat, mert a tárlatvezetés – tapasztalatuk és véleményük szerint – leginkább egy *tömegesemény*.

Vajon a tárlatvezető személyén és a kiscsoporton kívül mi lehet akkor az, ami pozitívvá, élményszerűvé varázsolja a közönségnek a tárlatvezetést? Az informativitás természetesen fontos tényező, de a flow-típusú tárlatvezetések utáni fókuszcsoportos interjúk során minden csoportban, általában konszenzusosan artikulálódott az interaktivitás jelentősége – számossági ellentétben a hagyományos csoportokkal, ahol csak 3-4 csoportban jelent meg és nem is a legdominánsabb véleményhalmazként. A tárlatvezetések modernizációja is fontos szempont

volt, de az interaktív, közösségkovácsoló-csapatmunkaszerű tárlatvezetések pozitív konnotációban való említése abszolút domináns volt a csoportos beszélgetéseken. Ez a csapatmunkán, a kérdezés lehetőségén túl az elvárt rugalmasságot és opcionális lehetőségtárház-bővítést is nagyobb arányban biztosítja a résztvevők számára, mint a hagyományosabb módszerek.

Az éles határvonal tehát a tárlatvezető hozzáállásán múlik – ki kell emelni azonban, hogy azt a szempontot általában nem vették figyelembe a résztvevők, hogy az interakció mértéke nem feltétlen a tárlatvezető személyén múlik, hanem az általa alkalmazott módszertől –, míg a frontális, merev információátadástól elfordulnak, addig a rugalmas, interakcióra kész tárlatvezetésben pozitív élményfaktorokat látnak.

„Elutasítom az ilyen vezetéseket, mert egy fontos dolgot elvesznek az embertől: a felfedezés élményét. Azért járok múzeumba, hogy felfedezzem. Akkor tudom elképzelni, ha kisebb, helyi múzeumba járok, ahol sokat tud hozzátenni egy helyi lakos, akinek személyes kötődése van a tárlathoz. A nagyobb múzeumoknál viszont elég a jó feliratozottság, meg az előzetes utánajárás. Nekem az az élményem, hogy a tárlatvezető olyan mintha bekapcsolná az ember, elmondja és kikapcsolja, az ilyen tárlatvezetést nem sokra tartom. Tehát a tárlatvezetésekről rossz tapasztalatom van, de most jó volt. Ha választani lehet, akkor inkább passzoltam a tárlatvezetést és a magam útját járom.” (Magyar Természettudományi Múzeum, flow tárlatvezetés, 05.13. 12-órás csoport)

Az egyik vonulat a megnyilatkozásokban – mint kitértünk rá – a tárlatvezetés kerülésének az alternatívákhoz kapcsolódó okait járta körül. Egy másik véleményhalmazt képeznek azok a megszólalások, melyek a biztonságigény és a bizonytalanságok narratívájából táplálkoznak. Az ide kapcsolódó nézet szerint a tárlatvezetés műfajának van egyfajta „zsákbamacska” jellege, hiszen apró összetevők is jelentősen változtathatnak az élményen, amivel egyébként is meglehetősen nehéz racionálisan előre kalkulálni. Egy potenciális megoldás lehet a „zsákbamacska-problémára” a digitalizálódásban rejlő lehetőség. Az ezzel érvelő interjúalany arra utalt, hogy a bizonytalanságsökkentés megvalósítható azáltal, hogyha a szolgáltatás célcsoportja előzetesek révén betekinthez a tárlatvezetés által nyújtott szolgáltatás egyes konkrétumaiba. Az élmények megoszthatósága (és hozzátehetjük, hogy egyfajta új, pseudo-reprezentatív nyilvánosság) egyébként is fontos szemponttá vált a XXI. század embere számára.

A „zsákbamacska-effektussal” is összefüggésben, három csoportban is kitértek rá a válaszadók, hogy a költségek dimenziója fontos, meghatározó, gyakran pedig a valóságban eltántorító tényezője a tárlatvezetés igénybevételének. Egyrészt egy olyasfajta pluszköltségnek tűnik fel sokak szemében, ami túlságosan magas, viszont a hozzáadott értékének bármiféle mértéke önmagában is kérdéses. Másrészt különösen az egyéni látogatókat és a kisebb csoportokat tántorítja el a költségtényező a szolgáltatás igénybevételétől (véltetően a kedvezményrendszer miatt is, miszerint kedvezmények jellemzően nagyobb, illetve speciális, sokszor kor-összetételileg homogén csoportoknak szólnak – ebből a szempontból érthetőnek tetszik az a jelenség is, hogy a fiatal egyetemisták tárlatvezetéssel kapcsolatos emlékei sok esetben a közoktatás intézményrendszerében töltött évekre nyúlnak vissza). Kapcsolódó kérdés továbbá, hogy kiknek is szólnak tulajdonképpen a tárlatvezetések. Mint a hagyományos tárlatvezetéseket követő fókuszcsoporthoz eredményeinél láthattuk, jelen van e téren egy hazai–külföldi tengelyen való tájékozódás. Emellett életkori csoportokat is regisztrálhattunk, valamint megjelent egy talán szokatlanabb fölvetés, vita a Magyar Természettudományi Múzeumban tartott februári fókuszcsoporthoz, miszerint egyesek szerint szakértőknek szólnak a tárlatvezetések (akik kutatásaikhoz használhatják föl), míg mások szerint éppen, hogy laikusoknak (akiknél az érdeklődés felkeltésének szerepe a meghatározó). Ez utóbbi vélemény volt a domináns a többi fókuszcsoporthoz, konszenzusosan.

Bár a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők között többen rendelkeztek „önálló”, saját döntésen alapuló tárlatvezetési tapasztalatokkal, jelentős csoportot képviseltek azok az egyének is, akiknek iskolásként – kötelező program keretein belül – volt az utolsó tárlatvezetési élményük. Így az sem meglepő, hogy többen nyilatkoztak úgy, jellemzően iskoláscsoportoknak szólnak a tárlatvezetések. Emellett – korosztályos jelleggel – a másik „véglet” is megjelent, sokak szerint az idősebbeknek szólnak általában a tárlatvezetések. Többen jelezték azt a hiátust, hogy a tárlatvezetések nem differenciáltak és emiatt sokszor a legnagyobb közös keresztmetszetet próbálják megtalálni, amitől azonban unalmassá, rugalmatlanná és személytelenné válhat a tárlatvezetés. Az egyik csoportban az is elhangzott, hogy a tárlatvezetések a társadalom felső egy-százalékára vannak optimalizálva, azonban ezzel általában nem értettek egyet a résztvevők.

Fontos leszögezni, hogy az előbbi kijelentések az általános tárlatvezetésekre vonatkoznak. A konkrét, kutatásban lefolytatott tárlatvezetésekről, azok célcsoportjairól más elképzelések születtek. A hagyományos tárlatvezetésektől eltérően, itt nem csak a fiatalok domináltak, hanem párhuzamosan azok a vélemények is, amelyek a merevség-nyitottság

dimenziójában mozogtak. Pozitív konnotációban a legtöbben úgy említették a nyitottságot, mint alapfeltételt a flow-típusú tárlatvezetés befogadására. Ez egy olyanfajta elvárás, amelyet a résztvevők támogatnak. A másik célközönség szerintük a fiatalabb generációk, amely azonban többször merült fel negatív kontextusban. Többen érezték úgy, hogy a tárlatvezetés intellektuális szintje elvétette a célközönségét (az egyetemistákat). Ez általában jellemzőbb volt a Természettudományi Múzeum tárlatvezetésének megítélésére, többen érezték kínosnak, hogy „kisiskolás” feladatokat kellett megoldaniuk és ezen nem segített az sem, hogy a legtöbbször egy csapatmunka keretein belül kellett ezzel foglalkozniuk.

Bár általában élvezték és pozitívan élték meg a tárlatvezetéseket – sokkal több esetben, mint a hagyományos tárlatvezetés esetében –, a hagyományos tárlatvezetésen résztvevőkhöz képest kevésbé gondolták úgy, hogy ezeknek a flow-típusú tárlatvezetéseknek ők lennének a célközönsége.

Az individualitás és az érzések fontosságának mögöttes narratívái nagyban meghatározzák a hiányértékeként kifogásolt pontokat a tárlatvezetésekkel kapcsolatban. A túlságosan rövid idő a szabadságigény kielégítését korlátozza, míg a csoportközégből fakadó kötöttségek a testreszabottság igényét szorítják határok közé. Az ideális csoportméret tárlatvezetéseknel – egyes vélemények szerint – 10-12 fő. Efölött – az elhangzott vélekedések szerint – nehéz megtalálni az egyensúlyt az elégséges és megfelelő hallhatóság, valamint más látogatók esetleges zavarása között. Csakugyan a visszatérő problémakörök reprezentánsaként került tehát elő a flow-típusú tárlatvezetéseket követő beszélgetéseken a célcsoport gyakori elhibázása, különösen pedig az életkori szempontok és az interaktív feladatok nem megfelelő összeházasítása.

A konkrét tárlatvezetés kapcsán a megszólalók számos pozitívumot és negatívumot említettek. Bár nem éles különbségek mutatkoznak meg az élmény-centrikus tárlatvezetés résztvevőinek véleménye között, a tárlat típusa szerint megoszlának a vélemények. Míg a Magyar Természettudományi Múzeumban inkább a kritikus, bíráló vonulat a domináns, a Magyar Nemzeti Galériában megtekintett művészeti témájú tárlatvezetésekkel kapcsolatban viszont inkább uralkodók a méltató, elismerő szavak. Utóbbi helyszínen kedvezően nyilatkoztak interjúalanyaink az érzékekre építő, azokat igénybevevő technikákról, valamint a humorról, a vicces feladatokról. A jó értelemben vett interaktivitást erősítheti továbbá egyfajta kitekintő típusú hozzáállás is, vagyis például olyan technikák (vers, zene, stb.) alkalmazása, amelyek révén – aktuálisan – a képek világát az emberi élet és kultúra gazdagságának felmutatásával lehet változatosabb közegben elhelyezni. Abban már nem feltétlenül

mutatkozott egyetértés, hogy mely irányvonal erősítése volna inkább kívánatos; a digitális eszközökből kellene több, vagy pedig az érzékekkel operáló technikákból. Egyfajta szintézisként ez a vita is megerősítette a testreszabottságra irányuló általános igény meghatározó, vitán felül álló voltát – az elv megvalósításával e nézet szerint föloldhatók az egyéni igények mentén különben egymásnak feszülő, látszólagos ellentmondások. Mindkét tárlat esetében pozitívan értékelték a tárlatvezető személyét mind szakmai, mind emberi szempontból. A különbség inkább a pozitív vélemények sokrétűségében és minőségi mélységeiben nyilvánultak meg. A Természettudományi Múzeum esetében többen bírálták a feladatok intellektuális szintjét, viszont a csapatmunka-fókuszáltságot és az interaktivitást díjazták – ez a Nemzeti Galéria esetében is gyakori motívum volt, azonban emellett többen emelték ki, hogy a tárlatvezetésnek több váratlanul érdekes pontja volt, nem csak információkban, hanem gondolkodási-megközelítési sémákban is. Sokkal inkább domináltak olyan vélemények, miszerint a tárlatvezetés gondolatébresztő és innovatív volt, míg a Természettudományi Múzeum tárlatvezetésén résztvevők esetében a modernitás inkább „csak” az interakció-központúságot jelentette.

Bár a tárlatvezetés gyorsasága több résztvevőben is pejoratív kontextusban hangzott el, jóval több esetben volt a gyors pozitív konnotációjú, mint a hagyományos tárlatvezetés esetében. A gyorsaság ezeken a fókuszcsoportos interjúkon leginkább a lendületességgel, az érdekesítő tempóval, a perspektíva-váltásokkal volt kapcsolatos. A lendületességet segítették a kreatív feladatok, amelyek több résztvevő szerint is megteremtették a jó hangulatot – önmagában is, illetve azzal, hogy csapatmunka jellegű volt a legtöbb feladat –, ennek egyik oka, hogy az interaktív, kreatív feladatok gyors érzelmi bevonódásra apellálnak. Ehhez kapcsolódtak a tárlatvezetőt övező további dicséretetek is, miszerint a témájában kompetens, felkészült, közvetlen, de mindemellett rugalmas is és jól irányítja a figyelemfókuszot, illetve a gondolkodást.

Érdemes kiemelni, hogy a Magyar Nemzeti Galéria művészeti témájú tárlatvezetése kapcsán sem voltak kizárólagosak a pozitív hangvételi vélemények. Habár a másik helyszínen sokkal hangsúlyosabb vonulat volt, az „iskolásnak”, „kisiskolásnak” titulált elemek a művészeti jellegű kiállításon tartott fókuszcsoporton is megjelentek. Hozzá kell tennünk, hogy a jelző használata nem konszenzusos véleményként jelent meg, nem volt egyetértés a tekintetben, hogy a tárlatvezetés bevezető része (azon belül pedig az elhangzott kérdések) hogyan értékelendő. Annak kérdése merült fel inkább ezzel kapcsolatban, hogy maga a bevezető illeszkedett-e a tárlat eredeti témájához, vagyis a történelmi kitekintés és a művészeti téma között megvalósult-

e a kellő összhang. A koherencia fontos szempontnak tűnik, ami jellemzően akkor köszön vissza az értékelésekben, hogyha bizonyos csorba esik ezen az elven, hogyha hiányérzet mutatkozik vele kapcsolatban. A tárlat és a tárlatvezetés jobb összehangolásának igénye a Magyar Természettudományi Múzeumban tartott fókuszcsoporthoz tartozó interjú markánsabban merült fel – az egyes részek egymásra épülését e nézet szerint célszerű már a tervezési folyamat kezdetén, a tárlatelemek összeállításánál figyelembe venni. Jelentős különbség azonban, hogy – bár a tárlatvezetés felépítésével, annak kereteivel kapcsolatban mindkét helyszínen többször merültek fel problémák vagy hiányérzetek – a Nemzeti Galériában a feladatok alacsony intellektuális jellegét többen vitatták, mint a Természettudományi Múzeumban. Ez azért fontos, mert nem csak a téma felmerülése szempontja mentén kell elemeznünk a jelenséget, hanem annak konszenzusossága mentén is – márpedig a Természettudományi Múzeumban több példa volt „gyerekes” feladatokként való definiálás vita nélküli akceptálására, míg a Nemzeti Galériában többen jelezték, hogy hozzáállás kérdése, hogyan fogjuk fel a kreativitást igénylő feladatokat.

Érdekesség, hogy mikor a Magyar Természettudományi Múzeumban tartott januári, illetve a Magyar Nemzeti Galériában tartott májusi hagyományos tárlatvezetést követő interjú során ismét fölmerült a tárlatvezetés múzeum-, illetve tárlattípustól függően eltérő illeszkedésének kérdésköre, az erre kitérő válaszában a természettudományi, vagy pedig a műszaki témákhoz illő módszerként aposztrofálta az efféle pluszszolgáltatást, míg külön kiemelte, hogy a művészetihez nem való. A két élmény-centrikus vezetést követő beszélgetések tapasztalatai némiképp rácsafolnak a fenti megállapítás helyességére, amennyiben a művészeti témát feldolgozó Magyar Nemzeti Galériabeli kiállításokon egyértelműen pozitívabb értékelésekkel illették az egyetemista fiatalok a tárlatvezetés egészét, mint ahogy ez a természetet bemutató program kapcsán történt. Ez az interaktivitást övező gondolatébresztés dimenziójához kapcsolódik, amely elsősorban a művészeti jellegű kiállításra volt jellemző. A gondolatébresztés minden esetben felülírja azt a negatív tényezőt, amelyet a „kisiskolás” pejoratív – feladatokra használt – jelző intencionált, akár az egyéni élmény során, akár a fókuszbeszélgetés során.

További pozitívumként említhetjük a politikai korrektség szempontját, bár erre csak két csoportban tértek ki. A napjainkban gyakran ellenséges érülettel kísért fogalom a megszólalónál lényegében a tárgyilagossággal kapcsolatos elvárást takarja, ami különösen történelmi és politikai témák kapcsán merülhet fel (a megnyilatkozás szerint a politikai korrektség kellő mértékben érvényesült a megtekintett tárlatvezetés során). Ez egyúttal arra is

felhívhatja a figyelmünket, hogy az elvárások köre akár jelentősebben is eltérhet az adott tárlat témájától függően – vagyis a kétféle tárlat megtekintésével kapcsolatban elhangzott tapasztalatok semmiképpen sem festenek teljes képet a fiatal egyetemista célcsoport tárlatvezetésekkel kapcsolatos elvárásairól.

A Magyar Természettudományi Múzeumban temérdek megszólalás igazolta, hogy a résztvevő fiatal egyetemisták által megtekintett tárlatvezetés a négy kombináció közül valószínűleg a leggyengébben sikerült volt. Ennek okai az ismétlődő válaszok mentén elég pontosan körülhatárolhatók, főleg akkor, amikor azt vesézték ki, miből volt túl és miből volt túl kevés. A feladatok esetében konkrétumokat jelöltek meg („bűbájfőzetből sok volt”, „Noé Bárkájánál elidőztem volna még”). Alapvetően a legdominánsabb értékelések közé a már taglalt intellektusszint-alábecslés állt – az élmény-centrikus megközelítés legfőbb veszélyének tűnik az a típusú megfogalmazott kritika, miszerint a feladatok nem eléggé optimalizáltak a látogatók életkorához, „kisiskolás” jellegűek –, azonban ismét csak megjelent a gyorsaság problémaköre, kiegészülve több csoportban is egy új elemmel, nevezetesen a rossz időbeosztással. Vagyis ez esetben nem pusztán a tárlatvezetés körülményei, de a tárlatvezető személye is az okolható tényezők közé sorolható a kialakult hiányérzet kapcsán – többen úgy érzékelték, hogy az időkeret tartása érdekében a tárlatvezetés vége kapkodásra sikerült. A tárlatvezetőt ért kritikák a Magyar Természettudományi Múzeumban tartott, élmény-centrikusnak szánt program vonatkozásában viszonylag nagyobb számosságot mutatnak, azonban ismét megfigyelhettük, hogy egyes interjúalanyok védelmükbe vették az őket körbevezető személyt. Ez azonban nem változtatott azon, hogy az interaktivitás gyakorlati megvalósulásában is sok hibát fedeztek fel, pedig általában az interaktivitás adta a pozitív élményfaktor jelentős részét. Többször is hangsúlyozták válaszadóink, hogy nem önmagában az interaktivitásban látnak problémát. A jó elvhez azonban megítélésük szerint alapjában véve rossz megvalósítás társult az általuk megtekintett természeti témájú tárlatvezetés során. Ezek a legtöbb esetben a fókuszcsoporthoz tartozó interjú során vitás témamezőnek bizonyultak, ebből arra következtethetünk, hogy az interaktivitást bár mindenki érzékelte és alapvetően pozitív motívumként kezelte, azonban az interaktivitás némely esetben kizorító jellegű lehetett – azaz nem mindenki vonódott be az általa kívánatosnak tartott mértékig, amiért nem magát, inkább a tárlatvezetőt okolta. Ehhez kapcsolódnak más – a tárlatvezetővel kapcsolatos – negatív jelzők is a Természettudományi Múzeumban, míg a Nemzeti Galériában a pozitív megnyilvánulások domináltak.

A „kisiskolás” jelző vonatkozásában fontos megjegyezni, hogy az nem egyoldalúan az interaktivitást érinti, nem pusztán az élmény-centrikusság potenciális hátulütője lehet, hanem

az informativitással kapcsolatos gyakori probléma is egyúttal, például a nem eléggé életkor-specifikus ismeretek megosztása kapcsán (ez arra is felhívhatja a figyelmünket, hogy az informativitás és az interaktivitás két olyan szempont, melyek fogalmilag bonyolult, esetlegesen kauzális kapcsolatban állnak egymással). A kifejtett kedvezőtlen hatás így nem csupán az interaktívnak szánt, de rosszul megvalósított feladatok, vagy a hibásan kitalált átkötő szövegek vonatkozásában jelentkezik, hanem a két tényező egymás élményromboló hatását kölcsönösen erősíti. Meg kell jegyezni ugyanakkor azt is, hogy kisebbségi ellenvéleményként elhangzott a Magyar Természettudományi Múzeumban tartott fókuszcsoporthoz is olyan meglátás, miszerint az egyesek által kisiskolásnak bélyegzett információk valójában nem problematikusak, ahogy arra a fentiekben az interaktivitással kapcsolatban utaltam. Ezt az informativitással kapcsolatban a megnyilatkozó azzal az érveléssel próbálta alátámasztani, hogy az ismert információk újrafelelevenítése az ismétlés jótékony hatása révén alapvetően inkább jónak, a tárlatvezetésnek betudható hozadéknak tekinthető, hiszen óhatatlanul bizonyos alapinformációkat már a felejtés homálya borított. Az alábbi idézetek közül az első számos olyan véleményt tartalmaz, ami a fókuszcsoporthoz elhangzó megszólalások uralkodó vonulatával ellentétes álláspontot képvisel. Ebből két következtetést is levonhatunk. Az egyik, hogy bármennyire is egyértelműnek látszik egy tárlatvezetéshez hasonló, kommunikatív típusú szolgáltatás minősége, mindenképpen nagy egyéni eltérések lehetnek a vélemények között, még viszonylag homogén közegben is. A másik, hogy a – fókuszcsoporthoz beszélgetés által teremtett – kommunikatív szituáció önmagában is előhívhat addig nem, vagy kevésbé tudatosult véleményeket, részben a minden állító jellegű megnyilatkozás számára valós kockázatként jelentkező tartalmi és formai támadhatóság okán, részben pedig a kommunikatív szituációban zajló szerepmegvalósításokkal összefüggésben.

„Érdekeset én is felírtam, mert szerintem sem volt kisiskolás az, hogy volt benne információk, amiket hallott az ember, az szerintem teljesen természetes, de jó hogy elismétli az ember, mert nem biztos, hogy így egyből rá tudom vágni, hogy Rudabánya, stb., ezeket a válaszokat, ha már pedig már én is hallottam és tanultam róla. Szóval szerintem érdekes volt. A figyelemfelkeltőt én azért írtam, mert én nem tapasztaltam volna, hogy meséket hallottam volna, szerintem próbált figyelni a korosztályra, és ha jól tapogatózom, akkor ez valószínűleg nem egy bejáratott tárlatvezetés volt, hanem egy ilyen új dolog. És a gyorsaságra én inkább azt látom, hogy egy kicsit ideges volt a hölgy, szóval ez így teljesen normális, ha egy ilyen

kutatáshoz való újdonság volt. És én a harmadikként azt írtam fel, hogy időben pont jó volt, valóban elsiettük a végét, de legalább ott is megismerkedtünk a végével és valószínűleg azt az egész szintet nem lehet 2 óra alatt sem bejárni, ha valaki teljesen meg akarja nézni, így szerintem az idővel jól gazdálkodott.” (Magyar Természettudományi Múzeum, flow tárlatvezetés, 02.06. 14-órás csoport)

További adalék a Magyar Természettudományi Múzeumban tartott tárlatvezetések gyengébb színvonalához, hogy a program egészét (és nem egyes elemeit kiemelve) csakugyan kedvezőtlen összkép rajzolódik ki a válaszokból. Az egyenetlen minőségű élmény abban állt, hogy míg az elejére vonatkozóan többen el tudtak mondani pozitívumokat (egyszerű, de fontos információk hangzottak el, illetve a tárlatvezetőnek ekkor még többnyire sikerült a látogató fiatalok figyelmét fönntartania), addig a második fele több szempontból is gyengébben sikerült az elmondottak alapján (tartalmilag „lapos” tárlatvezetés, kapkodós tempó jellemezte ezt a részt). Folyamatosan gyengülő színvonalat azonosíthatunk egy másfajta keret szerint is. Maga a tárlat alapvetően pozitív élményt volt képes nyújtani a látogatóknak, ám a tárlatvezetés már rontotta az összképet. Még súlyosabb hibák merültek fel a tárlatvezetővel kapcsolatban, legalábbis erre utal az, hogy számos konkrétumként is megjelenő hibaelemet a beszámolóknak elsősorban hozzá kötöttek az interjúalanyok. Ismét két dolgot emelhetünk ki ezek közül; a korosztály-specifikusságot érintő hiányosságokat, valamint a nem megfelelő módon megvalósított interaktivitást. Az élesen megfogalmazott bírálatok többekben felmentő jellegű, a tárlatvezető személyét védő aspektusok megnyilatkozások formájában való artikulálódását is aktiválták.

Összehasonlítva az eddigi tapasztalatokkal, a résztvevők általában pozitívabbnak titulálták a kutatás keretében lezajló tárlatvezetéseket, még akkor is, ha több kritikát megfogalmaztak. Ennek indokait három markáns tényezőben ragadhatjuk meg: a megszokottnál sokkal nagyobb hangsúlyú interaktivitásban, a csapatmunkában és a tárlatvezető közvetlenségében. Ebből a háromból tehát két tényező a flow-típusú tárlatvezetésnek tudható be és csak egy az „emberi tényezőnek”. Emellett pozitívum volt a kisebb csoportlétszám és inkább vegyes megítélésű a tárlatvezetés gyorsasága. Mint arra már többször utaltam, az innováció mentén többször szóba került a kiforratlanság (feladatok minősége, interakció és strukturáltság látszólagos paradoxona), de a legtöbben emlékezetesnek és élményszerűnek élték meg a tárlatvezetést.

Az élmény-centrikus tárlatvezetésekkel kapcsolatosan a fókuszcsoportos interjúkon elhangzott vélemények, értékelések talán legfontosabb tanulsága, hogy maga a módszer önmagában még nem garancia a sikerre, vagy az élmény fokának növelésére. Az interjúalanyok válasza rávilágított arra, hogy vannak jellemző kockázatok, melyek különösen ennél a típusú tárlatvezetésnél erősödnek föl. A megvalósítás sikere számos tényező összjátékán, egymásra való érzékeny és rugalmas reagálásán áll, vagy bukik – ezekről pontosabb képet az összefoglaló jellegű, 4.3-as fejezetben igyekszünk adni az olvasónak.

4.2.3 Kulcsszavas értékelések begyűjtése a kiállításról

Az élmény-centrikus tárlatvezetések esetében ugyanazon metódus alapján került sor a megtekintett tárlatvezetéssel kapcsolatos asszociatív kulcsszavak leírására és megosztására, mint az információ-centrikus tárlatvezetésekénél. A flow típusú tárlatvezetések kapcsán vonatkozásukat tekintve a kulcsszavak csekélyebb heterogenitást mutatnak, mint ahogy azt a hagyományos típusúaknál láthattuk. Egyedül a résztvevők vonatkozáskategóriája lóg ki a túlsúlyt képező tárlat–tárlatvezetés–tárlatvezető hármashból. A Magyar Nemzeti Galériában pozitív modalitással tettek említést a „nyitottságról”, mint a résztvevők és a tárlatvezetési struktúrájának tulajdonságról. Ez annak jeleként fogható föl, hogy a tárlatvezetőnek sikerült kialakítania egy jól működő, alapjában véve kölcsönösen kedvezően kódolt interaktív kapcsolatot a résztvevő fiatalokkal, ami a csapatmunkák során még markánsabban érvényesült.

A tárlat vonatkozáskategóriáját illetően elmondhatjuk, hogy kisebb mértékben vonatkoztak a flow típusú tárlatoknál a kulcsszavak a tárlatelemekre, vagy a tárlategészre, mint ahogy azt a hagyományos típusú tárlatvezetések kapcsán láttuk. Modalitást tekintve itt is a neutrális kifejezések dominálnak, a vonatkozási alkategóriákat illetően pedig az látható, hogy a Magyar Nemzeti Galériában a színek jelentek meg („piros”, „fehér”, „fekete”), a Magyar Természettudományi Múzeumban pedig magával a természettel kapcsolatos szavak („természet”, „fejlődés”, „lelet”, „fenntarthatóság”), illetőleg két értékelő jellegű kifejezés („változatos”, „érdekes”). Ez utóbbi annak fényében is kiemelendő, mivel – mint azt az előző alfejezetben leírtuk – ez a csoport volt az, melynek a tárlatvezetéssel kapcsolatos élménye kedvező elemeket tekintve szinte kizárólag magához a tárlathoz és a tárlatelemekhez kötődött.

A tárlatvezetési vonatkozású kulcsszavak is merőben más mintázatot mutatnak, mint ahogy azt a másik típusú tárlatvezetésekét követő fókuszoknál láttuk. Legdominánsabban az interaktivitás alkategóriába sorolt kifejezések jelentek meg, általában közel azonos módon.

magát az „interaktivitás” szót inkább pozitív előjellel említették („asszociatív”, „színes”, „fiatalos”, „modern” stb.), de ahogy arra utaltam, a természeti témájú tárlatnál a „kisiskolás” egyértelműen kedvezőtlen értelmű kulcsszavát használták sokszor az interaktivitással vagy a csapatmunkával összefüggésben („korlátozott kaland”, „közhelyes”). A Nemzeti Galériában a gondolatébresztés gyakorlati megvalósulását látták inkább a csoportmunkában és az interaktív-kreatív módszerekben, a Természettudományi Múzeumban inkább a jó hangulat megteremtésében volt szerepe. Mindkettő pozitívumként kezelhető, azonban a tárlatvezetés céljai között inkább az előbbi a princípium.

Az asszociációs feladat eredményei is jelzik általában, hogy a Magyar Természettudományi Múzeumban tartott, élményközpontúnak szánt tárlatvezetés váltotta ki a leginkább elégedetlen megnyilvánulásokat. Míg a kötöttségekkel kapcsolatosan a Nemzeti Galériában általában csak egy negatív töltetű kulcsszóval találkoztunk („gyors” – ez egyébiránt ismét a probléma jelentőségére hívhatja fel figyelmünket), a Természettudományi Múzeumban maga a gyorsaság is több esetben jelent meg, emellett más, a korlátokra utaló asszociációs kulcsszavak is felütötték a fejüket („korlátozott kaland”, „túlirányított”). Ezek már egyfajta polémiát is kifejeznek, amennyiben a „gyorsaság” a negatív kontextus felé billen és a „felszínes” egyfajta ellenpontjaként megjelenik az „időben pont jó volt” tartalmú asszociáció. Egyértelműen látszik, hogy – még ha maradéktalan egyetértés nem is mutatkozik a kérdést illetően – a tárlatvezetésen komoly gondok adódtak az időgazdálkodás terén. Külön kiemelendő az élményalkategóriához tartozó „érdekes” jelző alkalmazása, melyre több példát láthattunk mind a művészeti-, mind a természettudományi tárlat esetében. Egyrészt azt feltételezhetjük, hogy az egyébként igen negatív értékelésekkel szemben, azokat ellensúlyozandó egy konkrétumokban nehezebben megragadható, de egyes érzékelt pozitívumokat elismerő, általános jellegű jelzővel kívántak az interjúalanyok hangot adni (némi kompenzációs felhanggal) az élményszerűségnek; másrészt pedig, hogy a jól kitalált tárlatelemek sokasága konkrétumok kiragadása nélkül úgy tudott hatást gyakorolni a tárlatvezetés egészének pozitív értékelésére, hogy a tárlat és a tárlatvezetés különbségei összemosódtak (ezt az elképzelést erősítik azok a megnyilatkozások, melyekben a résztvevők bővebb kifejtéseik során már éles különbséget tesznek a kettő között). A jobban megvalósított Magyar Nemzeti Galériabeli tárlatvezetést követően több alkalommal is hallhattunk pozitív kontextusban emlegetett, informativitással kapcsolatos kifejezéseket („informativitás”, „sokrétűség”, „átfogó”, „elgondolkodtató”, „gondolatébresztő”). A tárlatvezetési vonatkozású kulcsszavak esetében a Magyar Nemzeti Galériában a pozitív-negatív kifejezések aránya sokkal nagyobb volt a pozitív

felé, ellenben a Magyar Természettudományi Múzeumban közel ugyanannyi volt a negatív tartalmú kulcsszó, mint a pozitív.

A tárlatvezető személyével kapcsolatosan is jelentős különbségeket regisztrálhattunk a két helyszín között. Egyértelműen látszik a válaszokból, hogy a tárlatvezető személyét közvetlenül érintő kritikák visszafogottabbak, némiképp az illem által szabályozottnak tűnnek. Az is kitűnik azonban, hogy míg a Magyar Nemzeti Galériában a vezető hölgyet számos pozitív jelzővel méltatták, addig a Magyar Természettudományi Múzeumban a tárlatvezető hölgyet több kifejezetten negatív előjelű kulcsszóval is illették. A kommunikáció vonatkozási alkategóriáját tekintve a „közvetlenséget” és „szimpatikus” jelzőt hangsúlyozták, míg a másik hölgnél az ugyan pozitívnak tekinthető „lelkes” jelzőt használták inkább, de ez viszonylag egyértelműen inkább csak kompenzációs jelleggel történt – emellett az „érdekes” jelzőt is többször használták, amelynek konszolidáló erejét is megkérdőjelezhetnénk. A személyiség és a készségek vonatkozási alkategóriájában még inkább egyértelmű a két csoport értékelései közötti különbség. „Vidám”, „humor”, „jó hangulat” – a Magyar Nemzeti Galériában mindhárom kulcsszó pozitív modalitással került szóba. A Magyar Természettudományi Múzeumban azonban a tárlatvezető „halkságát” és „bizonytalanságát” is volt, aki a tárlatvezetés egészét jellemző legfontosabb asszociáció közé sorolta a „rossz időbeosztás” mellett.

4.2.4 Saját élmény alapú tárlatvezetés kulcsszavas értékelései

Néhány hónappal a 2016-os évben felvett két-két információ- és élmény-centrikus tárlatvezetés után a kutatás kiegészítéseként kettő, úgynevezett „saját élmény” tárlatvezetésre is sor került a felszabadultabb hangulatban zajló Múzeumok éjszakája rendezvény során a Magyar Természettudományi Múzeumban. Ennek lényege egy szándékoltan félrevezető tárlatvezetés volt. A résztvevőknek rá kellett jönniük, hogy mikor nem mondd igazat, azaz „hazudik” a tárlatvezető.

A két csoporton összesen 23 fő vett részt, közülük 17-en válaszoltak az asszociációs kérdésre, melyben a korábbiakhoz hasonlóan fejenként háromszavas jellemzését kértük az átélt tárlatvezetésnek. A kitöltők között volt, aki teljes mondattal, és olyan is, aki kevesebb, mint három kulcsszóval válaszolt. Az elemzés során a kapott válaszokat tartalmuk szerint csoportosítottuk, igazodva a korábbi adatfelvételek és azok elemzése során körvonalazódó fogalmi kerethez. A speciális élmény tárlatvezetés kulcsszavas értékeléseinek elemzése abból a szempontból kisebb érvényességgel és megbízhatósággal bír, hogy nem áll rendelkezésünkre

a modalitás és a vonatkozás visszafejtését lehetővé tevő, a válaszadók részéről történt kifejtés, indoklás.

A speciális élmény tárlatvezetéseket követően a résztvevők által megadott kulcsszavakat alapvetően öt nagyobb kategóriába kerültek. Ezeknek is egyik vonulatát képezik az inkább az interaktivitáshoz köthető megnyilatkozások. Az ide tartozó három kategória: interaktivitás, szórakozás, élmény. A legtöbb választ, szám szerint 21-et ez utóbbi kategóriába soroltam be, melynek három aspektusát, alkategóriáját különböztettük meg: új, érdekes, személyesség. Alapvetően mindhárom alkategóriánál pozitív viszonyulást feltételezhetünk, egyúttal láthatjuk, hogy az újszerűség és az ezzel szorosan összefüggő érdekesség kívül ahhoz, hogy egy tevékenység élményszerűvé váljon, bizonyos esetekben a személyesség, vagy közvetlenség is nagyban hozzá tud járulni. Egy másik alkategória a szórakozás (ide 12 egyedi kulcsszót került címkézve), aspektusait pedig a humor, a játék, valamint a gyermeki jelzőkkel láttam el. Az interaktivitásnál csupán egyetlen alkategóriát és egyben konkrét kulcsszót, az interaktívot találjuk – melyet a tárlatvezetést követően hárman is használtak. A másik nagyobb vonulat – jóval kevesebb egyedi kulcsszóval – az informatív gondolköréhez kapcsolódott. Itt két kategóriát, az informatív és a negatív felhangot lehetett megkülönböztetni. Előbbihez összesen hat darab egyedi kulcsszó került, alkategóriáiként pedig a tartalom, a gondolatébresztő és a hasznos szavakat vettem alapul. Ez a hármas jól jelzi az informatív fogalomkörének belső összefüggéseit (alapvetően tartalomközeli, tárgyyszerű kiindulóponthoz köthető kognitív tevékenység, melyhez gyakran célracionális vonatkozású értelmet társítanak). Végül szót kell ejteni az inkább az informatívhoz közel álló vonulat másik kategóriájáról, a negatív felhang elnevezésű kulcsszó-csoportról. Az ismeretlenség és a bizonytalanság aspektusai arra utalnak, hogy a feladatok során az interaktivásra helyezett hangsúlynak nem egyetlen veszélye a rossz értelemben vett gyerekesé válás. A másik véglet ugyanis kapcsolódik a pszichológiailag kifogásolható szégyenérzet-fölkeltéshez, ami összefüggésben van a résztvevők társadalmi státuszbeli tulajdonságaival és a tudás egyenlőtlen eloszlásával. Ekképpen míg egy általánosságban rosszul kivitelezett élményközpontú tárlatvezetés egyik legfőbb veszélye a kínos nevetségesség, addig egy jól kivitelezett élményközpontú tárlatvezetésé a résztvevők megszégyenülése – mindkét esetben egyaránt sérülnek a látogatóknak mind az informatívással, mind pedig az interaktivitással kapcsolatos elvárásai, tapasztalatai. Erre az aspektusra kevés, de markáns esetben irányult figyelem.

4.3 A kétféle tárlatvezetési módszer összehasonlítása az adatok tükrében

Mindkét típusú tárlatvezetést követően a fókuszcsoportos interjúk során – a bemutatkozást követően – először a tárlatvezetésekről, általánosságban folytattunk beszélgetést a résztvevőkkel. Kérdeztük őket a műfaj hiányosságairól, erősségeiről, hogy milyen egy tipikus résztvevője ezeknek a programoknak, illetve kíváncsiak voltunk arra is, hogy milyen szerintük egy jó tárlatvezetés. Ezt követően arra kértünk minden interjúalanyt, hogy írja fel egy lapra az első három szót, ami eszébe jut a konkrét, megtekintett tárlatvezetés kapcsán. Miután ezek mentén körbejártuk a kérdést és aktuális élményeiket, arról kérdeztük őket, hogy mi tetszett számukra, mi volt túlságosan kevés, vagy éppen túlságosan sok, illetve itt is érdeklődtünk afelől, hogy szerintük ki lehet egy ilyen tárlatvezetésnek a tipikus résztvevője. Megkérdeztük azt is, hogy egy átlagos tárlatvezetéssel összevetve hogyan látták az aktuálisat, illetve hogy utóbbin milyen változtatásokat eszközölnének, hogy jobb legyen. Jelen elemzésben nem térek ki részletesen minden kérdésre, de szeretnék először is egy áttekintő képet adni a válaszok tartalmáról.

A válaszadók több összehasonlítással is éltek a beszélgetések során. Ennek jelentősebb vonulatát a tárlatok témája szerinti differenciálás jelentette, vagyis ezzel jelezték, hogy jelentősen különbözhetnek például a műszaki, a természettudományi, a történelmi, a politikai, vagy éppen a művészeti témák bemutatásai – és a hozzájuk kapcsolt látogatói elvárások egyaránt. Emellett a múzeumi kérdésekben járatosabbak nemzetközi összehasonlításban is mérlegelték a hazai viszonyokat, viszonyítási alpnak az angolszász példákat tekintve. Ez elsősorban a hagyományos típusú tárlatvezetéseken résztvevőkre volt jellemző, sok esetben emelték ki az esetleges módszertani különbségeket. Minthogy az interjúk a tárlatvezetések után készültek, így feltételezhetjük, hogy a hagyományos tárlatvezetés után a különbségek elméleti összehasonlítása, fejtegetése jobban megágyazott egy „átlagosabbnak” titulálható élmény után. A flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők esetében – hiába volt általában több tárlatvezetési tapasztalatuk – nem merült fel olyan gyakran ez a téma, minthogy maga a tárlatvezetés, az élmény, amelyen részt vettek, a hagyományos összehasonlítás spektrumán valamelyest kívül esett, tehát más perspektívából tekintettek a tárlatvezetés témájára.

Az egyes tárlatvezetések értékelése ugyanakkor nyilvánvalóan bizonyos külső tényezők által is befolyásolt. Némely válaszadó kiemelt néhány környezeti elemet, mint amilyen a múzeum környezete, vagy épülete – bár általában ez a külföldi múzeumokkal kapcsolatosan került előtérbe, ahol természetesen nem csak a múzeum és annak környezete, hanem az ország, a város is számít. A tárlat közvetlen fizikai környezete, például a rendelkezésre álló tér is fontos

tényező – ez pedig elsősorban a csoport méretével áll szoros összefüggésben. A szereplők, vagyis a szituáció potenciális emberi összetevői alapvetően három szerepkörben voltak megragadhatók interjúalanyaink számára. A tárlatvezető – mint alapértelmezetten a tárlatvezetés megvalósításáért felelős személy – helyett alternatívaként páran másfajta csoportvezetőket, például tanárokat említettek (akik egyúttal nagyobb fokú személyességet is képesek kölcsönözni a programnak). A csoportegész szempontjából megfogalmazott aspektusok is a megfelelő összhang, a vezető–vezetettek kapcsolat megfelelő minőségének megteremtéséhez kapcsolódott. A csoportméret könnyen problematikussá váló voltán kívül ugyanis mind az előzetes tervezést (beszélgetést, egymás megismerését), mind pedig az utóbeszélgetést kiemelték. Az igényeket nagyban meghatározza interjúalanyaink szerint a résztvevők hozzáértése és hozzáállása – ezek vonatkozásában háromféleképp beszéltek, a laikusról, a hozzáértőről és az utóbbival gyakran együtt járó szkeptikusról (aki e jellemzőt a tárlatvezető által elmondottakhoz való viszonya kapcsán érdemli ki). Leginkább azonban a laikusokat jelölték meg, mint általános célcsoportot – amely gyakran egybevághat a turistákkal is szerintük. A tárlatvezetések tipikus résztvevőit alapvetően négyféle szempont alapján határozták meg válaszadóink. E szerint lehetnek speciális csoportok (családok, turisták, külföldiek), életkor szerinti csoportok (gyerekek és diákok, fiatalok, felnőttek, idősek és nyugdíjasok), hozzáértés foka szerint laikusok vagy szakértők, csoportösszetétel szerint pedig heterogének, vagy homogének (azokban a válaszokban, melyekben cél volt ez utóbbi típusok közül valamelyik kialakítása, mindig a homogén csoportok jelentették a célt, kivéve a családok esetében, de az egy speciálisan heterogén csoport, amelyet lehet homogenizáló törekvésekkel optimalizálni). Alapvetően a mindkét tárlatvezetési típuson résztvevők körében azt a véleményhorizontot láttuk kirajzolódni, hogy a tárlatvezetések tárháza jelentősen szűkös. Hiába van/lehet több fajta célközönség, az eszerinti differenciálásra nem igazán láttak példát – kivételt képez a kisgyermekeknek szóló külön tárlatvezetések –, inkább egy szélesebb keresztmetszetet próbálnak megcélozni a tárlatvezetésekben a „legnagyobb közös osztó” elve mentén. Ezt problémaforrásnak tartják, mivel pont ettől az „átlagosságtól” nem lesz vonzó egy célcsoport számára sem a tárlatvezetés – alapvetően a rugalmasság és a személyre szabottság értéke alapvető elvárásként jelenik meg a fókuszcsoporthoz tartozó interjúkon.

A legtöbb esetben a célcsoport-differenciálás nem pusztán kritikaként jelenik meg, hanem a résztvevők megoldási lehetőségeket is felvázolnak. A gyakorlati megvalósítás prizmáján át nézve két utat látnak reálisnak: az egyik a fent leírt homogén csoportra testreszabott és előre kidolgozott tárlatvezetési mód; a másik pedig egy spontán módszer,

aminek lényege az, hogy a tárlatvezetésre jelentkező csoport igényeit – akár szóban, akár egy kérdőívvel – felméri, majd ehhez igazítja a tárlatvezetést.

Maga a tárlatvezetés (mint módszer) alternatíváiként az audioguide, illetve a tárlatvezetés nélküli egyszerű látogatás merült fel a beszélgetéseken – utóbbi egyúttal jellemzően pozitív szövegkörnyezetben, a látogatás felfedező-jellegét hangsúlyozva. Az audioguide esetében minden alkalommal elutasító attitűdöt tapasztaltunk, előnyként csak azt emelték ki, hogy a látogató a saját tempójához tudja igazítani a – fejhallgató – tárlatvezetést. Ezzel szemben a tárlatvezetés elemei között mind a csapatmunka, mind pedig a különféle feladatok és játékok alapvetően kedvező értékelésben részesültek, bár ez a flow-típusú tárlatvezetésen volt domináns (a közvetlen tapasztalat miatt), a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők közül páran említették ezeket a lehetséges elemeket, legfőképp azok, akiknek előzetes tapasztalatai voltak. A mozgási lehetőségek szempontja ellenben sokkal inkább implicit módon bizonyos korlátokhoz kötődött, ezt fejezték ki a szabad mozgás (hiányával) és a terelgetéssel kapcsolatos válaszok.

A következőkben néhány terület – a tárlat, a tárlatelemek, a tárlatvezetés, a tárlatvezető, a kritika és a bírálat, valamint a befogadás – kapcsán mutatom be a legfontosabb fölmerült narratívákat, csomóponti diskurzusokat. Maga a tárlat, a tárlategész vonatkozásában csupán néhány szempont jelent meg, főképp a konkrétan megtekintett tárlatokkal összefüggésben – ilyen volt a szezonáltság, a kronológia (kronologikus felépítés), vagy a természet–természetszeretet–természetvédelem hármasa. A tárlatelemek tekintetében a válaszadók már sokkal inkább személyes vágyaikat is megfogalmazták, melyek egy része hiányérzetből fakadt. Fontosnak tartották a megfoghatóságot és a megragadhatóságot (szó szerinti és átvitt értelemben egyaránt), az innovációt, részben ezen belül pedig a különféle technikai lehetőségeket (digitális eszközök alkalmazása, internet, multimedialitás, megosztás). Látható, hogy ezek magához a tárlatvezetéshez lazán, indirekt módon kapcsolódtak, azonban befolyásolták a múzeumlátogatás élményét.

Az egyik legjelentősebb, leginkább átfogóan tárgyalt téma – nyilvánvalóan adódóan a kutatási témából is – maga a tárlatvezetés volt, azonban az kevésbé hathat evidenciának, hogy a tárlatvezető is hasonlóan releváns elemként jelent meg a beszélgetések során. A célok tekintetében több fogalom is az érzékelt hiányosságokhoz kapcsolódott – a megszólalóknak nagyobb igénye lett volna a teljességre, a részletességre, problémaként kódolták a befejezetlenséget. Ehhez kapcsolódik a tárlatvezetés koherenciája, kohéziója, integritása iránt megfogalmazott elvárás is. Az alkalmazott technikák érintése szintúgy számos kívánalmat

foglalt magában. A válaszadók jellemzően igénylik a különféle plusz, extra, sablontörő jellegű helyzeteket, szolgáltatásokat. Ilyenek lehetnek a viccek, a humor, a történetek, a szemléletes előadásmód, illetve általában véve a hiánypótló, ritka dolgok. Hangsúlyos véleményvonulat volt a tárlatvezetés testreszabottsága iránti igény. Ide több különféle szempontot is sorolhatunk – a családiasság és a hozzá szorosan kötődő személyesség narratívája mellett többször is megjelentek a költség szempontok, az aktuális hangulat (például az interaktivitás fokát illetően), valamint a kor-, csoport- és személyspecifikusság igénye. Csakugyan fontos megközelítésmód volt az időtényezőn keresztül való vizsgálat – itt leginkább az idő szűkösségének kérdésköre dominált, de a dinamikusság és a lendületesség (tehát egyfajta jótékony gyorsaság) is többeknél megjelent. Azt is látni kell azonban, hogy a dinamikusság és lendületesség csak akkor fejthette ki jótékony hatását, ha a tárlatvezetésben nem érzékelték a résztvevők jelentős hézagokat, vagy a pejoratív értelemben vett sietést. A gyorsaság majdnem mind a 16 fókuszcsoportos interjú során elhangzott negatív kontextusban, azonban valamivel kevesebb mint az interjúk felénél az időkeret felismerése (fél óra) és az ahhoz való viszonyítás konszolidálta a negatív hangvételi véleményeket. Bár az időkeret nyomasztó korlátozó-keret volt – mind a résztvevők, mind a tárlatvezető számára – többen érveltek amellett, hogy a tárlatvezetők jól egyensúlyozták az átadott információ, a tárlatvezetés tempója és a rendelkezésre álló idő hármasan (természetesen ennek ellenkezőjére is volt több példa).

Az egyik legfontosabb alapérték – ami a tárlatvezetéssel kapcsolatos elvárásokat is nagyban befolyásolja – a szabadság. A szabadságigény olyan fogalmakkal foglalható össze esetünkben, mint a korlátlanosság, a kötetlenség (például ami magát a mozgást illeti), a választhatóság, és a lehetőségek. A tárlatvezetések hatásait kettéválaszthatjuk pozitív és negatív, vagy vágyott és kerülendő típusúakra a megnyilatkozások alapján. Előbbiekhez sorolhatjuk a hatásosságot, a tartalmasságot (ez kötődik a részletesség és a teljesség vágyához, ami a lehetőségek kihasználását illeti), az eredetiség, egyediség és érdekesség rokon fogalmait, a részben belőlük következő izgalmasságot, és nem utolsósorban a hasznosságot (mint egy utilitarista alapbeállítódás leképeződését). A kerülendő hatásokhoz leginkább a felszínességet, a közhelyességet, az „átlagosságot” (mint az ingerszegénység szinonimáját) sorolhatjuk, aminek azonban számos konkrét megnyilvánulása lehet. A tárlatvezetések során alapvető informatív jellegű beállítódás az újdonságok keresése. Fontos a kitekintő jellegű információ is, az információkapcsolás – részben ez is adhatja az újdonság erejét. Ugyanakkor némiképp korlátozóbb jellegű elvárás a tárgyilagosság, mely nyilvánvalóan szoros kapcsolatban áll a személyes szabadság (pontosabban személyes korlátozatlanosság) iránti általánosan elterjedt vágygal. Az interaktivitás annak ellenére, hogy alapvetően pozitív képzeteket keltett a

résztevőkben, számos esetben egyfajta kényszert sugalló kontextusban jelent meg. A „kérdeni memi”, a kényszer, a „kisiskolás” és a gyerekes fogalmi által kijelölt gondolkör érzékletesen utal az interaktivitásban rejlő talán legfőbb veszélyre, a kínos, kényelmetlen szituációkra. Ennek ellentéte lehet – amennyiben sikerül kialakítani – a felszabadultság és a felszabadult légkör. A fizikai korlátozások és az interakcióban fellelhető feszültségek mellett a legintimebb korlátozásokra is hoztak példát a megkérdezettek: a gondolatkorlátozásra. Bár a flow-típusú tárlatvezetések sokan pozitívan értékelték a megfelelő figyelem-, és gondolatfókusz-irányítást, azonban többen jelezték, hogy számukra az interaktivitás mellett is túl strukturált volt a tárlatvezetés, gondolati síkon is. A hagyományos tárlatvezetésekénél még több ilyen példát láthattunk, azonban pozitív véleményekből is volt néhány.

A kutatás fontos hozadéka, hogy rávilágíthatunk a tárlatvezető személyének fontosságára az összélményre, összbenyomásra gyakorolt hatást illetően. A fókuszcsoporthoz beszélgetések során főként három szempontból tértek ki válaszadóink a tárlatvezető fontosságára. Az egyik a személyiség, a másik a tapasztalat vagy kompetencia, a harmadik pedig az előadásmód – az egymásra épülés sorrendjében. A fiatal egyetemista megszólaltatottjaink véleménye szerint egy tárlatvezetőnek a tehetségen túl jót tesz, ha fiatalos, közvetlen, figyelmes és alkalmazkodni kész. Láthatjuk, hogy ezen tulajdonságok egyúttal az interaktivitás kialakítását is vélhetően segítő tényezők. Az ideális tárlatvezető szinte alaptulajdonsága továbbá – ami már egyúttal a kapcsolat szintjét is mélyebben érinti – az ismerősség megléte, vagy kialakítása a résztvevőkkel. Egyes vélemények szerint egy korábbról már ismert közeli személy is alkalmas „tárlatvezető” lehet, de az ismerősség elvárása nem feltétlenül kötődik az egyén ismeretségi köreinek valamelyikéhez. A túlterheltség a fenti tényezőkkel ellentétben nem tesz jót a tárlatvezetésnek interjúalanyaink meglátása szerint sem. A tapasztalatot (tehát a már megszerzett készségeket) alapvetően a bennfentességen és a felkészültségen keresztül ragadták meg fiatal interjúalanyaink. Utóbbi inkább a formális felkészülést takarja, előbbi viszont az úgynevezett „ráragadt” tudást – például egy, a témával vagy a múzeummal személyes viszonyban álló egyén esetében. Az előadásmód kategóriája az, amin keresztül a résztvevők talán a leginkább empirikus alapokon állva tudták mérlegre tenni a tárlatvezetőt jobbá, vagy rosszabbá tevő tényezőket. Jellemzően úgy határozták meg, hogy ideális esetben a lelkesedés és a beleélés mindenképpen jó alapot ad egy sikeres programhoz. Némiképp talán kapcsolódik ehhez az előadás természetessége, a spontaneitás és a rugalmasság. Közvetlenül a megfelelő hangerőn és a figyelemfelkeltésen – valamint sajnos a konkrét esetekben is viszonylag sokszor ezek hiányán – voltak képesek lemérni a tárlatvezetőket

teljesítményét interjúalanyaink. A lényegre törő – azonban mélyen informatív – előadásmód, mint elvárás utóbbi (tehát a figyelemfelkeltés) hibái miatt is válhatott az artikulált tényezők közöttivé. Több kifejezett hibát is kiemeltek a beszélgetések résztvevői. Ilyen volt az irányítás- és kontrolligény, az elvárás és értékelés a tárlatvezető részéről, valamint a szétszórtság. Az irányítás- és kontrolligény talán leginkább az interaktivitást érinti, abban a tekintetben, hogy az interaktív feladatokat többször teherként érzékelték, vagyis úgy érezték, hogy a tárlatvezető nyomást helyez a látogatókra. Hasonló hatást keltett, kelthetett az elvárás és értékelés is, ami részben az informativitáshoz, részben pedig az interaktivitáshoz kapcsolódik. Az elvárást tekinthetjük magának a feladatokban való részvételre irányuló nyomásnak, az értékelést pedig ezek jó/rossz felosztás szerinti, bizonyos értelemben moralizáló aktusának. A szétszórtság okát és tartalmát nehéz volna konkrétan megragadni, de magyarázó erővel bírhat a tárlatvezetés kiforratlansága (tehát lényegében módszertani tényezők), az informativitás és az interaktivitás elvárásainak keveredése és a közöttük való váltogatás, illetve az interaktivitásban önmagában rejlő veszély, miszerint a kontrollt gyakrabban kell átadnia a tárlatvezetőnek a résztvevők számára (majd pedig visszavenni azt, tartva a szabott időkeretet is).

A kritika és a bírálat fontos elemét képezte a beszélgetéseknek. Ennek okait elsősorban szélesebb társadalmi összefüggésekben kereshetjük – a közvélemény-kutatások, szociológiai felmérések visszatérő elemei a kritikus megjegyzések (ami egyébként valamilyen szinten a módszerből fakadó implicit elvárás is a válaszadók felé). Mindenesetre azon sem csodálkozhatunk, hogy viszonylag kisebb szerepet játszott a mostani válaszokban a panasz kultúra, helyettük hangsúlyosabb volt a fiatal egyetemista válaszadóknál a kritikai gondolkodás, melyhez sok esetben társult tipizálás, kategorizálás, illetve általánosabb kor- és társadalomkritika is. A kritika egy speciális területe a tárlatvezető, hiszen a negatívumok észlelése mellett is gyakori volt a személy védelme, pártolása.

Külön csoportosítva vannak az elemzés során azok a fölmerült tényezők, amelyek a megszólaltatott látogatók tárlatvezetéssel kapcsolatos befogadását jellemzik. Elkülönítve vannak társas, kognitív és affektív elemek, az alapján, hogy leginkább milyen vonatkozású volt a válaszok tartalma. A társas elemek esetében az látható, hogy egyértelműen a biztonságigény és a bizonytalanság-csökkentés témája a meghatározó tényező. Az interjúalanyok különféle egyenlőtlenségeket, generációs, életkori, vagy éppen végzettségbeli különbségeket fogalmaztak meg a tárlatvezetések potenciális veszélyforrásai között. A résztvevők bizonytalanságának csökkentését szolgálhatják a visszacsatolások és a kérdezési lehetőségek is. Számos kognitív elemmel is találkozhattunk, melyek számba vételével körvonalazhatók

egyes fontosnak tartott értékek. A kíváncsiság és az érdeklődés nagyjából egy motivációs érték különböző aspektusait jelentette esetünkben. Ilyen fogalmak mentén körvonalazható, hogy kognitív értelemben mi motiválhat egy fiatal egyetemistát egy tárlat és a hozzá kapcsolódó tárlatvezetés megtekintésére. Ezen felül negatív értelemben hasonló motiváló erővel bírhat a felejtés jelensége, vagyis egyfajta hiányérzet érzékelése a korábban már ismert, már megtanult tudásokkal kapcsolatban. Az értelmezés, az asszociáció, az elgondolkodtatás, a későbbi újratekintés, valamint az otthoni utánanézés már kifejezetten az információfeldolgozás témáját járják körül. Egyúttal ezek a kifejezések utalnak arra is, hogy igény mutatkozik a befogadás értelmezői oldalának erősítésére és aktív megvalósulására. Az unalom és a felszínesség volt az a két karöltve járó legjelentősebb tényező, ami magát a befogadást és az értelmezést egyaránt nehezíti a válaszadók számára – legalábbis válaszaik alapján. Jó hatással lehet ellenben a tárlatvezetések során a személyes példák és történetek beiktatása. Jelentősnek tekinthetjük a befogadással kapcsolatban az affektív elemeket is. Azt lehet mondani, hogy az érzésközpontúság az egyik legjelentősebb narratíva, nem csupán a tárlatvezetésekkel kapcsolatban, de egyéb vonatkozásokban is. Az ember érzelmi háztartása jelentőségének felértékelődése korjellemző, ami lecsapódik az egyes dolgok értékelési kritériumaiban is. A tárlatvezetések szempontjából ennek köszönhetően felértékelődnek a keltett érzések és maguk az érzékek, az érzékelés is – mint sok tekintetben kapcsolódó fogalom. Mindebből adódóan a válaszadók – elmondásuk szerint – fogékonyak a szenzualitásra, az élményt pedig jórészen érzéseik, benyomásaik, érzéseik alapján ítélik meg. A beleélés és átélés tárlatvezetővel szemben megfogalmazott erőteljes igénye további adalékot jelent az érzésközpontúságot tekintve – akárcsak ennek másik oldalán, az elmélyült, „meditálás-gondolati feltárás” jellegű befogadás iránt többeknél jelentkező igény.

A kutatás egyik legfőbb hozadéka az információ- és élményközpontú tárlatvezetési módszerek összehasonlítása. A *tárlatvezetési élmény* szempontjából általános befolyásoló-komponensek tárultak fel a kutatás során, amelyben vannak:

- Harmadvonalas befolyásoló-komponensek, mint például maga a megtekintett tárlat – bár meglepően hathat, de a fókuszban a tárlatvezetés áll, illetve annak hatása az elsődleges élménymeghatározó-faktor –, az időkeret, a modern eszközök kiegészítő-elemként való bevonása vagy a csoportnagyság;
- Másodvonalas befolyásoló-komponensek, ezek között a legerősebb tényező a tárlatvezető személye, a tárlatvezető szakmai kompetenciái, a szenvedélyessége, a közvetlensége, a frissessége és attitűdje. Emellett fontos komponens például

az informativitás mértéke vagy önmagában a rugalmasság és gondolati strukturáltság;

- De a legrelevánsabb befolyásoló-komponens a módszer, amely ebben az esetben az interaktivitást jelenti. Ez természetesen nem csak magát a módszert jelenti, és hatással van a többi, eddig említett tényező majdnem mindegyikére.

Az interaktivitást tehát érdemes kiemelni a komponensek közül, mivel holisztikusabban fejt ki hatását. A magas relevancia-tulajdonítást azok a válaszolói attitűd-tapasztalatok is alátámasztják, amelyek nem direkt módon a kutatásban alkalmazott módszerre irányulnak, hanem az általános elvárásokra és tapasztalatokra. Érdemes azonban hangsúlyozni, hogy nem lehet kizárni a kutatási tényezőket, mivel minden résztvevői válasz és véleménykifejtés a tárlatvezetés után lett rögzítve, tehát hatásuk – legtöbbször implicit módon – az „általános” véleménynyilvánításokban is megnyilvánul. Az interaktív, flow-típusú tárlatvezetések pozitívuma tehát megnyilatkozik az általános elvárások és tapasztalatok felvázolása során. A két tárlatvezetési formán résztvevők között egy jelentős szinteltolódás látható: a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők vagy pozitív tapasztalataikat-, vagy ideálképeiket írják le a jó tárlatvezetéssel kapcsolatban, amelyeknek általános, közös keresztmetszete az interaktív tárlatvezetés. A szinteltolódás abban manifesztálódik, hogy a flow-típusú tárlatvezetések az interaktivitás alapvetés – hiszen interaktív volt az a tárlatvezetés is, amelyen részt vettek –, egy alapvető pozitívum, amire lehet építeni még extra élményfokozó tényezőket. Bár a fentiekben szó volt arról, hogy kritizálták ezeket a tárlatvezetések is, azonban egyszer sem az interaktivitás eszményi módszerére érkezett kritika, sokkal inkább annak gyakorlati megvalósítására vagy az időkeretekre, esetleg a tárlatvezető kompetenciáira. Az interaktivitás más, kifogásolt tényezőket is konszolidálni tud, hiszen gondoljunk bele abba, hogy az unalmas, merev, monoton tárlatvezetésbe személyesen van mód beavatkozni, de már az a tény is, hogy a tárlatvezetőnek kommunikálnia kell a közönséggel, mindenképp megtöri a monotonitást. Hiába nagy a csoport, aki érdeklődik, könnyebben bevonódhat. Ha kevés az idő, könnyebben lehet alkalmazkodni a közönség igényeihez. Ezek mind-mind előnyök, de természetesen magasabb a rizikófaktoruk is a hagyományos tárlatvezetéshez képest. Azt azonban látni kell, hogy az – akár a schulze-i értelemben vett – élménytársadalom imázsába a hagyományos tárlatvezetés sokkal kevésbé illik, mint a flow-típusú, interaktív módszer. A következőkben differenciáltan számításba veszem a befolyásoló-komponenseket.

Az eredmények alkalmasak tehát arra is, hogy körvonalazzunk egy elméleti modellt, amiben a célcsoport (tehát ez esetben a fiatal egyetemisták) tárlatvezetésekkel kapcsolatos

összértelmének befolyásoló tényezőit és az ezek között megmutatkozó mintázatokat összegezhettük. Nem lehet cél a tényezők teljes spektrumának és kölcsönhatásaiknak feltárása, már csak azért sem, mert a megfigyelt jelenségkör állandó mozgásban van (például a tárlatvezetések és a velük kapcsolatos elvárások változásait illetően). Legfontosabb megállapításaink az elemzést követően a következők. Az előző okfejtés mentén muszáj kijelentenünk, hogy a tárlatvezetésekkel kapcsolatos összértelme egy komplex tényezőrendszer befolyásolja. Ennek hátterét maga a tárlatvezetési szituáció és folyamat adja, melynek különböző elemeit vehetjük számításba. A harmadvonalas befolyásoló-komponensek között vannak bizonyos környezeti elemek – makrokörnyezetként kezelhetjük a múzeumot (vagy adott kulturális intézményt) és annak tágabb fizikai környezetét (például a várost, ahol található), mikrokörnyezetként pedig magát a tárlatot (a tárlategészt) és annak összetevőit, a tárlatelemeket. Ezenkívül különös jelentőséggel bír maga a tárlatvezető is (a kutatásnak az e tényező meghatározó szerepére vonatkozó rámutatás komoly hozadéka lehet) – erről a másodvonalas befolyásoló-komponensről a fejezet további részében még bővebben értekezünk. A tárlatvezetés mint legfontosabb tényező, kétféle értelemben is hatást gyakorol – egyrészt mint módszer (a hozzá tartozó elméleti koncepcióval és előre kitalált menettel), másrészt pedig mint megvalósítás (ami a gyakorlati „formába öntést” jelenti, vagyis azt az eseményt, amivel maguk a résztvevők is kapcsolatba kerülnek). Végül, de nem utolsó sorban maguk a résztvevők (csoportméret, csoportösszetétel, elvárások, hangulatok, személyiségtényezők, stb.) zárják azon tényezők sorát, melyek a tárlatvezetési szituáción és folyamaton keresztül hatást gyakorolnak a tárlatvezetés nyújtotta összértelmeire, azonban ezek javarészt a harmadvonalas befolyásoló tényezők közé tartoznak. Mivel ez az összértelme egy értékelés eredménye, így nem feledkezhetünk meg az elvárásokat és a konkrét tárlatvezetések megítélését nagyban befolyásoló, társadalmi eredetű narratívákról és ezek egyfajta sűrítvényeiről, az értékekről; ezek azonban indirekt módon fejtik ki hatásukat, így ezek is a harmadvonalas befolyásoló-komponensek elemeit erősítik. Értelemszerűen ez a lista tovább bővíthető és árnyalható további adatfelvételek fényében. A négy fókuszcsoportos interjú elemzésének eredményeként összesen öt különösen meghatározó érték került azonosításra: új (vagy újdonság), érzés (vagy érzékek és érzelmek), szabadság (vagy lehetőség), testreszabottság (annak különféle szintű megfelelőivel), személyesség (vagy közvetlenség, ismerősség). Pluszegyedik értéként tehetjük hozzá mindehhez az érdekességet, ami egy sajátosan összetett fogalom, ugyanis hol az interaktivitással szorosan együtt járóként jelenik meg, hol pedig egyfajta kompenzációs jellegű értékelésként, vagyis más, konkrét negatívumok említését ellensúlyozó, konkrétumokat nélkülöző, vélhetően a vélemények kiegyensúlyozását célzó elemként, így befolyásoló

erőssége is változékony. Végül pedig a tárlatvezetés kapcsán kialakuló összélmménnyel kapcsolatban ki kell emelni egy olyan fogalompárt, amiről nemcsak a kutatás eleve adott elméleti keretének révén (lásd: információ- és élményközpontú, vagy más megfogalmazásban hagyományos és flow típusú tárlatvezetés) beszélhetünk érdemben, de azáltal is, hogy – az ezekről mit sem tudó interjúalanyaink (akiknek válaszait a fókuszcsoportos beszélgetések során a kérdések megfogalmazásával sem orientáltuk ilyen irányba) megnyilatkozásaiban is rendre visszaköszöntek. Ez a fogalompár az informativitás és az interaktivitás egymással többféle viszonyban álló két kifejezése – és a mögöttük lévő jelentések. A két tárlatvezetési módszer egymáshoz viszonyítva egyszerre tartalmaz „és” típusú kapcsolatot (amennyiben mindkét módszernél jelen van az informativitás és az interaktivitás is), valamint „vagy” típusú kapcsolatot (amennyiben a két módszer különbségeiben a két szempont szerepei közötti hangsúlyeltolódásokra épít). Az árnyalás szempontjából fontos megállapítás, hogy sem az informativitás, sem pedig az interaktivitás nem önmagában jó, vagy rossz, egyik sem mozdítja elő természetéből adódóan a tárlatvezetések kapcsán létrejövő összélmmény kedvezőbb minősítését. Hatásuk – az összélmmény szempontjából – lehet jó, vagy rossz, ez pedig annak a komplex viszonyrendszernek a függvénye, amit leginkább a fentebb vázolt tényezők, vagyis elsősorban a tárlatvezetési szituáció és folyamat, valamint az értékelésekre is hatást gyakorló narratívák és értékek mibenléte és működése határoz meg. Az informativitás inkább alapelvárás, evidenciaként ágyazódik be egy tárlatvezetési elvárás-halmazba, míg az interaktivitás a fejben kialakuló élményszerűségi score-t növeli jelentősen.

Mivel a dolgozat korábbi fejezeteiben a modell felvázolására kevésbé alkalmas hagyományos és flow típusú tárlatvezetések mentén külön-külön történő bemutatása állt csak módunkban, az összefoglaló jellegű fejezet további részében az előző bekezdésben vázolt elméleti modell alátámasztásaként kerülnek részletesebb (és egyúttal részlegesebb) bemutatásra a kapcsolódó megállapítások és a hozzájuk tartozó egyes interjúrészletek.

Sajátosan a modernitáshoz köthető tudásfelfogás táplálja az informativitással kapcsolatos elvárásokat. Ahogy maga a fogalom eredete is az újra, az újdonságra (az érzékelhető eltérésekre) épül (az információ fogalma esetén), nem pedig mondjuk, a megszokott gyakorlatok áthagyományozására, úgy az informativitás is jórészt az újdonságokkal kapcsolatos elvárásokra épül. Emellett az is látható, hogy nem feltétlenül a minél mélyebb, a tárgykörre szorító „mélyfúrás” a preferált, hanem inkább a kitekintés, vagyis az olyan ismeretkapcsolatok létrehozása, ami a tudás más, már ismert területeivel teremti meg az integritást. A befogadást és feldolgozást önmagában megkönnyíti, ha a mindennapi életből (az

ismerősből) hozott példákkal, vagy párhuzamokkal színesítik, vagy aktualizálják a tárlatvezetést. Érdekes számításba venni továbbá, hogy az információkkal kapcsolatos további kikötés egyfajta exkluzivitás – az internet jelentette információbőség az ismeretek újfajta differenciálását hozta el. Léteznek keresés útján könnyen és nehezebben hozzáférhető tudáselemek. A tárlatvezetéstől jellemzően azt a fajta pluszt várja el a digitális világ bennszülötteinek generációja, ami kívül esik keresésalapú tudásának hatókörén. Pluszinformációkra vágnak tehát. Az ilyen jellegű tárlatvezetést csakis egy felkészült tárlatvezető tudja megvalósítani és egyáltalán nem mindegy az előadás, az átadás módja sem. Itt fontos kritérium a testreszabottság, ami gyakran elsősorban korosztály-specifikusságot jelent. Nemcsak a kitekintések, de a humoros előadásmód és az elmondottakat emberközelivé tevő történetek is könnyedebbé teszik a látottak és hallottak feldolgozását, mindezt óvatosan kezelve, hogy ne menjen az informativitás rovására.

Az informativitás elvének fontossága mellett lényeges kiemelni, hogy a megvalósítás felülírja az előbbi a tényleges hatást tekintve. Ezt igazolja, hogy az informativitást érintő kritikák sok esetben nem az ismeretátadásra vonatkoztak (például szembeállítva azt az izgalmas, interaktív elemekkel), hanem annak arányával és mikéntjével. A rosszul megvalósított informativitás mellett sem az ilyen jellegű tárlatvezetések elutasítása a jellemző, hanem sokkal inkább egyfajta hiányérzet marad az információt tekintve a résztvevőkben. Szintén a „rossz informativitiás”, tehát valamiképpen az árnyoldal képviselője az audioguide jelentette módszer. Ez önmagában általában nem váltott ki ellenérzéseket interjúalanyainkban, de volt, hogy kiemelték elszemélytelenítő vonásait. Abban az esetben, hogyha a tárlatvezetés pusztán információátadásra szorítkozna, az audioguide-hoz hasonló technikai alapú módszerek helyettesíthetnék az emberi munkaerőt. Ennek a gondolatkörnek az alapján az informativitás és az interaktivitás akár szembeállíthatók is lehetnek egymással. Ebben a kontextusban előbbi a tömegesség, utóbbi pedig az élmény, a személyesség és a szabadság értéke kifejeződésének előmozdítója.

A fókuszcsoporthoz elhangzó válaszokból azt ugyan nem lehet megállapítani, hogy az informativitás, vagy az interaktivitás a fontosabb tényező a fiatal egyetemisták számára, azt azonban mindenképpen, hogy utóbbival többet foglalkoztak. E mögött számos ok húzódnak meg, leginkább pedig talán az, hogy az interaktivitás többször jelenik meg problematikusként – vagy mint hiány (főként az előzetes elvárásokban, a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők körében), vagy pedig a rossz megvalósítás okán (főként az utólagos, csalódottabb értékelésekben). Mindenesetre elmondható, hogy az interaktivitás egy kontextusfüggetlen érték

a célcsoport tagjainak körében. Erre utal, hogy többen már a bemutatkozásnál (melybe a moderátor kérésére kedvenc múzeumi élményeiket is belefoglalták) kitértek az interaktivitás jelentőségére – tehát ez a szempont általános diskurzuselemnek tekinthető a múzeumok és a tárlatvezetések kapcsán. A jól megvalósított interaktivitás értékét azáltal is elnyeri, hogy a megfogalmazott elvárások egy jó része szerint építenie kell a személyesség, vagyis egyfajta közvetlenség és ismerősség érzésének kialakulására is. Az informativitás pedig inkább egy olyan alapvetés, amely egy közvetlen asszociációja a tárlatvezetésnek, ezért külön nincs tárgyalva, csak azon esetek következtében, ha túl nagy a hiátus, vagy az elvárások magas szinten való meghaladását tapasztalták a megkérdezettek.

Az interaktivitás a jó összélmény érdekében más tényezőkkel karöltve, együttműködve képes kifejteni igazán jótékony hatását. Itt fontos kiemelni az egymásra épülő elemeket, mint a múzeum környezete, a múzeum maga (épület, stb.), a tárlat (mely leginkább a tartalmi elemeket szolgáltatja), a különféle tárlatelemek (például digitális kiegészítők) és nem utolsósorban a tárlatvezetésben helyet kapó interaktív szemlélet és az ehhez illő technikák. Az interaktivitás – mivel kommunikációs jellegű kapcsolatokra épül – nem véletlenül kapcsolódik az érzések narratívájához, hiszen beleérzés szükségeltetik ideális, vagy legalábbis megfelelő megvalósításához. A körülmények az impulzusszám magas volta miatt a kötöttebb, hagyományosabb tárlatvezetésekhez képest minden bizonnyal nagyobb jelentőséggel bírnak, talán ezért is emelték ki a válaszadók többször a csoport méretének szempontját. Érdekes lehet hangsúlyozni, hogy az interaktivitást – interjúalanyaink meglátása szerint is – nemcsak maga a tárlatvezetés, de a tárlat és a tárlatelemek is különféle eszközökkel segíthetik elő.

Az interaktivitás habár általános, kontextusfüggetlen módon jelentőséggel bíró tényező a tárlatvezetések kapcsán, mégis megvannak azok a kritériumok, amik alapján azt lehet mondani, hogy maga a megvalósítás jónak, vagy rossznak tekinthető-e. Előbbit illetően ki-ki a neki aktuálisan fontosnak tűnő szempontokat hangsúlyozta, de jól meghatározható halmaza kristályosodik ki az ide kapcsolódó értékeknek a válaszok kvalitatív elemzése alapján. A tárlatvezetés során az érzékekkel kapcsolatos technikák rendszerint kedvezően értékelt összetevők, csakúgy, mint általában véve az újdonság értéke, ami egyaránt jelentkezhet spontaneitásként, sablontörésként, vagy érdekességként. Az érdekes és az interaktív fogalmak szoros kapcsolatára utal, hogy ugyanazon jelenségeket valaki egyik, valaki pedig másik jelzővel illeti.

Egyes interjúalanyok a jó interaktivitást – mint fentebb láthattuk – konkrét példákra hivatkozva fejezték ki, mások viszont strukturáltabb módon álltak a kérdéshez és több tényező

összjátékára hívták fel a figyelmet. Jellemzően a tárlatvezetési szituáció és folyamat különféle elemei és az azok közötti kapcsolat jelentősége köszön vissza a válaszokban. A jó interaktivitáshoz ezek szerint szükségeltetik maga a tárlatvezető, a közte és a résztvevők, valamint a közte és a tárlatvezetés között fennálló megfelelő kapcsolat (például lelkesültség, vagy beleélés formájában), a résztvevők alapvető érdeklődése, a tárlatvezetés testreszabottsága és természetesen mindezekon kívül a személyesség és az újdonságok nyújtotta élmény.

A válaszokból kirajzolódni látszott néhány olyan kardinális tényező, ami mentén az interaktivitás eleve jó szemmel nézett elve a gyakorlatban könnyen elromolhat. Az ezen veszélyt jelentő jelenségek egyike – amiről eddig nem esett igazán szó, az – a stresszfaktor. Habár több olyan interjúalany is volt, aki mindezt inkább jónak látta (a megszólíthatóság egyfajta izgalmas készenlétként, drukként értelmezhető ebben a kontextusban), legalább ennyi megkérdezett dolog negatív aspektusait domborította ki explicit vagy implicit módon. A rossz interaktivitás egyik jellemző összetevője a kellemetlenül ható stressz, ami például a tudásra vonatkozó, értékelő jellegű kérdések, feladatok kapcsán jelentkezik (itt egyébként az informativitás és az interaktivitás elválaszthatatlanul összekapcsolódik, úgy, hogy semmiképpen sem kezelhetők egymással szembenálló fogalompárként). A frusztráltság nemcsak a tudáselemekről, de a résztvevőknek saját magukról való számadásában, az erre irányuló implicit vagy explicit elvárásokban is jelentkezik, azoknak könnyen következménye lehet. Ennek oka társadalmi eredetű, vagyis a társadalmi összehasonlítás minden kommunikációs aktusban jelenlévő aspektusa félelmet kelthet a látogatókban, hiszen úgy érezhetik, hogy hátrányban vannak, vagy éppen alacsonyabb színvonalat képviselnek valamilyen téren társaikkal, a csoport többi tagjával szemben. A probléma kiküszöbölésére megoldást jelenthet homogén csoportok létrehozása a tárlatvezetések során. A társas közeg eleve önmagában rejlő kockázata a kényelmetlenség érzete, amit illetően a tűrészhatár mindenkinél máshol található. Általánosságban itt is célszerű lehet szem előtt tartani, hogy az ismerőség és a személyesség értékei meglehetősen általánosnak mondhatók, vagyis az ezek kialakítására irányuló törekvéseket várhatóan kisebb ellenállás fogja övezni a látogatók részéről. A tárlatvezető részéről különösen fontos a folytonos figyelem és reagálás a jelenlévők igényeire (ez is az interaktivitás egy potenciális működési területe), a rugalmatlannak érzékelt hozzáállás ugyanis elronthatja az összélményt. Az interaktív feladatok esetében például különösen fontos, hogy a tárlatvezető érzékelje, ha egy adott módon nem kultiválják a résztvevők bevonódásuk forszírozását. Érdekes azt is számításba venni, hogy az interaktivitásra vonatkozó igény sok tényezőtől függ, különösen pedig generáció- és

személyiségfüggő. A logikus következtetés a testreszabottság elvének alkalmazása a tárlatvezetések során. Az interjúalanyok által vázolt egyik megoldás a szabadság értékére vezethető vissza, amennyiben az interaktivitás mértékének választhatóságát jelöli meg célként. Egy alternatív megoldási javaslat szerint az interaktív elemek iránt kevésbé fogékonyak számára az audioguide jelentheti a megfelelő alternatíváját a tárlatvezetésnek.

Mint azt már több helyen is kiemeltem a dolgozatban, az informativitás és az interaktivitás szempontjai egymással semmi esetre sem szembeállítandók. Az ezzel kapcsolatos vélemények egy része konkrét tapasztalatokra való hivatkozásokat is tartalmaz. Mint azt az alábbi idézetek közül az első reprezentálja, az ideális tárlatvezetés esetében mindkét szempont érvényesítésére szükség van egyes vélemények szerint. Szükség van szünetekre, melyek során az átélés és a befogadás magasabb szinten valósulhat meg, mint anélkül, és szükség van pluszinformációkra is, melyeknek a leghatásosabb megvalósulási módja éppen a résztvevők és a tárlatvezető közötti személyes interakciókban rejlik. A második idézet konkrét példázata annak, hogy a megtekintett – egyébként hagyományos típusú – tárlatvezetésen az interaktivitás, az érdekesség, valamint az informativitás érzékelése összefonódott, talán erősítve is a szempontok egyenkénti hatását.

Az informativitás és az interaktivitás azonban nemcsak ideális esetben, egy jól megvalósított tárlatvezetés keretei között gyakorolhatnak egymásra és egymás résztvevők általi érzékelésre jelentős hatást. Mindkettő szempont „rossz” aspektusának forrása lehet egyazon nem megfelelően kivitelezett feladat, technika. Ezt jól mutatják a több különböző, egymással nem érintkező csoporton is „kisiskolásnak” titulált technikák, elsősorban a flow-típusú tárlatvezetések során. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a testreszabottság értéke volt az, ami ezen feladatok során a leginkább sérült. Információból kevés és főként kevés tartalmas ismeret szerepelt az elhangzottak között, míg az interaktív elemeket a tárlatvezető (a Magyar Természettudományi Múzeumban) gyakran túlzásba vitte – a megszólalók meglátása szerint – vagy éppen egyenesen hibásan, gyermeketeg, figyelmetlenségből adódó hibákat ejtve valósította meg. Különösen az élményközpontú, természettudományi témájú tárlat vonatkozásában merült fel, hogy a testreszabottság a tárlatvezetés során ideális esetben azt jelentette volna, ha az egyetemista fiatalok számára több informativitás és kevesebb interaktív, csapatos feladatmegoldás jut. Látható tehát, hogy szélsőséges esetben egy rosszul megvalósított interaktív túlsúlyú tárlatvezetés kapcsán magával a szemponttal szemben is jelentős mértékben fölerősödhetnek az ellenérzések, mondván, hogy az nem is az adott csoportnak való – ezesetben inkább gyerekeknek kéne szólania (vagyis a más helyszínen, jól megvalósított interaktivitás

mellett a pozitívumok sorában megjelenő fiatalosság itt egészen másként csapódott le). Tehát az alapvetően pozitív konnotációjú interaktivitás kontraproduktív lett.

Értelemszerű következtetés – ami a fókuszcsoporthoz is visszaköszön – hogy ha a testreszabottság hiánya egyaránt kedvezőtlen hatást gyakorol az informativitásra és az interaktivitásra, akkor megvalósulása ellentétes következményekkel fog járni. A homogén csoportok kialakítása és az előzetes, tárlatvezetést megelőző igényfelmérés (például az érdeklődési körök, vagy a vágyott interaktivitási szintet tekintve) a konkrét javaslatokat gyarapították, ami a testreszabott programok kivitelezését illeti. A megfelelő tárlatelemek szintén jó alapot képesek nyújtani a két szempont ideális érvényesüléséhez, különösen pedig az interaktív részvételhez – erre jó esetben az újdonság varázsát nyújtó pluszinformációkkal épülhetnek rá az informatív összetevők. Összességében tehát elmondható, hogy a jó informativitás és a jó interaktivitás (amik a megvalósítás és a résztvevők elvárásainak kapcsolata alapján kialakított jelzőket és értékeléseket takarnak) ugyan részben más technikákat implikálhatnak az eltérő szempontrendszerek miatt (az élményeknek például nemcsak az interaktív összetevők, de az érdekes háttérinformációk is gyakori forrásai lehetnek), ám az ideális összelmény elérése érdekében a célzott megvalósítás feltételei nagyjából azonosak, de legalábbis igen hasonlóak.

A tárlatvezetési szituáció és folyamat tényezői közül külön érdemes kitérnünk a tárlatvezető személyének meghatározó voltára. Mit sem ér a tárlat nyújtotta változatos tartalom és a tárlatvezetés nyújtotta jól kitalált módszer, hogyha a tárlatvezető nem képes a gyakorlat, a megvalósítás során megfelelően összeilleszteni azokat a szempontokat és tényezőket, melyeknek az összeillesztését a résztvevők értelemszerűen elsősorban tőle várják el, hiszen a tárlatvezetés során leginkább vele tartják a kapcsolatot, az ingerek jelentős része az általa létrehozott szűrőn keresztül indul el a befogadási és feldolgozási folyamat jelentette útra. A fókuszcsoporthoz adatfelvételek során tapasztalt értékelések fókusza egyértelműen jelzi, hogy a tárlatvezető személyének szerepe kulcsfontosságú bármilyen tárlatvezetési módszer által nyújtott összelmény vonatkozásában. Egyes vélemények szerint kifejezetten tőle függ leginkább az élmény minősége.

A tárlatvezetés minőségi kimenetelében kulcsszerepe van – mind a tárlatvezető, mind a résztvevők kapcsán – a beleélés képességének, de az alkalmazott technikák is befolyásolják a program alakulását. A rugalmasság a posztmodernitás menedzser-szellemiségű világában a hatékonyságot is maga mögé utasító éthosza a tárlatvezetővel kapcsolatos elvárásként is megjelenik – a jó interaktivitás nemcsak azt jelenti, hogy a résztvevőket be kell vonni a

tevékenységekbe, de azt is, hogy a tárlatvezetőnek igazodnia kell vezetettjeihez, folytonosan figyelve reakcióikat.

Különösen hangsúlyozott igényként jelentkezett a fókuszcsoporthoz tartozók beszélgetései során, hogy a tárlatvezető képviselje azt az „emberi hangot”, amely a közvetlenséget, az ismerősséget, a személyességet (ez lehet kialakított és eleve adott kapcsolati minőség is) a tárlatvezetés nyújtotta élmény alatt (a lelkesedéssel előadott tárlatvezetés annak típusától függetlenül általában pozitív élményként dekódolódik – átragad mutatott hangulata a résztvevőkre is). Mindezek nagyban kötődnek az általános társadalmi értékhez és narratívához. Élmény szavunk már önmagában is utal egyfajta megélésre, átélésre, érzéki jellegű befogadásra, vagyis szenzuális jelleget sugall. A beleérzés, az átélés nemcsak, mint a résztvevők által megvalósítani kívánt cél jelent meg a válaszokban, de ugyanezt várják el magától a tárlatvezetőtől is. A természetesség és a felszabadultság szintén olyan fogalmak és kritériumok, melyek kettős vonatkozásban bírnak fontossággal, tehát a résztvevők–tárlatvezető kapcsolat meghatározó vonását képezik egy idealizált program esetében.

A kutatás során feltárt, a tárlatvezetésekkel kapcsolatban is támasztott elvárások mögött meghúzódó értékekkel és narratívákkal a fentiekben már viszonylag hosszasan foglalkoztunk. Szó volt a testreszabottságról, a személyességről, az újdonságok és az érdekességek erejéről, az érzésekről, de talán kevesebb szó esett a szabadság értékéről. Természetesen a fogalmilag megragadott szempontok mindig némi esetlegességet mutatnak, ebből adódik az a tulajdonságuk is, hogy a rokon értelmű szavak ténylegesen csupán rokonságban állnak egymással, de az általuk megragadni kívánt jelenség mindig valamelyest kicsúszik a kezünkből. Az is igen gyakori, hogy az értékek egymással valamilyen szintű összefüggést mutatnak. Például a szabadság értéke nemigen jelent meg explicit módon a megnyilatkozásokban, ám számos más érték mögötti háttértényezőnek foghatjuk föl. A testreszabottság (főként az egyénre szabottság) és a személyesség (a személynek szólóság értelmében) a szabadság, a szabad választás individuális vonatkozásaihoz igen szorosan hozzátartoznak. Azt mondhatjuk, hogy általánosságban véve a szabadság értéke azon megnyilatkozások motiváló tényezőiként azonosíthatók, melyekben valamiféle lehetőségigény (a választásokra, döntésekre vonatkozó igény) van megfogalmazva. Ennek ellentétpárjaként természetes a korlátozásokat tekinthetjük, azonban ezek is inkább implicit módon jelentek meg a résztvevők szóhasználatában, például úgy, mint „túlrányított” vagy „korlátozott kaland”.

„Korlátolt vagy korlátozott kalandot írtam, mert arra jó volt, hogy, hát, hogy nekem tetszett ez a pár óra, azt éreztem hogy odaértünk egy ponthoz és akkor ott volt feladat és onnan menni kellett a következőre, volt egy kis időnk megnézni a körülöttünk lévő dolgot amiről nem esett szó, menni kellett és sok minden kimaradt, elidőztem volna még pár dolognál.”
(Magyar Természettudományi Múzeum, flow tárlatvezetés, 04.13. 12-órás csoport)

4.4 A kétféle tárlatvezetést követő fókuszcsoporton megadott kulcsszavak értékeléseinek összegzése

Az információ- és az élmény-centrikus tárlatvezetések kulcsszavas értékeléseinek összegzéseként az alábbi összehasonlító jellegű megállapításokat tehetjük. Alapvetően három vonatkoztatási tartomány rajzolható meg – a tárlat maga (a tárlategész és a tárlatelemek), a tárlatvezetés (ez bizonyos esetekben összemosódik a tárlattal és a tárlatvezetővel is), valamint a tárlatvezető. Maga a tárlat hangsúlyosabb viszonyítási pontnak látszik az információ-centrikus típusú tárlatvezetésekénél, de – vélhetően részben kompenzációs jelleggel – a rosszabbul sikerült élmény-centrikus típusú tárlatvezetésekénél is jobban előtérbe kerül (a pozitívumok kizárásos alapon való keresése és feltalálása okán). A döntően neutrális, a tárlatra vonatkozó kulcsszavas értékelésekhez képest a kifejezetten a tárlatvezetésre vonatkozó esetében sokkal polarizáltabb, értéktelítettebb magyarázataival találkozhattunk az asszociált kifejezéseknek. A kulcsszavaknak mindkét tárlatvezetési stílus esetében ez képezi számszerűleg a legnagyobb csoportját. Az egyik legjelentősebb különbség az információ- és az élmény-centrikus tárlatvezetések között, hogy előbbiekénél az interaktivitás és a hozzá kapcsolódó egyéb fogalmak jóval ritkábbak (az informativitáshoz köthetők mindkét típusnál egyaránt jelen vannak). Az élmény-centrikus tárlatvezetésekénél azt is láthattuk, hogy a megvalósítás sikerességétől függően az interaktivitás nem csupán pozitív kontextusban jelenhet meg, de hangsúlyozhatják a válaszadók a jelenség árnyoldalait is. Ki kell még térnünk két igen gyakran használt kifejezésre, a gyorsra és az érdekesre. Előbbinek bizonyos esetekben – akár rokon kifejezések segítségével – pozitívumait is hangsúlyozhatják, de az látható, hogy a tárlatvezetés típusától függetlenül komoly problémaként jelentkezik az időkeret és a tartalomra vonatkozó igények konfliktusa. Az érdekes jelző használata pedig bár a legtöbb esetben pozitív előjelű, a bővebben kifejtett válaszok, indoklások kvalitatív elemzése arra enged következtetni, hogy ezen kulcsszó használata az értékelés során sok esetben részben annak tudható be, hogy a negatívumok ellensúlyozására egy konkrétumokban való manifesztálódásra vonatkozó

elvárásoktól többnyire mentes kedvező értékelést is alkalmazni kívánnak a megszólalók. Végül a tárlatvezetőre vonatkozó kulcsszavas értékelésekről egyértelműen kijelenthető, hogy azok jellemzően az élmény-centrikus tárlatvezetésekhez köthetők. Bár az információ-centrikusaknál is találkozhattunk a tárlatvezető kommunikációját, személyiségét, illetve készségeit értékelő kifejezésekkel, számszerűleg jelentősebb a flow típusú tárlatvezetések követően. Különösen így van ez a kedvező modalitású értékelésekkel kapcsolatban – ennek a jelenségnek legfőbb oka vélhetően abban keresendő, hogy a személyes kapcsolatot követően a fiatal egyetemisták csoportja arculatövási jelleggel a tapasztalt negatívumokat gyakran igyekszik inkább szituatív tényezőknek tulajdonítani, semmint a tárlatvezető személyének.

4.5 A kétféle tárlatvezetés kvantitatív elemzésének eredményei

A kérdőíves adatfelvétel elemzései külön egységet alkotnak, mivel – talán a fókuszcsoportos interjúk adatforrásainál is – objektívebb módon szolgálnak a tárlatvezetési típusok közti véleménystruktúrák egzaktabb feltérképezésére és leírására. Elsősorban tehát a különbségek léte vagy nem léte, és a válaszadók tapasztalatainak árnyalására szolgál ez a fejezet.

A kérdőíveket összesen 170-en töltötték ki – 86 kitöltő hagyományos tárlatvezetésen vett részt, 84 kitöltő pedig flow-típusú tárlatvezetésen, tehát majdnem fele-fele arányban oszlik meg a két képzett csoport. Ennek fényében arányos eloszlásokról kell beszélni, némely esetekben pedig válaszhány torzítja a kapott eredményeket (azokban az esetekben erre felhívom a figyelmet, mindig az adott kérdésre válaszadók számát és arányát tüntetem fel). A tárlatvezetésen résztvevőknek nem lehetett előzetes percepciójuk, tudatos összehasonlítási vagy választási alapjuk a két tárlatvezetési típussal kapcsolatban, mivel nem tudták milyen tárlatvezetésen fognak részt venni – így feltételezhetjük, hogy a kapott eredmények elsősorban a tárlatvezetés hatását mutatják, természetesen az eddigi tárlatvezetési tapasztalatok mellett.

Elsősorban az alacsony elemszám- és a véleménystruktúra viszonylagos egyezése miatt kevés esetben mutattak szignifikáns eltéréseket a keresztábra-elemzések – magasabb dimenziójú eljárásokat pedig egyáltalán nem lehetett használni. Minden esetben felhívom majd a figyelmet erre a tényezőre, azonban indokoltnak tartom a nem szignifikáns eredmények részleges értelmezését is, mivel tovább árnyalja a kutatás többi részfolyamata által generált eredményeket.

Az első kérdés arra irányult, hogy milyen rendszerességgel járnak a megkérdezettek moziba, színházba és múzeumba. A válaszadók a gyakoriság szempontjából hétfokú skálán jelölték meg válaszaikat, miszerint vagy hetente többször; hetente; havonta többször; havonta; évente többször; évente; vagy ennél is ritkábban/soha. A válaszadók kulturális tevékenységek igénybevételének gyakorisági sorrendje a mozi és a másik két lehetőség mentén mutat markáns különbségeket. A legtöbben tehát moziba járnak viszonylag gyakran, a színház és a múzeum esetében pedig közel azonos arányban jelöltek meg legalább évi többszöri látogatást. Heti rendszerességgel egyik kulturális lehetőséget sem veszik igénybe pár százaléknál többször – hetente többször egyik válaszadó sem jár elmondása szerint sem moziba, sem színházba, sem múzeumba – moziba a megkérdezettek 3,5 százaléka, múzeumba pedig 1,2 százalékuk jár hetente, színházba azonban senki. Havonta többször azonban ugyanannyian járnak színházba és múzeumba (5,2 százalék), moziba viszont több mint kétszer annyian (12,9 százalék). Jelentős különbség a havi rendszerességnél mutatkozik, moziba a megkérdezett egyetemisták több mint egyharmada (35,3 százalék) jár, színházba vagy múzeumba kb. egytizedük (múzeum 12,4, színházba 10 százalékuk). Körülbelül ugyanannyi megkérdezett jár évente többször moziba, mint havonta (34,1 százalék), azonban a színház és a múzeum között már jelentősebb a különbség: színházba a megkérdezettek majdnem fele jár évente több alkalommal (45,3 százalék), míg múzeumba 38,2 százalékuk. Évente egyszer azonban múzeumba látogatnak el többen (30,6 százalék), színházba a megkérdezettek egyötöde, moziba 7,1 százalék – moziba ennél is ritkábban (esetleg soha) ugyancsak 7,1 százalék jár, színházba 18,2 százalék, múzeumba 11,8 százalék. Látszik tehát, hogy legalább évente egy alkalommal a megkérdezett egyetemisták majdnem teljes egésze (92,9 százaléka) megy el moziba, múzeumba is majdnem kilencetizedük (86,5 százalék), színházba pedig négyötödük (80,6 százalék). Bár több olyan megkérdezett van, aki inkább múzeumba megy el, mintsem színházba, relatív gyakorisággal – minimum évente többször – valamelyest inkább színházba mennek az egyetemisták. Ez azt jelentheti, hogy míg a múzeum egy szélesebb réteg alkalmi kikapcsolódási opciója – gondoljunk akár a tárlatok szempontjából a múzeumok heterogenitására, mint természettudományi vagy művészeti jelleg –, addig a színház egy szűkebb kör valamivel gyakoribb kulturális tevékenységét adja. Ki kell emelni azonban, hogy ezek nem markáns eltérések. Továbbá nincs kimutatható különbség e tekintetben a flow-, és a hagyományos tárlatvezetésen résztvevő egyének megoszlásai között. A múzeumba-járás potenciális indikátornak tűnt tekintetben, hogy a tárlatvezetéssel kapcsolatos attitűdöket árnyalja a kereszttábla-elemzések során, azonban egy esetben sem volt szignifikáns az összefüggés. Ez az eredmény arra mutat rá – természetesen feltételekkel kezelve ezt az eredményt az elemszám és

a reprezentativitás miatt –, hogy a múzeumlátogatás gyakorisága, az előzetes tapasztalatok mennyisége nem befolyásolja a kutatás során megtekintett tárlatvezetés megítélését. Ez egyfajta válaszadói előítélet-mentességet feltételez.

A második kérdésben a múzeumlátogatás okait kívántam feltérképezni. Több lehetséges komponenst értékelték a megkérdezettek annak kapcsán, hogy mely szempontokat tartanak fontos, illetve nem fontos motiváló-tényezőnek a múzeumlátogatás tekintetében. A komponensek megítélését a megkérdezetteknek 4-fokú skálán kellett értékelniük az egyáltalán nem fontostól (1-es jelölve) a nagyon fontosig (4-essel jelölve).

A konkrét kérdés kapcsán, miszerint „*miért látogat általában múzeumba?*” a megkérdezett, több komponenst kellett relevancia szerint értékelni. Az első értékelendő komponens az „*időszaki kiállítások*” volt, amellyel kapcsolatban nem volt szignifikáns összefüggés (Sig.: 0,311). A 170 megkérdezettből több mint 80 százalék tartja nagyon fontos (41,8 százalék) vagy inkább fontos (40 százalék) motiváló-tényezőnek az időszaki kiállításokat annak tekintetében, hogy múzeumot látogasson, azaz az aktualitás és exkluzivitás fontos komponens. Egyáltalán nem tartotta relevánsnak ezt a tényezőt a megkérdezettek 4,7 százaléka és inkább érdektelennek további 11,2 százalékuk. Ebben a tekintetben majdnem teljesen megegyezett a két tárlatvezetés-típuson résztvevők válaszadási arányai.

Ennek a tényezőnek az ellenpólusaként az „*állandó kiállítások*” komponense szerepelt – ez esetben szignifikáns az összefüggést mutatott a keresztábra elemzés (Sig.: 0,37). Alapvetően ez esetben a megkérdezetteknek „csak” alig több mint kétharmada (68,2 százaléka) tartotta valamilyen szinten fontosnak ezt a komponenst – nagyon fontosnak 20,6 százalékuk, inkább fontosnak pedig 47,6 százalékuk. Ez esetben mindkét tárlatvezetési kategóriában többen voltak, akik inkább nem tartották fontos motiváló-tényezőnek az állandó kiállításokat. Az állandó kiállítások minősége inkább a flow típusú tárlatvezetésen résztvevők számára nagyon fontos – 5 százalékkal többen jelölték meg ezt a kategóriát, mint a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők közül –, azonban ennyivel többen jelölték meg azt is, hogy inkább kevésbé fontos. Az eltérés ez esetben nem az artikulált vélemények között volt, az eltérés inkább abban keresendő, hogy míg a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők körében mindenki állást foglalt ebben a kérdésben, addig a hagyományos tárlatvezetésen résztvevőknek majdnem egytizede (9,3 százaléka) nem tudott dönteni vagy nem akart válaszolni a kérdést illetően.

A következő komponens a „*kísérő programok*” megléte vagy hiánya volt, amely talán a legrelevánsabb tényező a tárlatvezetés-típussal kapcsolatban, ez esetben az összefüggés is szignifikáns volt (Sig.: 0,002). A kísérő programokat a megkérdezett egyetemisták fele (50,6

százaléka) nem tartja fontosnak – 16,5 százalékuk egyáltalán nem, 34,1 százalékuk inkább nem tartja fontosnak, míg valamilyen szinten fontosnak 40,6 százalékuk tartja, 8,8 százalékuk pedig nem tudja eldönteni vagy nem kívánt válaszolni. A két csoport közti különbség két attribútum mentén markáns: egyrészt a valamilyen okból válaszmegtagadók aránya ismét a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők körében rendkívül magas (16,3 százalék), másrészt pedig a „nagyon fontos” válaszlehetőség megjelöléséből fakad, miszerint a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők egyötöde tartja nagyon fontosnak a kísérőprogramokat, míg a hagyományos tárlatvezetésen résztvevőknek csak 7 százaléká.

Lehetséges „külső” – azaz nem direkt módon a kiállítás objektumaira vonatkozó – körülmény volt még a „*társaság*” is, amellyel szignifikáns összefüggés kimutatható (Sig.: 0,018). A társaságot valamivel többen tartották motiváló-tényezőnek: a válaszadóknak majdnem fele (47,1 százalék) tartja fontosnak ezt a komponenst valamilyen szinten (egynegyedik inkább fontosnak, egyötödük nagyon fontosnak). A megkérdezett egyetemisták 17,1 százaléka egyáltalán nem tartja fontosnak a társaságot a múzeumlátogatás során, azonban több mint egynegyedik (27,6 százalék) nyilatkozott úgy, hogy inkább nem fontos ez a tényező. A jelentős különbség a különböző tárlatvezetésen résztvevők között – a válaszmegtagadás arányán túl – fontos-nem fontos dimenzió mentén, a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők több mint fele (53,6 százalék) tartja valamilyen szinten fontosnak a múzeumi társaságot, míg a hagyományos tárlatvezetésen résztvevőknek csak 40,7 százaléká.

Az utolsó lehetséges motiváló-tényező a „*szervezett iskolai program*” volt, amellyel kapcsolatban nem mutatható ki szignifikáns összefüggést (Sig.: 0,160). A szervezett iskolai program komponense jellemzően nem fontos motiváló-tényező egyik tárlatvezetési csoportban sem, itt volt tapasztalható a legmagasabb elutasítási arány – 25,9 százaléknak egyáltalán nem fontos –, a megkérdezettek 47,1 százalékának nem fontos ez a kerettényező.

A válaszadói attitűdök alapján tehát az látható, hogy a megkérdezett egyetemisták körében a kiállítások – abból is inkább az időszakos kiállítások –, tehát maguk a tárlatok a legfontosabb motiváló-tényezők, ha a múzeumlátogatás okairól van szó. Emellett a kísérőtársaság is fontosabb komponens, azonban a kísérőprogramok és az iskolai programok kevésbé fontosak. Mint a táblázatból is kivehető, jelentős különbség nincs a két tárlatvezetési típuson résztvevő csoportok között (2. táblázat).

2. táblázat: Múzeumlátogatási okok átlagainak és szórásainak bontása tárlatvezetési-típusonként

		Hagyományos	Flow	Teljes
Átlag	Időszaki kiállítások	3,18	3,25	3,22
Szórás		,877	,790	,832
Átlag	Állandó kiállítások	2,83	2,94	2,89
Szórás		,813	,766	,788
Átlag	Kísérő programok	2,33	2,48	2,41
Szórás		,872	1,016	,952
Átlag	Társaság	2,53	2,59	2,56
Szórás		,982	1,099	1,043
Átlag	Szervezett iskolai program	2,38	2,23	2,30
Szórás		1,055	1,068	1,038

A következő kérdés a múzeumi kiállítások objektumaira, azaz a kiállított művekre, a tárlatra, azoknak típusára vonatkozott. Itt a megkérdezettek arról nyilatkoztak, hogy milyen típusú kiállításokra kíváncsiak, érdeklődésüket minden esetben négyfokú skálán fejezték ki (ahol az 1-es jelentette azt, hogy „abszolút nem kíváncsi”, a 4-es pedig azt, hogy „teljes mértékben kíváncsi”). Ebben a kérdéskörben egy változó bontásában sem volt kimutatható szignifikáns összefüggés.

Az első típus a „*régi mesterek*” kategóriája volt. A régi mesterekre mindössze a megkérdezettek 3,5 százaléka nem kíváncsi egyáltalán, összesen egynegyedük (25,3 százaléuk) nem kíváncsi valamilyen szinten, 44,1 százaléuk pedig teljes mértékben kíváncsi.

Az „*impresszionista mesterek*” kategóriáját tekintve valamivel magasabb a „teljes mértékű elutasítás” (7,1 százalék), azonban megegyezett az egynegyed-háromnegyed nem kíváncsi-kíváncsi arány. Bár a keresztábla elemzés nem volt szignifikáns, még is érdemes megjegyezni, hogy a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők több mint fele (53,6 százaléka) kíváncsi teljes mértékben az impresszionista mesterek tárlataira, míg a hagyományos tárlatvezetésen résztvevőknek csak valamivel kevesebb mint egyharmada (32,6 százalék) – ez az arányeltolódás azonban kiegyenlítődik az „inkább kíváncsi” kategóriában.

A „*modern mesterek*” kategóriájával kapcsolatban az eddigiekhez képest valamivel nagyobb mértékben változnak az eloszlások. A megkérdezettek több mint fele (51,2 százalék) teljes mértékben kíváncsi a modern mesterekre, és további 25,9 százalékuk is inkább kíváncsi. Összesen 6,5 százalék nem kíváncsi a modern mesterekre egyáltalán.

A „*kortárs művészeti kiállítások*” kategóriájának esetében az érdeklődési preferenciák – arányaikban – megváltoztak: ez esetben már „csak” 52,6 százalék kíváncsi valamilyen szinten (31,8 százalék teljes mértékben és 21,8 százalék inkább), illetve egyáltalán nem kíváncsi 18,8 százalék. Bár a keresztábra-elemzés ez esetben sem mutatott szignifikáns eltérést, azonban a flow-típusú tárlatvezetésekben résztvevők valamivel jobban felülreprezentáltak a két érdeklődő-kategóriában.

Ez a markáns arányváltozás nem mondható el a „*fotóművészeti kiállításokra*”. Az egynegyed-háromnegyed nem kíváncsi-kíváncsi arány újra visszaállt: közel ugyanannyian teljes mértékben (36,5 százalék)-, vagy inkább kíváncsiak (35,9 százalék), egyáltalán nem kíváncsi 8,2 százalék fotóművészeti kiállításokra. Ebben a kategóriában egyáltalán nem volt eltérés a két tárlatvezetési-típuson résztvevők csoportja között.

A „*régi civilizációk kultúrája*” kategóriájának esetében a legmagasabb a teljes mértékben kíváncsiak aránya (54,7 százalék) és csak 4,7 százalék nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem kíváncsi erre a fajta tárlatra. Továbbá 23,5 százalék inkább kíváncsi, tehát majdnem 80 százalék (78,3 százalék) kíváncsi valamilyen szinten, mind a kétfajta tárlatvezetésben résztvevők körében – ez a legvonzóbb tárlattípus a megkérdezettek körében a modern mesterek mellett. Bár az eltérés nem szignifikáns, mégis érdemes kiemelni, hogy a hagyományos tárlatvezetésben résztvevők jóval felülreprezentáltak (12 százalékkal) a teljesen kíváncsiak kategóriájában a másik csoporthoz képest.

Az „*aranykincsek tárlata*” mint kiállítástípus vonzza legkevésbé a megkérdezetteket. A valamilyen szinten kíváncsiak aránya nem éri el az 50 százalékot (48,8 százalék, amelyből a teljes mértékben kíváncsiak aránya 21,2 százalék). A megkérdezett egyetemisták egyötöde egyáltalán nem kíváncsi az aranykincsek tárlatára, további 30,6 százalék inkább nem kíváncsi rá. A hagyományos- és flow-típusú tárlatvezetésben résztvevők közötti arányeltolódások ugyanolyan képet mutatnak, mint a régi civilizációk kultúrájának esetében.

A „*természettudományi kiállítások*” esetében újra az egynegyed-háromnegyed arány rajzolódott ki. A teljes mértékben kíváncsiak 43,5 százalékot képviselnek, az inkább kíváncsiak 31,8 százalékot, az inkább nem kíváncsiak 17,1 százalékot, az egyáltalán nem kíváncsiak pedig 7,1 százalékot képviselnek. Ez esetben nincs aránykülönbség a két tárlatvezetési csoport között.

A „*történelmi kiállítások*” irányba az érdeklődés kisebb, a valamilyen szinten érdeklődők nem érik el a 70 százalékot (69,5 százalék) – ebből azonban a teljes mértékben érdeklődők száma 42,4 százalék, amely relatív magas, az egyáltalán nem érdeklődők aránya pedig csak 5,1 százalék. A hagyományos tárlatvezetésen résztvevők felülreprezentáltak a teljes mértékben érdeklődők, és alulreprezentáltak az inkább nem érdeklődők körében.

Az utolsó kategória a „*technikai, műszaki kiállítások*” volt, amely esetében pont fordított a két csoport közötti arány – ugyanazokban a kategóriákban. Az alapmegoszlásokat tekintve elmondható, hogy a technikai és műszaki kiállítások iránt nem igazán magas az érdeklődés, egyáltalán nem érdeklődő a megkérdezettek 17,6 százaléka és inkább hidegen hagyja ez a fajta tárlattípus további 23,5 százalékukat. Az egyetemista válaszadók majdnem egyharmada (32,4 százaléka) azonban teljes mértékben érdeklődő. A flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők esetében valamivel többen jelölték meg a két marginális kategóriát, tehát arányaiban többen vannak köztük, akik egyáltalán nem, vagy teljes mértékben érdeklődőek a téma iránt.

Az előző eloszlásokból látszódik tehát egy tendencia. A hagyományos tárlatvezetésen résztvevők inkább a „tradicionalis”, a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők pedig inkább a „modern” tematikájú kiállítások iránt érdeklődnek. Az alacsony elemszám – és a szignifikanciát mellőző keresztábra elemzések – miatt ez a megfigyelés nem áll stabil alapokon, azonban az is kitűnt, hogy a művészeti stílusok kronologikus előrehaladásával általában nőtt a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők érdeklődése. A modern-, kortárs-, fotó-, és „tudományosnak” titulálható kiállításokkal kapcsolatban tehát a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők kíváncsisága dominál, míg a tradicionális-, történelmi-, hagyományosabb stílusokat képviselő kiállításokkal kapcsolatban pedig a hagyományos tárlatvezetések résztvevők kíváncsisága volt dominánsabb. A legmagasabb érdeklődés – csoport-függetlenül – a régi civilizációk kultúrája, a modern és régi mesterek, a természettudományi kiállítások és az impresszionista mesterek iránt fejeződött ki. Ezt azért is érdemes kiemelni, mivel a két tárlatvezetési helyszínen különböző jellegű tárlatot tekintettek meg a megkérdezettek, azonban az alapvető érdeklődési preferenciákban szerepel művészeti és természettudományos jellegű tárlat is – így az érdeklődési kör sem torzítja a tárlatvezetés megítélését (3. táblázat).

3. táblázat: Tárlatok iránti érdeklődések átlagainak és szórásainak bontása
tárlatvezetési-típusonként

		Hagyományos	Flow	Teljes
Átlag	Régi civilizációk kultúrája, mint pl. Egyiptom, Róma, aztékok stb.	3,45	3,13	3,29
Szórás		,779	1,003	,909
Átlag	Modern mesterek, mint pl. Picasso, Dalí	3,16	3,29	3,22
Szórás		,962	,926	,943
Átlag	Régi mesterek, mint pl. Tiziano, Raffaello, El Greco	3,13	3,18	3,15
Szórás		,865	,913	,886
Átlag	Természettudományi kiállítások	3,12	3,13	3,12
Szórás		,931	,954	,940
Átlag	Impresszionista mesterek, mint pl. Monet	2,94	3,27	3,11
Szórás		,938	,923	,942
Átlag	Történelmi kiállítások	3,25	2,90	3,08
Szórás		,863	,989	,941
Átlag	Fotóművészeti kiállítás	3,00	3,05	3,02
Szórás		,951	,942	,944
Átlag	Technikai, műszaki kiállítások	2,70	2,77	2,73
Szórás		1,041	1,162	1,099
Átlag	Kortárs művészeti kiállítás	2,60	2,74	2,67
Szórás		1,115	1,121	1,117
Átlag	Aranykincsek tárlata	2,68	2,32	2,50
Szórás		1,026	1,032	1,042

A múzeumlátogatással kapcsolatos motiváló-tényezők árnyalásának céljából további kérdések vonatkoztak arra, hogy általában véve mennyire fontosak a kiállítással kapcsolatos egyes tényezők – amelyek elemzésére ebben a bekezdésben térek ki. A vizsgált tényezőkkel kapcsolatos keresztábra-elemzések – a tárlatvezetés típusában bontva – egyik esetben sem

mutattak szignifikáns összefüggést, azonban az eloszlásokat leíró jelleggel ennél a kérdéscsoportnál is érdemes lehet bemutatni némely esetben. Az attribútumok fontosságának mérésére ugyancsak négyfokú skálát használtam.

Az első tényező a „*kiállítás, a bemutatott alkotó(k) hírneve, ismertsége*”. Ez a dimenzió a megkérdezettek kétharmadának (65,9 százalékának) fontos valamilyen szinten – majdnem felüknek (46,5 százalékuknak) inkább fontos, majdnem egyötödüknek (19,4 százalékuknak) nagyon fontos. Mindössze 10 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem fontos ez a dimenzió a múzeumlátogatás esetén.

A „*kiállítás érdekessége*” egyöntetűen fontos volt a megkérdezetteknek, ez a legfontosabb attribútum a felsoroltak közül. A válaszadóknak összesen 82,4 százaléka jelölte meg ez esetben a nagyon fontos kategóriát, 15,9 százalék érkezett az inkább fontos kategóriára – összesen tehát a megkérdezettek 98,3 százalékának fontos valamilyen szinten az „*érdekesség*” (senki nem nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán ne lenne fontos ez az attribútum). Ez az eredmény összhangban van azzal a jelenséggel, amelyet a fókuszcsoporton tapasztalunk, miszerint egy tárlatvezetési élményt alapvetően meghatároz az érdekesség-érdektelenség, ennek mentén történik sok esetben az értékelés, a megkülönböztetés.

A „*kiállítás színvonala*” közel ugyanilyen meghatározó motiváló tényezőnek bizonyult – összesen 94,2 százalék volt a „fontos-kategóriák” összesítésében – a megkérdezettek több mint egyharmada (67,1 százaléka) szerint nagyon fontos tényező a színvonal, csak két válaszadó nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem fontos, 4,7 százalék pedig úgy, hogy inkább nem fontos. Látható tehát, hogy a kiállítás színvonala rendkívül fontos tényező, azonban az érdekesség még fontosabb – ez elsősorban a „nagyon fontos” kategória arányeltolódásaiban látszik meg.

A „*belépők ára*” sem elhanyagolható motívum, bár a megkérdezettek több mint egyharmadának nem fontos (8,2 százalékuknak egyáltalán nem, 30,6 százalékának inkább nem fontos tényező), azonban majdnem egyötödüknek (18,8 százalékuknak) nagyon fontos. Bár a keresztábra-elemzések nem mutattak szignifikáns eltéréseket, a flow-típusú tárlatvezetéseken résztvevők valamivel felülreprezentáltak azok között, akiknek fontos meghatározó-tényező a belépők ára.

A „*tárlatvezetés elérhetősége*” – azaz a gyakoriság, exkluzivitás – összességében nem bizonyult markánsan fontos tényezőnek, a válaszadók kétharmadának nem volt fontos (22 százalékuknak egyáltalán nem, 44 százalékuknak inkább nem volt fontos).

A „*tárlatvezetés színvonala*” a téma szempontjából rendkívül releváns tényező, a megoszlások azonban nem mutatnak különbségeket a két tárlatvezetési típus esetében – míg a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők inkább a marginális kategóriákban voltak felülreprezentáltak, addig a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők az „inkább-kategóriákban” voltak felülreprezentáltak. A tárlatvezetés színvonala rendkívül fontos befolyásoló tényező, összesen a megkérdezettek 70 százaléka tartotta valamennyire fontosnak a tárlatvezetés színvonalát. Majdnem egyharmaduk (31,8 százalékuk) tartotta nagyon fontosnak, illetve összesen 11,8 százalék nem tartotta egyáltalán fontosnak ezt a tényezőt. Tehát „inkább fontosnak” 38,2 százalék, kevésbé fontosnak pedig 18,8 százalék titulálta – ez visszaigazolja a fókuszcsoporthoz tartozó interjúkon elhangzottakat. A résztvevők körülbelül egytizedénél figyeltünk meg elutasítást, a tárlatvezetések tudatos elkerülését, ez pedig összefüggésbe hozható azzal, hogy ezeknek az egyéneknek nem fontos a tárlatvezetés – legalábbis annak színvonala. Az viszont, hogy a kutatás ráirányította a figyelmet a tárlatvezetésre, azt is magyarázza, hogy több mint a megkérdezettek kétharmadának releváns tényező – vagy releváns tényezővé vált – a tárlatvezetés színvonala.

A tárlatvezetéssel kapcsolatban – és a tárlatvezetés egyfajta alternatíváit tekintve – több aldimenzióra is megfogalmaztam kérdéseket. A kiállítási tárgyakat kísérő feliratok a tárlatvezetés „ellenpólusaként” is definiálhatóak – természetesen az általános vélekedés az, hogy a legjobb, ha ez a két komponens erősíti és kiegészíti egymást, azonban – a tárlatvezetést több megkérdezett szerint is kiválthatják a feliratok, ha kellően informatívak. Ebből az okból kifolyólag a „*feliratok érthetőségét és információtartalmát*” is értékelték a megkérdezettek. A feliratok minősége a megkérdezettek 81,7 százalékának fontos valamilyen szinten (38,2 százaléknak nagyon, 43,5 százaléknak inkább fontos). Összesen csak 2,4 százaléknak nem fontos egyáltalán a feliratok érthetősége és információtartalma. Tehát a kiállítás objektív körülményeinek ezen komponense – amely a tárlat megértését és feldolgozhatóságát szolgálja – fontosabb tényezőnek bizonyult, mint a tárlatvezetés. Ebből a szempontból árnyalatnyi különbségek sincsenek a két tárlatvezetési-típuson résztvevők között.

A „*kiállítás interaktivitása*” is inkább fontosnak bizonyult mindkét csoport esetében, összesen a megkérdezettek 35,9 százaléka inkább, 28,8 százaléka nagyon fontosnak – alig több mint egynegyedük (25,9 százalékuk) kevésbé fontosnak. A tárlatvezetés színvonala alapvetően fontosabb tényező, mint az interaktivitás, azonban a különbség nem jelentős. A tárlatvezetés interaktivitásának pozitív megítélése – illetve a tárlatvezetés interaktivitásának elvárása – általában konszenzusos véleményként manifesztálódott a fókuszcsoporthoz tartozó interjú során is.

A további lehetőségkínálat relevanciájának feltérképezésének céljából két további dimenziót is értékelniük kellett a megkérdezetteknek. A „*többféle kiállítás megtekinthetősége egy időben*” inkább releváns tényezőnek bizonyult, a megkérdezettek 60,5 százalékának volt valamilyen szinten fontos (22,9 százalékuk nagyon, 37,6 százalékuk inkább fontos). A válaszadók kevesebb mint egytizede (8,8 százaléka) nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem fontos, hogy egy időben több kiállítás megtekinthetőségével szolgáljon egy múzeum. Ez tehát egy közepesen erős motiváló-tényező lehet a múzeumlátogatás során.

A „*kísérő rendezvények*” – mint zene, tánc, vagy irodalmi rendezvények – „vonzereje” alacsonynak bizonyult: összesen a megkérdezettek kevesebb mint egyharmada (31,2 százaléka) nyilatkozott úgy, hogy fontos valamilyen szinten ez a komponens – „csak” 9,4 százalékuknak nagyon, 21,8 százalékuknak inkább fontos – a válaszadók több mint egyötödének egyáltalán nem volt fontos tényező a kísérő rendezvény múzeumlátogatási szempontból a lekérdezés időpontjában.

Tehát tíz attribútumot értékelték a résztvevők négyfokú skálán aszerint, hogy mennyire fontosak számukra a múzeumlátogatás során. A legfontosabb három ezek közül a tárlatra vonatkozott, a negyedik és ötödik pedig a tárlatvezetéshez kapcsolható. Kevésbé fontos tényezőknek bizonyultak a tárlathoz-tárlatvezetéshez indirekt módon kapcsolódó objektív attribútumok, mint pl. a belépők ára vagy a kísérőrendezvények. A flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők – a kiállítás színvonalán kívül, ahol viszont a szórás is magasabb – minden attribútumot fontosabbnak értékelték, mint a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők. Az átlagok alapján általában nincs jelentős eltérés a két csoport között, a hagyományos tárlatvezetésen résztvevőknek a bemutatott alkotók hírneve és belépők ára kevésbé fontos, mint a másik a csoportnak; a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevőknek pedig a többféle kiállítás megtekinthetősége bír kisebb relevanciával. A legfontosabb attribútumok megítélése azonban független a megtekintett tárlatvezetéstől.

4. táblázat: Tárlat-látogatási preferenciák átlagainak és szórásainak bontása
tárlatvezetési-típusonként

		Hagyományos	Flow	Teljes
<i>Átlag</i>	A kiállítás érdekessége	3,78	3,83	3,81
<i>Szórás</i>		,470	,406	,439
<i>Átlag</i>	A kiállítás színvonala	3,63	3,57	3,60
<i>Szórás</i>		,633	,645	,638
<i>Átlag</i>	A feliratok érthetősége és információtartalma	3,12	3,24	3,18
<i>Szórás</i>		,788	,770	,780
<i>Átlag</i>	Tárlatvezetés színvonala	2,91	2,90	2,91
<i>Szórás</i>		1,025	,926	,975
<i>Átlag</i>	Interaktív legyen a kiállítás	2,84	2,87	2,85
<i>Szórás</i>		,998	,889	,943
<i>Átlag</i>	A kiállítás, a bemutatott alkotó(k) hírneve, ismertsége	2,67	2,83	2,75
<i>Szórás</i>		,900	,862	,883
<i>Átlag</i>	Többféle kiállítás megtekinthetősége egy időben	2,83	2,67	2,75
<i>Szórás</i>		,910	,910	,911
<i>Átlag</i>	Belépők ára	2,63	2,80	2,71
<i>Szórás</i>		,882	,853	,870
<i>Átlag</i>	Tárlatvezetés elérhetősége (gyakorisága)	2,31	2,36	2,33
<i>Szórás</i>		,926	,887	,904
<i>Átlag</i>	Kísérő rendezvények (pl. zene, tánc, irodalom, stb.)	2,00	2,29	2,14
<i>Szórás</i>		,907	,913	,919

A következő kérdések – eltávolodva az általános attitűdök feltérképezésétől – direkt módon az adott tárlatvezetésre vonatkoztak, amelyen a megkérdezettek részt vettek a kérdőíves lekérdezés előtt. A válaszadók négyfokú-skálán értékelték a tárlatvezetéssel kapcsolatos attribútumokat, a válaszlehetőségek minden esetben a mért dimenzió pozitív-negatív pólusait fedik le.

Az első kérdésben a válaszadók általános-átfogó értékelése jelent meg explicit módon. Arra a kérdésre, hogy *mindent egybevetve mennyire tetszett a tárlatvezetés* a válaszadók több mint 90 százaléka – pontosan 91,2 százalék – nyilatkozott úgy, hogy tetszett a látott tárlatvezetés számára, ebből összesen a megkérdezettek saját bevallása szerint 55,9 százalékanak nagyon tetszett, 35,3 százalékuknak inkább tetszett. Összesen három megkérdezettnek nem tetszett egyáltalán és 5,9 százalékuknak inkább nem tetszett. A keresztábra-elemzés szignifikáns összefüggést mutatott (Sig.: 0,049), amiből több dolog is kitűnt. Az egyik, miszerint a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők mindkét nemtetszést kifejező kategóriában felülreprezentáltak. A másik, hogy a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők közel azonos arányban oszlanak meg a két tetszést kifejező kategóriában – 43 százalékuknak inkább-, 46,5 százalékuknak nagyon tetszett a tárlatvezetés. A flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők körében jelentősen többen voltak azok, akiknek nagyon tetszett a tárlatvezetés, összesen 65,5 százalékuknak – további 27,4 százalékuknak inkább tetszett. Ez is visszaigazolja a fókuszcsoportos tapasztalatokat, miszerint a flow-típusú tárlatvezetés általában pozitívabb élményt nyújtott a résztvevők számára, mint a hagyományos tárlatvezetés.

A második kérdés is arra vonatkozott indirekt módon, hogy *mindent egybevetve mennyire tetszett a résztvevőknek a tárlatvezetés*, válaszaikat pedig ez esetben abban fejezték ki, hogy *ajánlanák vagy nem ajánlanák a megtekintett tárlatvezetést a későbbiekben másoknak*. A tárlatvezetés a legtöbb megkérdezettnek tetszett valamilyen szinten, azonban ennél valamivel kevesebben ajánlanák másoknak – a válaszadóink 14,7 százaléka inkább nem ajánlaná vagy egyáltalán nem ajánlaná másoknak a tárlatvezetést, amelyen részt vett. Azt is érdemes kiemelni azonban, hogy a leginkább egyetértő kategóriát itt valamivel többen jelölték be, mint az előző kérdés esetében (58,8 százalék) – összesen a megkérdezettek 85,3 százaléka ajánlaná valamilyen szinten ismerőseinek és barátainak az adott tárlatvezetést, amelyen részt vett. Bár ebben az esetben nem volt szignifikáns az összefüggés (Sig.: 0,520), és az eloszlásban sem volt számottevő különbség, a szigorúan vett statisztikai relevanciától elvonatkoztatva ugyanazt a különbség-motívumot konstatálhatjuk a két tárlatvezetési-típus között, mint az előző kérdés esetében. A flow-típusú tárlatvezetést több megkérdezett ajánlaná, mint a hagyományos tárlatvezetést.

A harmadik kérdés különböző indikátorai pedig azt kívánták feltérképezni, hogy az egyes jellemzők mentén, hogy ítélték meg a megkérdezettek az adott tárlatvezetést, amin részt vettek. Az első jellemző a szubjektív megélés, az esetleges involválódás esélyét kívánta megragadni, azaz, hogy *mennyire állt közel* a megkérdezett a tárlatvezetés. A

megkérdezettek kétharmada (66,4 százaléka) nyilatkozott úgy, hogy valamilyen szinten közel állt hozzá a megtekintett tárlatvezetés, közel azonos megoszlásban a két közelségi-kategória között. A válaszadók több mint egynegyede (26,5 százaléka) érezte úgy, hogy inkább távol állt tőle a tárlatvezetés, azonban „csak” 5,3 százalék választotta a teljesen távolinak tituláló kategóriát. A keresztábra-elemzés nem mutatott szignifikáns eltérést (Sig.: 0,30,4), azonban a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők felülreprezentáltak a távolinak érző kategóriákban – bár stabil megállapításokat ez alapján nem lehet tenni, mégis rámutathat az eredmény arra, hogy a közelség-távoliság megítélése nem feltétlenül egyenértékű az élményszerűséggel, az idegenség-érzés mellett is nyújthat pozitív élményt a tárlatvezetés.

Az innováció mentén azonban szignifikáns összefüggést mutatott a vizsgálat a tárlatvezetés „*hétköznapiságának*” megítélésével kapcsolatban (Sig.: 0,000), amely esetben jelentős – ha nem az egyik legjelentősebb – különbség volt a két csoport között. Bár mindkét csoportban többen nyilatkoztak úgy, hogy a tárlatvezetés nem volt hétköznapi (összesen 71,8 százalék szerint; ebből 40 százalék szerint inkább nem, 31,8 százalék szerint egyáltalán nem volt hétköznapi) – mindössze a megkérdezettek 5,9 százaléka gondolta úgy, hogy teljesen hétköznapi volt a tárlatvezetés, amelyen a kutatás során részt vettek. A jelentős különbség, hogy a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők majdnem fele (47,6 százaléka) szerint egyáltalán nem volt hétköznapi a megtekintett tárlatvezetés, míg a hagyományos-típusú tárlatvezetőknél csak 16,3 százaléka nyilatkozott ugyanígy – azonban ez a különbség az „*inkább nem hétköznapi*” kategóriában sem egyenlítődik ki, a két tárlatvezetési-típuson résztvevők eloszlása között nincs különbség abban a válaszkategóriában. A hagyományos tárlatvezetésen résztvevők majdnem egytizede (9,3 százaléka) teljesen hétköznapiak tartotta a tárlatvezetést, további 31,4 százalékuk pedig inkább hétköznapiak – a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők esetében csak 2,4 százalék volt azoknak a megkérdezetteknek aránya, akik teljesen átlagosnak tartották; 10,7 százalék pedig azoké, akik inkább hétköznapiak tartották a tárlatvezetést, amelyen részt vettek. Azaz, ebben az esetben nem csak arról van szó, hogy többen érzékelték a tárlatvezetést „*exkluzívnak*” vagy legalábbis „*nem szokványosnak*”, hanem jelentős szakadék van a két csoport esetében a hétköznapiak titulálók számát illetően. A flow-típusú tárlatvezetésen résztvevőknek tehát 86,9 százaléka tartotta a hétköznapiától eltérőnek valamilyen szinten a megtekintett tárlatvezetést, ez az arány a hagyományos-típusú tárlatvezetésen résztvevők körében „*csak*” 57 százalék volt.

Amíg a „*hétköznapiság megítélése*” nem törvényszerűen – vagy nem elsősorban – értéktelített jellemző, addig az *érdekesség* egy lehetséges megközelítésének megítélése inkább sorolható ebbe a kategóriába. A válaszadók ez esetben arról nyilatkoztak, hogy *unalmasnak*

vagy *izgalmasnak* találták a tárlatvezetést, amelyen részt vettek. Ez esetben is szignifikáns összefüggést mutatott a vizsgálat (Sig.: 0,014), az alapmegoszlások pedig azt mutatják, hogy bár többen tartották hétköznapiinak – vagy hétköznapiibbnak – a megtekintett tárlatot, azonban ez közel sem jelenti azt, hogy unalmasnak élték meg. Összesen a megkérdezettek 81,7 százaléka nyilatkozott úgy, hogy izgalmas (34,1 százalék) vagy inkább izgalmas (47,6 százalék) volt a tárlatvezetés, amelyen részt vettek. A különbség a kétfajta tárlatvezetésen résztvevők között sem olyan markáns, mint a „hétköznapiság” megítélésének esetében. A hagyományos tárlatvezetésen résztvevők között mindkét „unalom-kategóriában” felülreprezentáltak, a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők pedig az izgalmas-válaszkategóriában felülreprezentáltak jelentősen (45,2 százalék).

A soron következő mért dimenzió a tárlatvezetés tartalmi összetettségére vonatkozott, azaz, hogy *mélynek* vagy *felszínesnek* ítélték meg a résztvevők a tárlatvezetést, amelyen részt vettek. Ez a dimenzió is értéktelített, azonban ez esetben sem volt szignifikáns a keresztábla-elemzés (Sig.: 0,513), aminek háttérében az állhat, hogy míg az előző kérdések jelentős része a tárlatvezetés típusára vonatkoztak – direkt vagy indirekt módon –, addig ennek a kérdésnek a megítélése sokkal nagyobb arányban függ a tárlatvezetőről kialakult képtől. A megkérdezettek több mint fele (51,8 százaléka) tartotta inkább mélynek, további 18,8 százaléka pedig mélynek a tárlatvezetést, 22,4 százalékuk inkább felszínesnek és 6,5 százalékuk felszínesnek tartotta. Arányaiban többen nyilatkoztak úgy a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők közül, hogy a megtekintett tárlatvezetés felszínes – vagy felszínesebb – volt azonban, arányaiban egyezik a két csoport véleménystruktúrája.

A következő kérdés kevésbé értéktelített direkt módon, mivel nem olyan egyértelműen körülhatárolható a tárlatvezetés esetében, hogy a *gyors* vagy a *lassú* tárlatvezetés a pozitív konnotációjú. Szignifikáns összefüggés nem volt kimutatható (Sig.: 0,448), illetve a vélemények azonosan oszlottak meg a két csoportban: a megkérdezettek 83,4 százaléka érezte valamilyen szinten gyorsnak (kb. egyharmaduk nagyon gyorsnak, felük pedig inkább gyorsnak) a tárlatvezetést, amelyen részt vett – ez visszaigazolja a fókuszcsoporthoz tartozó tapasztalatokat.

Azzal kapcsolatban, hogy a megkérdezettek *fiatalosnak* vagy *öregesnek* találták a tárlatvezetést, szignifikáns összefüggést mutatott a keresztábla-elemzés (Sig.: 0,002). A véleménystruktúra abban különbözik jelentősen, hogy a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők több mint fele (56 százaléka) teljes mértékben izgalmasnak találta a megtekintett tárlatvezetést, ez az arány a hagyományos tárlatvezetéseken résztvevők körében 29,1 százalék volt. Bár inkább fiatalosnak az utóbbi csoport fele tartotta, a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevőknek pedig alig több mint egyharmada (34,5 százaléka). Úgy tűnik, elsősorban a fiatalosság megítélésének

mértékében mutatkoznak különbségek, de emellett a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők háromszor annyian (18,6 százalékuk) tartották inkább öregesnek a tárlatvezetésüket, mint a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők (6 százalék). A válaszadóknak összesen 84,8 százaléka tartotta valamilyen szinten fiatalosnak a tárlatvezetést, amelyen részt vett.

Az előző kérdést árnyalva, arról is nyilatkozniuk kellett a megkérdezetteknek, hogy *maradinak vagy modernnek* tartották a tárlatvezetést, amelyen részt vettek. Talán ez esetben a legkevésbé meglepő a szignifikáns összefüggés (Sig.: 0,000) ténye, amelynek során az eredmény arra mutat rá, hogy a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők jóval nagyobb arányban tartották modernnek a megtekintett tárlatvezetést (összesen 91,7 százalékuk – 54,8 százalékuk teljes mértékben, 26,9 százalékuk inkább), mint a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők (összesen 72,1 százalékuk – 20,9 százalékuk teljes mértékben, 51,2 százalékuk inkább). Míg inkább maradinak tartotta a hagyományos-típusú tárlatvezetést a résztvevők 22,1 százaléka, addig a flow-típusú tárlatvezetést – az azon résztvevőknek – csak a 4,8 százaléka.

Arról is nyilatkoztak a megkérdezettek, hogy *humorosnak vagy száraznak* tartották a tárlatvezetést. Szignifikáns összefüggést mutatott a keresztábra-elemzés (Sig.: 0,000). A megkérdezettek 77,1 százaléka tartotta humorosnak a tárlatvezetést, amelyen részt vettek – 21,8 százalékuk teljes mértékben egyetértettek azzal, hogy humoros volt a tárlatvezetést, 45,3 százalékuk inkább értett ezzel egyet. További 27,6 százalék nyilatkozott úgy, hogy inkább száraz volt a tárlatvezetésük. Azonos arányban válaszolták a két típuson résztvevők azt, hogy inkább humoros volt a tárlatvezetés, azonban amíg a flow-típusú résztvevők 34,6 százaléka tartotta teljes mértékben humorosnak, addig a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők esetében ez az arány csak 9,3 százalék. Ezzel összefüggésben nem meglepő eredmény, hogy míg inkább száraznak a megkérdezett hagyományos-típusú tárlatvezetésen résztvevők 38,4 százaléka tartotta, addig a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevőknek 16,7 százaléka tartotta a megtekintett tárlatvezetést.

A következő kérdés erősen érzelmi töltetű volt, a megkérdezetteknek azt kellett eldönteniük, hogy *ridegnek vagy érzelmesnek* találták a tárlatvezetést, amelyen részt vettek. Szignifikáns összefüggést nem mutatott az elemzés (Sig.: 0,053), bár a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők valamivel nagyobb arányban találták érzelmesnek a tárlatvezetést, mint a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők. Ridegnek összesen 5 válaszadó ítélte meg a tárlatvezetést a 170-ből, azonban egyötödük (20,1 százalékuk) inkább ridegnek – ezzel szemben több mint felük (53,3 százalékuk) inkább érzelmesnek; 21,9 százalékuk teljes mértékben érzelmesnek találta a tárlatvezetést, amelyen részt vett.

Egy másik érzelmi töltetű kérdés a kérdezettek arról nyilatkoztak, hogy *barátságosnak* vagy *barátságotalannak* tartották a tárlatvezetést, amelyen részt vettek – ez esetben viszont szignifikáns összefüggés mutatható ki (Sig.: 0,001) a tárlatvezetési-típus bontásban. Bár a válaszadóink 93 százaléka valamilyen szinten barátságosnak ítélte meg a megtekintett tárlatvezetés légkörét – és e tekintetben nincs különbség flow- és hagyományos-tárlatvezetési részvétel között –, a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevő alanyok 83,3 százaléka választotta a „teljes mértékben barátságos” kategóriát, ezzel szemben a hagyományos tárlatvezetésen résztvevő megkérdezetteknek „csak” 61,6 százaléka. Barátságosság szempontjából tehát egyértelműen pozitív volt a válaszadók visszajelzése, azonban a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők megítélésében – a hagyományos tárlatvezetésen résztvevőkhöz képest – ez kiemelkedő attribútuma volt a tárlatvezetésnek.

Az elhangzott kognitív tartalomra – annak előadásmódjára – is vonatkozott több kérdés. A válaszadóknak azt kellett eldönteniük, hogy *érthetetlen* vagy *érthető* számukra a tárlatvezetés, amelyen részt vettek. A megkérdezettek 93,5 százaléka szerint volt érthető az előadás, 78,2 százalékuk szerint teljes mértékben, 15,3 százalékuk szerint inkább volt érthető. Szignifikáns összefüggés mutatott a keresztábra-elemzés (Sig.: 0,022), a markáns motívum ez esetben is ugyanaz, mint a barátságosság megítélésében – a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevő egyetemisták 85,7 százaléka tartotta teljes mértékben érthetőnek a tárlatvezetést, a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők körében ez az arány 70,9 százalék. Az érthetőség is egy kiemelkedő attribútuma volt tehát a flow-típusú tárlatvezetésnek.

A következő kognitív tartalomra irányuló kérdésben a megkérdezettek arról nyilatkoztak, hogy szerintük *informatív* vagy *felületes* volt a tárlatvezetés, amelyen részt vettek – szignifikáns összefüggést azonban ez esetben nem mutatott a vizsgálat (Sig.: 0,766). Az előzőekhez képest valamivel többen jelölték meg a negatív kategóriát (15,8 százalék), azaz a felületességet – a két csoportban azonban azonos volt az eloszlások aránya. A felületesség attribútuma több esetben merült fel a fókuszcsoportos interjúkon asszociációként – és a legtöbbször a hagyományos tárlatvezetést követő csoportos beszélgetéseken –, ehhez képest a kérdőívben rögzített válaszok aránya mind intenzitásában, mind pedig differenciáltságában elmarad a kvalitatív kutatási módszer során elhangzottaktól. A kvantitatív felmérés alapján a válaszadók 51,8 százaléka teljes mértékben informatívnak, 31,8 százaléka pedig inkább informatívnak tartotta a tárlatvezetést, amelyen részt vett.

A tárlatvezetés érdekességét a „hétköznapi” túl az a kérdés is mérte, ami során a válaszadóknak azt kellett eldönteniük, hogy más tárlatvezetésekkel összehasonlítva az a tárlatvezetés, amelyen részt vettek *más volt, mint a többi* vagy *ugyanolyan volt, mint a többi*. A

keresztábra elemzés szignifikáns összefüggést mutatott (Sig.: 0,000), kitűnt, hogy a flow-típusú tárlatvezetés – esetlegesen az innovatív hatása miatt – pozitívabb megítélésnek örvendett, mint a hagyományos tárlatvezetés (ha a pozitívnak tituláljuk azt, hogy másnak tartják az adott tárlatvezetést, mint a többit). A megkérdezettek egyharmada mindkét csoportban inkább másnak tartotta azt a tárlatvezetést, amelyen részt vett, mint a többit, azonban a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők több mint fele (53,6 százaléka) értett azzal teljes mértékben egyet, hogy a megtekintett tárlatvezetés más, mint a többi. Ez az arány viszont a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők körében csak 14 százalék – tehát míg több mint felük (56,5 százaléka) tartotta valamilyen szinten a megtekintett tárlatvezetést hasonlóknak a többi lehetőséghez képest, addig a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők körében ez a vélekedés nem jellemző (13,1 százalék választotta valamelyik „hasonló-kategóriát”). Ez a fajta „egyedülállóság” tehát alapvetően a flow-típusú tárlatvezetés attribútuma.

Annak tekintetében is szignifikáns eredményt mutatott a vizsgálat (Sig.: 0,010), hogy a tárlatvezetést *egysíkúnak* vagy *sokszínűnek* tartották inkább. Az összes válaszadó 81,2 százaléka tartotta valamilyen szinten sokszínűnek a megtekintett tárlatvezetést, a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők aránya 72,1 százalék, a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevőké pedig 90,1 százalék. A jelentős differenciát a teljes mértékben sokszínűnek tartók aránya adja, mivel a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevő csoportból 53,6 százalék választotta ezt a válaszkategóriát, a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők közül pedig csak 31,4 százalék. Tehát a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők több mint egynegyede (25,6 százaléka) hajlott az egysíkúság-értékelés felé, a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők közül csak 9,5 százalék. Ebből tehát kitűnik, hogy a flow-típusú tárlatvezetést sokkal inkább sokszínűnek tartották a megkérdezettek, mint a hagyományos tárlatvezetést.

Az előző kérdés differenciáláshoz, vagy árnyalásához tartozott az a kérdés is, amelyben azt kellett eldönteniük a megkérdezetteknek, hogy *tanulságosnak* vagy *közhelyesnek* tartották az általuk végighallgatott tárlatvezetést – ez esetben azonban nem volt szignifikáns az összefüggés (Sig.: 0,322). A két csoport eloszlás-aránya azonos véleménystruktúrát sejtet: az mindössze 16,5 százalék tartotta közhelyesnek vagy inkább közhelyesnek a tárlatvezetést (ebből 18,6 százalék hagyományos, 14,6 százalék flow-típusú tárlatvezetésen vett részt). Az árnyalatnyi különbségek összegei a teljes mértékben tanulságosnak tartók körében manifestálódtak, a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők esetében majdnem 10 százalékkal többen választották ezt a válaszlehetőséget (53,6 százalék), mint a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők (44,2 százalék).

A tárlatvezetéssel kapcsolatos legpozitívabban megítélt attribútumok esetében – a válasz-átlagokat tekintve – a legtöbb dimenzióban nincsenek markáns különbségek, főleg ha szem előtt tartjuk azt az alapvető attitűdbeli különbséget, hogy a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők minden kérdésnél több esetben választották a marginális (pozitív) kategóriát. Mindkét csoportban az érthetőség, a barátságosság, az informativitás és a tanulságosság voltak a legpozitívabban megítélt attribútumok. A fiatalosság, a sokszínűség és a modernitás tekintetében a flow-típusú tárlatvezetésen résztvevők jóval magasabbak a pozitív válasz-átlagok, mint a hagyományos tárlatvezetésen résztvevők körében – a mélységen, a gyorsaságon és a „közelségen” kívül ez a többi attribútumra is igaz. Az utóbbi három attribútum közül a közelség esetében – azaz, hogy mennyire állt közel a tárlatvezetés a megkérdezethez – a hagyományos tárlatvezetésen résztvevőknél volt megfigyelhető pozitívabb megítélés.

5. táblázat: Tárlatvezetési tapasztalatok átlagainak és szórásainak bontása
tárlatvezetési-típusonként

		Hagyományos	Flow	Teljes
Átlag	Érthető	3,68	3,76	3,72
Szórás		,584	,652	,618
Átlag	Barátságos	3,60	3,73	3,64
Szórás		,562	,700	,636
Átlag	Informatív	3,35	3,31	3,63
Szórás		,812	,821	,814
Átlag	Tanulságos	3,34	3,36	3,30
Szórás		,781	,816	,798
Átlag	Fiatalos	3,08	3,43	3,25
Szórás		,727	,765	,764
Átlag	Sokszínű	3,01	3,43	3,22
Szórás		,857	,699	,807
Átlag	Modern	2,92	3,46	3,19
Szórás		,764	,704	,781
Átlag	Gyors	3,16	3,15	3,15
Szórás		,875	,631	,763
Átlag	Izgalmas	2,96	3,32	3,14
Szórás		,768	,731	,768
Átlag	Nem hétköznapi	2,65	3,32	2,99
Szórás		,871	,763	,882
Átlag	Érzelmes	2,80	3,12	2,96
Szórás		,728	,722	,741
Átlag	Közel áll a megkérdetthez	3,01	2,92	2,96
Szórás		,862	,960	,911
Átlag	Más, mint a többi	2,54	3,39	2,96
Szórás		,898	,745	,928
Átlag	Humoros	2,61	3,11	2,86
Szórás		,728	,807	,806
Átlag	Mély	2,75	2,92	2,83
Szórás		,844	,764	,807

A fókuszcsoportos interjúk tapasztalataira alapozva – miszerint a résztvevők attitűdjét jelentősen befolyásolta az, hogy melyik helyszínen vettek részt tárlatvezetésen – a tárlatvezetés helyszínével kapcsolatosan is elemzéseket végeztem el, a megtekintett tárlatvezetéssel kapcsolatos kérdések körében. A keresztábra-elemzések 8 kérdés esetében mutattak szignifikáns összefüggést.

Arra a kérdésre, hogy *összességében mennyire tetszett* a résztvevőknek a megtekintett tárlatvezetés, nagyobb arányban a Nemzeti Galériában tartott tárlatvezetésen résztvevők válaszoltak pozitívan – összesen 93,4 százalékuk, ez az arány a Természettudományi Múzeum esetében 88,8 százalék. A markáns különbség nem a pozitív megítélésekben, hanem a teljes mértékben pozitív megítélésekben ragadható meg, míg a Természettudományi Múzeumban tartott tárlatvezetésekben résztvevők 43,8 százalékának tetszett nagyon a tárlatvezetés, addig a Magyar Nemzeti Galériában tartott tárlatvezetések alanyainak kétharmada (66,7 százaléka) nyilatkozott így.

Szignifikáns összefüggést mutatott a keresztábra-elemzés a tárlatvezetés *hétköznapiságának* megítélésével is, ugyancsak a Magyar Nemzeti Galériában tartott tárlatvezetéssel kapcsolatban fogalmazódott meg kevesebb negatív vélemény. A Magyar Természettudományi Múzeumban tartott tárlatvezetésekben résztvevők egytizede tartotta hétköznapiaknak, 27,5 százalékuk inkább hétköznapiaknak a tárlatvezetést. A Galériában megkérdezett alanyoknak összesen 17,8 százaléka választott a negatív válaszkategóriák közül – mindössze 2,2 százalékuk (két fő) hétköznapiaknak, 15,6 százalékuk pedig inkább hétköznapiaknak tartotta a megtekintett tárlatvezetést.

Körülbelül ugyanezek az aránymegoszlások figyelhetőek meg a *mélységgel* kapcsolatban: míg a Természettudományi Múzeumban 28,8 százalék tartotta inkább felszínesnek és 8,8 százalék felszínesnek, addig a Nemzeti Galériában csak 16,7 százalék szerint inkább felszínes, 4,4 százalék szerint felszínes tárlatvezetést láttak

A *fiatalosság* megítélésében nincsenek markáns különbségek, mindkét múzeumban körülbelül 85 százalék nyilatkozott úgy, hogy valamilyen szinten fiatalos tárlatvezetésen vettek részt. A két fiatalos-kategória között azonban van különbség: a Nemzeti Galériában készített fókuszcsoporton résztvevők több mint fele (53,3 százaléka) nyilatkozott úgy, hogy teljes mértékben fiatalos volt a megtekintett tárlatvezetés, a másik helyszínen ez az arány csak 30 százalék volt.

A tárlatvezetés *modernitását* illetően is a Magyar Nemzeti Galéria helyszínén folyt tárlatvezetésekben résztvevők nyilatkoztak pozitívabban. Körükben 46,7 százalék szerint volt modern, 37,8 százalék szerint volt inkább modern. Ezzel szemben a Magyar Természettudományi Múzeumban a megkérdezettek 27,5 százaléka nyilatkozott úgy, hogy modern; 51,3 százaléka úgy, hogy inkább modern volt a tárlatvezetés, amelyen részt vettek.

Az *érzelmesség* dimenziójában is a művészeti jellegű tárlat vonatkozásában volt magasabb arányban pozitív visszaigazolás – 28,9 százalék szerint volt érzelmes, a természettudományi tárlatvezetésen résztvevők esetében ez csak 13,9 százalék. Ezzel szemben

inkább ridegnek titulálta a Természettudományi Múzeumban jelenlévők 29,1 százaléka, a Nemzeti Galériában résztvevőknek viszont csak 12,2 százaléka.

Ugyanez az arányeltolódás volt tapasztalható az *informativitás* tekintetében. A Nemzeti Galériában tartott tárlatvezetéseken résztvevők 57,8 százaléka, a Természettudományi Múzeumban tartott tárlatvezetéseken résztvevők 45 százaléka szerint volt teljes mértékben informatív a megtekintett tárlatvezetés. Miközben mindkét helyszínen a megkérdezettek egyharmada tartotta inkább informatívnak a tárlatvezetést, addig a Természettudományi Múzeumban több mint a megkérdezettek egyötöde (21,3 százaléka) nyilatkozott úgy, hogy inkább felszínes tárlatvezetést látott – a Nemzeti Galériában csak 5,6 százalék válaszolt így.

Az *egyediséget* tekintve mutatta a legmarkánsabb különbséget a keresztábra-elemzés. A Nemzeti Galériában a megkérdezettek 78,9 százaléka tartotta inkább egyedinek (41,1 százalék) vagy egyedinek (37,8 százalék) a tárlatvezetést, a Természettudományi Múzeumban viszont ez arány 57,6 százalék – ez esetben 28,8 százalék volt a részarány mindkét kategóriában.

Látható tehát, hogy minden dimenzióban – amelyben szignifikáns összefüggést mutatott az elemzés – a Magyar Nemzeti Galéria tárlatvezetése váltotta ki a pozitívabb értékeléseket. Érdeemes kiemelni azt is, hogy nem kizárólag érzelmi vagy kognitív, vagy csak átfogó attribútumoknál volt megfigyelhető ilyen jellegű összefüggés, hanem ezen dimenziók mindegyikénél.

5 Összefoglalás

A dolgozat tudományos célkitűzése erősen a magyarországi múzeumok mindennapjaiból fakadt: hogyan lehet az országszerte nap mint nap zajló tárlatvezetések által átadott, az azok során keletkező látogatói élményeket *felmérni*, illetve *bővíteni*. Mindehhez a szerző először a nemzetközi és hazai szakirodalom elméleti alapvetéseit tekintette át, ismertette az olvasóval.

A hazai múzeumok történetének és helyzetének bemutatása után került sor a múzeumban zajló tevékenységeket, különös tekintettel a tárlatvezetést elemző írások tanulságainak felsorolására, értelmezésére. A dolgozat célkitűzésének megfelelő kutatási hipotézisek megalapozásához egy más szerzők által már korábban is pedzegetett interdiszciplináris kapcsolat feltárása történt meg a harmadik fejezetben: a dolgozat feltételezése szerint ugyanis a Csíkszentmihályi Mihály névvel fémjelzett pozitív pszichológiai kutatások, azon is belül az úgynevezett flow-jelenség felhasználása és beépítése a tárlatvezetők előadói stílusába, továbbá a tárlatvezetések kereteibe jelentheti a kulcsot a múzeumlátogatói élmény fokozására, elmélyítésére. Ennek megfelelően a múzeumokkal kapcsolatos szakirodalmi áttekintés a dolgozat elején kiegészül a flow-jelenség ismertetésével, annak összekapcsolásával a Magyarországon is egyre jobban elterjedő élménypedagógiával.

Az értekezés ezáltal egy igazán innovatív kutatási program első lépcsőfokait valósította meg: az országban eddig nem létező, teljesen új tárlatvezetési eszköztár teoretikus alapokon nyugvó gyakorlati kidolgozását és empirikus vizsgálatát, összehasonlítását a – szerző által információ-centrikus jelzővel is aposztrofált – klasszikus tárlatvezetési módszertannal.

A flow-jelenségre összpontosító tárlatvezetési stílusra a szerző az élmény-centrikus jelzőt használja, majd egy doktori kutatás kereteihez mérten két országos jelentőségű múzeumban, a Magyar Nemzeti Galériában és a Magyar Természettudományi Múzeumban dolgozott ki új tárlatvezetéseket, melyekre a fenti múzeumok szakemberei előzetes tréningek során tudtak felkészülni.

Az élmény- és az információ-centrikus tárlatvezetések kísérleti összehasonlításában összesítve 170 kutatási alany működött közre, akik 2016-ban és 2017-ben különböző csoportokban és időpontokban, összesen tizenhat alkalommal vettek részt a Magyar Természettudományi Múzeumban és a Magyar Nemzeti Galériában is élmény- illetve információ centrikus vezetések (azaz négy különböző tárlatvezetés kidolgozására került sor a kutatási hipotézisek vizsgálatához, múzeumomként egy-egy különböző módszerű

tárlatvezetés), a hagyományosnak is nevezhető utóbbi tárlatvezetésről 86 fő, a flow-élményen alapuló előbbiről 84 fő szolgáltatott kutatási adatokat.

A dolgozat a fenti tárlatvezetéseket a második fejezetben részletezett eszköztárral elemezte: a kutatás részét képezték a helyszíni megfigyelések, valamint a kérdőíves és a fókuszcsoportos adatgyűjtés közvetlenül a látogatási élmény létrejötte után, majd a megfelelő adatok kvalitatív és kvantitatív elemzése.

Fontos megemlíteni, hogy a múzeumlátogatói csoportok összes résztvevője kitöltötte az előzetesen összeállított, a dolgozat mellékletében szereplő kérdőívet, ugyanakkor a fókuszcsoportos beszélgetés módszertani követelményeinek megfelelően utóbbi beszélgetéseken már nem az adott teljes látogatói csoport, hanem csupán egy fókuszcsoportnak megfelelő létszámú résztvevő működött közre. Ugyanígy érdemes itt is felhívni a figyelmet, hogy az élménycentrikus tárlatvezetések kutatási programjának első állomásaként szolgáló jelen dolgozat kutatási kérdéseinek célcsoportja a kutatás kereteihez mérten fókuszált volt, és a tárlatvezetéssel kapcsolatos kísérletek résztvevői elsősorban az egyetemista korosztályból kerültek ki.

A kutatási eredmények részletes ismertetésére a negyedik fejezetben kerül sor, fontos eredményként feltüntetve, hogy a kétféle tárlatvezetési módszer összehasonlítása során feltárultak a tárlatvezetési élményt általánosan befolyásoló tényezők. Ezek relevanciájuk alapján sorba állítva – kezdve a kevésbé befolyásoló paraméterekkel - olyan komponensek, mint maga a megtekintett tárlat, a rendelkezésre álló idő, a látogatói csoport nagysága, az infomativitását mértéke, a tárlatvezető személye (beleértve felkészültségét, attitűdjét), és maga a tárlatvezetési módszertan, beleértve az interaktivitás fokát.

Azaz a dolgozat mellett, hogy két nemzetközileg is jelentős hazai múzeumhoz dolgozott ki új, a modern pszichológiai kutatásokhoz illeszkedő módszertannal operáló tárlatvezetési technikákat, ezek gyakorlatba ültetésével és elemzésével sikeresen lépéseket is tett a tárlatvezetési élményt befolyásoló tényezők meghatározásában.

A bemutatott kutatási eredmények tükrében az is egyértelműen megállapítható, hogy az élménypedagógia módszereinek, a kutatás által „élmény-centrikusnak” definiált tárlatvezetési elemeknek helye van a hazai múzeumi tárlatvezetések, múzeumpedagógiai módszerrel történő kiállításbemutatók során.

Ezt a pszichológiai szakirodalom is megerősíti, hiszen a harmadik fejezetben idézett legújabb itthoni és nemzetközi flow-kutatások szerint (Magyaródi, van den Hout) társas helyzetben ugyanúgy megjelenik az élményt növelő flow jelenség, mint egyéni tevékenységek

esetén. Arról pedig már maga Csíkszentmihályi is értekezett, hogy a „flow” a múzeumi tanulásban is fontos szerepet játszik⁹⁵.

A vizsgálatok során szerzett és a dolgozatban értelmezett tapasztalatok alapján ugyanakkor a kutatási hipotézisekben egy téves dichotómiát is fel lehet fedezni. A negyedik fejezetben leírt eredmények egyik legfontosabb tanulsága, hogy az informatív és interaktív elemek nem szembeállítandók egy tárlatvezetés során, épp ellenkezőleg integrálandók. Azaz nem információ-centrikus vagy élmény-centrikus tárlatvezetésekre van szükség, hanem egy - a két módszertan előnyeit összegző - komplex és integrált tárlatvezetési stílus adhatja a látogatónak a legnagyobb élményt. További fontos tanulság a vizsgálatokból, hogy a tárlatvezető személyisége, gesztusai alapján befolyásolják a látogatói élményt, így a jövőbeli kutatások, a következő lépcsőfokok során különösen nagy hangsúlyt szükséges helyezni a tárlatvezetők képzésére, felkészítésére, illetve teljesítményük minél kvantitatívabb értékelésére is a látogatói élmény szempontjából.

A fenti két kérdés, az informativitást és interaktivitást kiegyensúlyozó, azokat integráló tárlatvezetés hazai körülményeknek megfelelő módszertanának kidolgozása, valamint a magyarországi tárlatvezetők képzése és felkészítése az új, innovatív vezetési stílus alkalmazására természetesen további vizsgálatokat, újabb kutatásokat érdemel. A jövőbeli kutatómunka a fenti két területen túlmutat ugyan jelen dolgozat keretein, gyökerei ugyanakkor a szakirodalmon felül az előző fejezet sorai között is keresendők.

⁹⁵ Csíkszentmihályi, M. & Hermanson, K. (1995). Intrinsic motivation in museums: Why does one want to learn? In: J. Falk & L. Dierking (eds.), *Public institutions for personal learning*. Washington, DC: American Association of Museums.

6 Felhasznált irodalom

Anderson, David (1997): *A Common Wealth – Museums and Learning in the United Kingdom*. Department of National Heritage, London.

Babbie, Earl (2003): *A társadalomkutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.

Baily, Elsa B. (2006): *Researching museum educators' perceptions of their roles, identity, and practice*. In: *Journal of Museum Education* 31(3): 175-198.

Balassa M. Iván (szerk.) (2004): *Magyarország múzeumai. Múzeumlátogatók kézikönyve*. Vince Kiadó, Budapest.

Bamberger, Yael és Tali Tal (2006): *Learning in a Personal Context: Levels of Choice in a Free Choice Learning Environment in Science and Natural History Museums*. In: Wiley InterScience (published online).

Bárd Edit (2009): *Pedagógusi személyiségek és pedagógiai kompetenciák a múzeumi ismeretátadásban*. In: Foghtűy Krisztina – Szepesházy Ágnes (szerk.): *Múzeumpedagógiai Tanulmányok III*. 283-288.p. Gondolat Kiadó, Budapest.

Bárd Edit (2010): *A kommunikáló múzeum*. In: Dr. Bereczki Ibolya és Sági Ilona (szerk.): *Múzeumvezetési ismeretek 1. (Múzeumi iránytű 8.)*, Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre, 178-181.

Bárdossy Ildikó (2000): *A produktív tanulás főbb összetevői és feltételei*. In: Vastagh Zoltán (szerk.): *Kooperatív stratégiák az iskolában*. ITI, JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszék, Pécs.

Benedek András (szerk.) (2013): *Digitális pedagógia 2.0*. Typotex, Budapest.

Béni Gyöngyi - Balassa Iván (1969): *Magyar Múzeumok*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest.

Bereczki Ibolya – Sági Ilona (szerk.) (2010): *Múzeumi iránytű 8: Múzeumvezetési ismeretek 1*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

Bereczki Ibolya – Sági Ilona (szerk.) (2011): *Múzeumi iránytű 11: Múzeumvezetési ismeretek 2*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

Berta István (1981): *A múzeumi gyűjtemények kialakulásának története. A múzeumi kiállítások*. In: Eöry Márta (szerk.): *Múzeumpedagógiai segédkönyv*. 7-20.p. MRMK, Budapest.

Binni, Lanfranco –Pinna, Giovanni (1986): *A múzeum. Egy kulturális gépezet története és működése a XVI. századtól napjainkig*. Gondolat, Budapest.

Bíró Yvett (2003): *Kirakat – múzeum, múzeum – kirakat*. In: Bíró Yvett: *Nem tiltott határlépések. Képkalandozások kora*. 285-290.p. Osiris kiadó, Budapest.

Boffi, Marco et al (2016): *Social Psychology of Flow: A Situated Framework for Optimal Experience*. In: Harmat, L. (szerk.): Flow experience. 215-133. o.

Bollókné Várhelyi Katalin (1981): *Tanórák a múzeumban*. In: Eöry Márta (szerk.): Múzeumpedagógiai segédkönyv. 31-40.p. MRMK, Budapest.

Bordácsné Kishonti Erika (2009): *Népi kismesterségek oktatása a múzeumpedagógus-hallgatók nyári gyakorlatán*. In: Foghtűy Krisztina – Szepesházy Ágnes (szerk.): Múzeumpedagógiai Tanulmányok III. 224-232.p. Gondolat Kiadó, Budapest.

Boskovitzné Csernyánszky Katalin (2006): *Egy tudós tanár-muzeológus arcképe*. In: Foghtűy Krisztina – Szepesházy Ágnes (szerk.): Múzeumpedagógiai Tanulmányok II. 42-57.p. Gondolat Kiadó, Budapest.

Boswijk, Albert – Thijssen Thomas – Peelen Ed (2007): *Experience Economy – a New perspective*. Pearson Education, London.

Botlanski, Luk - Chiapello, Éve (2007): *The New Spirit of Capitalism*. Verso, New York.

Brookfield, Stephen D. (1992): *Learning in Communicaties*. In, L.E. Burton (Ed.), Developing Resourceful Humans: Adult Learning Within the Economic Context. Routledge, Chapman & Hall, New York/London.

Burgess, Tyrrell (1986): *New ways to learn*. In: Burgess, T. (1986): Education for Capability. NFER-Nelson, Windor.

Cs. Tábori Hajnalka (1981): *Ifjúsági honismereti táborok*. In: Eöry Márta (szerk.): Múzeumpedagógiai segédkönyv. 93-99.p. MRMK, Budapest.

Csapó, Benő - Vidákovich Tibor (2001): *Neveléstudomány az ezredfordulón*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Csapó, Benő (2002): *A tudás és a kompetenciák*. In: Új Pedagógiai Szemle. Budapest.

Cseri Miklós (2005): *A magyar múzeumok szerepe, lehetőségei a nemzetközi programokban, az ICOM kapcsolatokban*. In: Huszár Z. – Vándor A. – Walterné M. J. (szerk.): Múzeumok az európai térben – Museen im europäischen Raum. 131 – 136.p. Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága: Janus Pannonius Múzeum, Pécs.

Cserné Adermann Gizella (1999): *A tanulás- és kutatómódszertan alapjai*. JPTE FEEFI, Pécs.

Cserti Csapó Tibor, Forray R Katalin et al (2015): *Közösségi tanulás* In: Kozma Tamás és munkatársai, Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig. Debrecen: University of Debrecen, CHERD, 177-204.

Csíkszentmihályi, Mihály - Hermanson, Kim (1995): *Intrinsic motivation in museums: Why does one want to learn?* In: J. Falk & L. Dierking (eds.), Public institutions for personal learning. American Association of Museums, Washington, DC.

- Csikszentmihályi Mihály (2001): *Flow – az áramlat – a tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Csikszentmihályi M. (1998): *És addig éltek, amíg meg nem haltak. A mindennapok minősége*. Kulturtrade Kiadó, Budapest
- Csikszentmihályi Mihály (1997): *Flow. Az áramlat*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- De Backer, Free et al. (2015): *Adult Visitors In Museum Learning Environments*. In: *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 191. 152 – 162.
- Éles Csaba – Kálmán Anikó (szerk.) (2000): *Kihívások és közvetítéssel*. Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Eilan Hooper-Greenhill (2007): *Museum and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*. Routledge, London.
- Eöry Márta (szerk.) (1981): *Múzeumpedagógiai segédkönyv*, MRMK, Budapest.
- Falk, John H. - Dierking, Lynn D. (2000). *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. LeftCoast Press, Walnut Creek, CA.
- Falk, John H. et al. (2006): *Living in a Learning Society: Museums and Free-choice Learning*. In: MacDonald, Sharon (szerk.): *A Companion to Museum Studies*. 323-339. o.
- Falk, John H. (2009). *Identity and the Museum Visitor Experience*. LeftCoast Press, Walnut Creek, CA.
- Falk, John H. - Dierking, Lynn D. (2013). *The museum experience revisited*. LeftCoast Press, Walnut Creek, CA.
- Falk, John H. – Dierking, Lynn D. (1997): *The museum experience*. Washington DC.CA.
- Falus Iván (szerk.) (2000): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- Fejős Zoltán (szerk.) (2000): *A Néprajzi Múzeum Gyűjteményei*. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- Fischer-Dárdai Ágnes, Dezső Krisztina (2015): *Edutainment in the museum – a place where you can experience the history of the University of Pécs in an interactive environment* In: *Yearbook of the International Society of History Didactics / Jahrbuch der Internationalen Gesellschaft für Geschichtsdidaktik*. Vol. 36, p45-65. 21p.
- Foghtúy Krisztina (szerk.) (1993a): *Múzeumpedagógia. Útmutató pedagógusok számára*. Korona Kiadó, Budapest.
- Foghtúy Krisztina (1993b): *Pedagógia művészetpedagógia, múzeumpedagógia*. In: *Iskolakultúra* 1993. 3. évfolyam 21-22. 39-47.p.

- Foghtúy Krisztina – Szepesházyiné Kurimay Ágnes (szerk.): (2006) *Múzeumpedagógiai Tanulmányok II.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Foghtúy Krisztina – Szepesházyiné Kurimay Ágnes (szerk.) (2009): *Múzeumpedagógiai Tanulmányok III.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Forray R. Katalin – Juhász Erika (szerk.) (2009): *Nonformális – informális – autonóm tanulás.* Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Freire, Teresa et al. (2016): *Flow, Leisure and Positive Youth Development.* In: Harmat, L. (szerk.): Flow experience. 163-181. o.
- Friedrich, W.Kron (2003): *Pedagógia.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Gesché-Koning, Nicole (szerk.) (2006): *Museums and Education.* In: ICOM Education 20, 1-107.p. ICOM CECA publications, Brussels.
- Gulyás József (1981): *Muzeális jellegű kisgyűjtemények, iskolai kiállítások.* In: Eöry M. (szerk.): *Múzeumpedagógiai segédkönyv.* 103-114. o. MRMK, Budapest.
- György Péter (2003): *Az eltörölt hely – A múzeum.* Magvető Kiadó, Budapest.
- Harmat, László et al. (szerk.) (2016): *Flow experience: Empirical Research and Applications.* Springer, Basel.
- Hatházi, Gábor (1991): *Muzeológiai alapismeretek.* Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
- Hein, George (1998): *Learning in the Museum.* Routledge, London.
- Hein, George (2006): *Museum Education.* In: MacDonald, Sharon (szerk.): *A Companion to Museum Studies.* 340-352.o.
- Hejj, Andreas (2015). *Emotionale Intelligenz in der Erwachsenenbildung. (Érzelmi intelligencia a felnőttoktatásban)* In: Tomásová, Viola, Juhász Erika, Sári Mihály (Szerk.), *Innovation und Erneuerung im Bereich der Erwachsenenbildung in Mitteleuropa.* (210-228 o.).
Dubnica nad Váhom: Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom.
- Hejj, Andreas (2013). *Mikor figyel a diák? Egy kibernetikai modell és a valóság.* In: Andl Helga, Molnár-Kovács Zsófia (Szerk.), *Iskola a társadalmi térben és időben. I. kötet.* (11-30 o.). Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Hemrik László (2004): *A kortárs művészet múzeumpedagógiai megközelítésének lehetőségei.* In: *Új Pedagógiai Szemle* 2004/6. 118-122.p.
- Henriksen, Ellen K. és Merethe Frøyland (2000): *The contribution of museums to scientific literacy: views from audience and museum professionals.* In: *Public Understanding of Science* 9 (2000) 393–415.

Heutte, Jean et al. (2016): *The EduFlow Model: A Contribution Toward the Study of Optimal Learning Environments*. In: Harmat, L. (szerk.): *Flow experience*. 127-145. o.

Hooper-Greenhill, Eilan (2006): *Studying Visitors*. In: MacDonald, Sharon (szerk.): *A Companion to Museum Studies*. 362-376.o.

Hooper-Greenhill, Eilan (2007): *Museum and Education: Purpose, Pedagogy, Performance*. Routledge, London.

Horváth György (2004): *Pedagógiai pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

Huszár Zoltán – Vándor Andrea – Walterné Müller Judit (szerk.) (2005): *Múzeumok az európai térben – Museen im europäischen Raum*. Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága Janus Pannonius Múzeum, Pécs.

Huszár Zsuzsanna (2005): *A múzeum, ahogy önmagára emlékszik*. In: *Tudásmenedzsment 2005*. VI. évfolyam 1. szám 84-97.p.

Jancsák Csaba (2015): *Value preferences of students of Hungarian teacher education*. In: Kozma Tamás, Kiss Virág Ágnes, Jancsák Csaba, Kéri Katalin (szerk.): *Tanárképzés és oktatáskutatás*. 758 p. Debrecen: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), 68-80. (HERA ÉVKÖNYV 2014)

Józsa Krisztián-Székely Gyöngyi (2004): *Kísérlet a kooperatív tanulás alkalmazására a matematikai tanítás során*. In: *Magyar Pedagógia*, 104.évf. 3. szám, 339-362.p., Budapest

Kocsis Mihály (2003): *A tanárképzés megítélése*. In: *Iskolakultúra*, Pécs

Koltai Zsuzsa (2007): *A múzeumok élethosszig tartó tanulással kapcsolatos új feladatai, kihívásai és lehetőségei az amerikai szakirodalom és gyakorlat tükrében*. *Tudásmenedzsment*, 2007.8/2. 61-66. p.

Koncz Erzsébet – Szabolcs Ottó (1994): *Barangolás Budapesten. Kézikönyv a főváros múzeumait látogatók számára*. Korona Kiadó, Budapest.

Koncz Erzsébet (1997): *Múzeumpedagógia tegnap és ma*. In: Szabolcs Ottó (szerk.): *Történelempedagógiai Füzetek 1. A Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara kiadványa*, Budapest.

Korek József (1998): *A muzeológia alapjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Kovács István (szerk.) (1971): *A múzeumokra vonatkozó jogszabályok és szabályzatok kézikönyve*. NPI, Budapest.

Kőfalvi Tamás – Mészáros Márta – Ónodi Márta (szerk.) (2007): *Közgyűjteményi ismeretek*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Kurta Mihály (2007): *Múzeumandragógia - Paradigmaváltás a múzeumi kultúrák közvetítésben*. In: Pató Mária (szerk.): *Nyitott kapukkal. Múzeumok ma-holnap*. 84-95.p. Jász-Nagykunszolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza-Szolnok.

Kurta Mihály – Pató Mária (szerk.) (2010): *Múzeumandragógia*. Borsod – Abaúj – Zempléni Megyei Múzeumi Igazgatóság és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre.

MacDonald, Sharon (szerk.) (2006): *A Companion to Museum Studies*. Blackwell Publishing, Oxford.

Magyaródi Tímea (2016): *Az áramlat-élmény vizsgálata társas helyzetben (doktori disszertáció)*. ELTE PPK, Budapest.

Maróti Andor (2002): *Elavul-e a műveltség a tudás társadalmában? A tanulás kora*. In: Új Pedagógiai Szemle, 2002.július-augusztus. Budapest.

McLean, Kathleen (1993): *Planning for People in Museum Exhibitions*. Association of Science and Technology Centers, Washington D.C.

Mező Katalin (2015): *Kreativitás és élménypedagógia*. Kocka Kör, Budapest.

Németh András – Ehrenhard Skiera (1999): *Reformpedagógia és az iskola reformja*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Oláh Attila (1999): *A tökéletes élmény megteremtését serkentő személyiségtényezők serdülőkorban*. In: Iskolakultúra.1999. 6-7 sz. Pécs.

Pálfy Katalin (szerk.) (2009): *Itt szabad az eget zöldre festeni! Múzeumpedagógiai vallomások*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre.

Palkó Gábor (szerk.) (2012): *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a halózati múzeumig*.

Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció Kiadó, Budapest.

Palmer, Joy – Neal, Philip (1994): *The Handbook of Environmental Education*. Routledge, London.

Pöggeler, Franz. (1957): *Einführung in die Andragogik*. A.Henn Verlag, Ratingen-Düsseldorf.

Puczkó, László – Rátz, Tamara (2000): *Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei*. Geomédia Szakkönyvek, Budapest.

Rickman, H.P. (1967): *Understanding and the Human Studies*. Heinemann, London.

Roppola, Tiina (2012): *Designing for the Museum Experience*. Routledge, New York.

Simon, Nina (2010): *The Participatory Museum*. Museum 2.0, Santa Cruz CA.

Soós Pál (szerk.) (1991): *Essays on Contemporary cultural studies II*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.

Sz. Szabó László – Sári Mihály (1993): *Felnőttnevelés és társadalom*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.

Szabolcs Éva - Vásárhelyi Tamás (szerk.) (2009): *Múzeum és iskola 2009. Múzeumok a közoktatás szolgálatában*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre.

Tal, Tali et al (2005): *Guided school visits to natural history museums in Israel: Teachers' roles*. In: Science Education, 89, 920 – 935.

Tran, Lynn Uyen és Heather King (2007): *The Professionalization of Museum Educators: The Case in Science Museums*. In: Museum Management and Curatorship Vol. 22, No. 2, 131-149 p.

Vágó Irén (2002): Az LLL fogalmának értelmezési lehetőségei a közoktatásban. A tanulás kora. In: Új Pedagógiai Szemle, Budapest.

Vágola Éva (2013): *A tanórán kívüli oktatás és az élménypedagógia pszichológiai, pedagógiai szempontjai és előnyei* In: Levéltári Szemle 63. pp 356-366.

Van den Hout, Jef J.J. et al (2016): *The Application of Team Flow Theory*. In: Harmat, L. (szerk): Flow experience. 233-249. o.

Vásárhelyi Tamás – Sinkó István (2004): *Múzeum az iskolatáskában*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Vásárhelyi Tamás (2009): *Nyitott múzeum*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Múzeumi Oktatási és Képzési Központ, Szentendre.

Vásárhelyi Tamás – Vásárhelyi Krisztina (2009): *Új műfaj a múzeumpedagógiában: családi felfedezőfüzet*. In: Új Pedagógiai Szemle 2009/5-6. 191-197.p.

Vásárhelyi Tamás – Kárpáti Andrea (2011): *Múzeumi tanulás*. Typotex, Budapest.

Vásárhelyi Tamás (2012): *The Hungarian Patient, Museum Education in Hungary and the Challenges of Democratic Transition*. In: Journal of Museum Education 37:3, 15-30 p.

Veres Gábor, Verók Attila (2017): *Új taneszközök, újmédia-kompetenciák a kulturális örökség tárgyban* In: Forgó Sándor (szerk.): Az információközvetítő szakmák újmédia-kompetenciái, az újmédia lehetőségei. 152 p. Eger: Líceum Kiadó, 79-85.

Witcomb, Andrea (2006): *Interactivity: Thinking Beyond*. In: MacDonald, Sharon (szerk.): A Companion to Museum Studies.353-361.o.

Zrinszky László (2002): *Nevelélmélet*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

1976. évi V. törvény, a közművelődésről.

<http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8513> (letöltés dátuma: 2010. 03. 10)

1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500053.TV (letöltés dátuma: 2010.08.04)

1996. évi. LIII. törvény a természet védelméről.

https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600053.tv (letöltés dátuma: 2010.08.05)

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.tv ((letöltés dátuma: 2014.02.24)

1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakulásáról és védelméről.

https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700078.TV (letöltés dátuma: 2013.02.24)

2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0100064.TV (letöltés dátuma: 2010.11.11)

Durkó Mátyás: Andragógia. <http://www.kislexikon.hu/andragogia.html> (letöltés dátuma: 2017. 08. 15)

Éliás István – Tucza Rita: Múzeumpedagógia szabadidőben. In:

http://www.fordulopont.hu/FP-37_elias.pdf (letöltés dátuma: 2018.05.31.)

Havas Péter – Széplaki Nikolett – Varga Attila: A környezeti nevelés magyarországi gyakorlata. In: <http://ofi.hu/tudastar/kornyezeti-neveles-090617-1> (letöltés dátuma: 2018. 06. 20.)

Havas Péter: A fenntarthatóság pedagógiájáról. In: <http://korlanc.uw.hu/download/cikk14.htm> (letöltés dátuma: 2018.05.20.)

Havas Péter: Az iskolai környezeti nevelés fékjei és akadályai. In:

www.tabulas.hu/adrus/1998/02/merito3.html (letöltés dátuma: 2010. 06.23.)

Koltai Dénes – Koltai Zsuzsa: Felnőttoktatás és múzeumi képzés. In:

<http://www.museumandragogia.hu> (letöltés dátuma: 2010.02.02.)

Lovas Márta: Múzeumpedagógia. <http://www.kislexikon.hu/muzempedagogia.html> (letöltés dátuma: 2010.02.02.)

Mácsai Anetta: Múzeumpedagógia és interaktivitás. In:

http://www.mlapitvany.hu/csatolt/1449/Erd_macsaianetta.doc (letöltés dátuma: 2010.02.02.)

Múzeumandragógia és Múzeumpedagógia. In:
http://www.muzeumandragogia.hermuz.hu/adatoka/publikaciok/korenychy_cikk_III.pdf
(letöltés dátuma: 2010. 02.02.)

Múzeumandragógia. In: <http://www.kislexikon.hu/museumpedagogia.html> (letöltés dátuma: 2010.02.02.)

Múzeumpedagógia képzés a felsőoktatásban. In:
http://www.muzeumandragogia.hermuz.hu/adatoka/publikaciok/konferenciak/muzandr_2009_0511/cikk_muzeumpedagogia_vegleges.pdf (letöltés dátuma: 2010.02.02.)

Múzeumpedagógia. In: <http://anyegina.freeblog.hu/archives/2008/01/28/Muzeumpedagogia>
(letöltés dátuma: 2010.02.02.)

Sinkó István: „Kicsomagolt Múzeum” avagy múzeumpedagógia félközelen.
<http://www.ofi.hu/tudastar/kicsomagolt-muzeum>. (letöltés dátuma: 2018.06.02.)

Történeti áttekintés. http://www.koh.hu/dokumrntumok/mutargyak/torteneti_attekintes.pdf
(letöltés dátuma: 2010.02.02.)

Varga Attila (2004): A környezeti nevelés pedagógiai, pszichológiai alapjai. PhD-disszertáció. ELTE BTK Neveléstudományi Doktori Iskola. In:
http://www.okoiskola.hu/hirlevel/news_upload/publikaciok_2edb.vargaattiladissz.zip (letöltés dátuma: 2009.06.20.)

7 Mellékletek

7.1 Kérdőív

7.1.1 Kérdőív minta

1. Milyen rendszerességgel jár az alábbi intézményekbe?

	hetente többször	hetente	havonta többször	havonta	évente többször	évente	ritkábban, vagy soha	Nem tudom / Nem válaszolok
4.2 mozi	1	2	3	4	5	6	7	99
4.3 színház	1	2	3	4	5	6	7	99
4.4 múzeum	1	2	3	4	5	6	7	99

2. Miért látogat általában múzeumba? Kérem, értékelje, mennyire fontosak Önnek az alábbi szempontok.

	Egyáltalán nem fontos	Inkább nem fontos	Inkább fontos	Nagyon fontos	Nem tudom / Nem válaszolok
2.1. Az időszakos kiállítások miatt.	1	2	3	4	99
2.2. Az állandó kiállítások miatt.	1	2	3	4	99
2.3. A kísérő programok miatt.	1	2	3	4	99
2.4. A társaság miatt.	1	2	3	4	99
2.5. Szervezett iskolai programként.	1	2	3	4	99

2.6. A fentiekén kívül van valamilyen egyéb szempont, ami miatt Ön múzeumba jár?

.....

.....

3. Milyen típusú kiállításokra kíváncsi leginkább? Kérjük, értékelje 1-től 4-ig tartó skálán (1 abszolút nem kíváncsi, 4 teljes mértékben kíváncsi)!

	1	2	3	4	Nem tudom / Nem válaszolok
3.1. Régi mesterek, mint pl. Tiziano, Raffaello, El Greco	1	2	3	4	99
3.2. Impresszionista mesterek, mint pl. Monet	1	2	3	4	99
3.3. Modern mesterek, mint pl. Picasso, Dalí	1	2	3	4	99
3.4. Kortárs művészeti kiállítás	1	2	3	4	99
3.5. Fotóművészeti kiállítás	1	2	3	4	99
3.6. Régi civilizációk kultúrája, mint pl. Egyiptom, Róma, aztékok stb.	1	2	3	4	99
3.7. Aranykincsek tárlata	1	2	3	4	99
3.8. Természettudományi kiállítások	1	2	3	4	99
3.9. Történelmi kiállítások	1	2	3	4	99
3.10. Technikai, műszaki kiállítások	1	2	3	4	99

4. Az alábbi tényezők mennyire fontosak az Ön számára egy múzeum látogatása esetén? Kérem, értékelje az alábbiakat 1-től 4-ig, ahol az 1 azt jelenti, hogy egyáltalán nem fontos, a 4 pedig, hogy nagyon fontos.

	Egyáltalán nem fontos	Inkább nem fontos	Inkább fontos	Nagyon fontos	Nem tudom / nem válaszolok
4.1. A kiállítás, a bemutatott alkotó(k) hírneve, ismertsége	1	2	3	4	99
4.2. A kiállítás érdekessége	1	2	3	4	99
4.3. A kiállítás színvonala	1	2	3	4	99
4.4. Belépők ára	1	2	3	4	99
4.5. Tárlatvezetés elérhetősége (gyakorisága)	1	2	3	4	99
4.6. Tárlatvezetés színvonala	1	2	3	4	99

4.7. A feliratok érthetősége és információtartalma	1	2	3	4	99
4.8. Interaktív legyen a kiállítás	1	2	3	4	99
4.9. Többféle kiállítás megtekinthetősége egy időben	1	2	3	4	99
4.10. Kísérő rendezvények (pl. zene, tánc, irodalom, stb.)	1	2	3	4	99

5. Mennyire tetszett Önnek a *tárlatvezetés* mindent egybevetve?

Egyáltalán nem tetszett	1	2	3	4	Nagyon tetszett
-------------------------	---	---	---	---	-----------------

6. Mennyire tartja valószínűnek, hogy ajánlaná ismerősének, barátjának ezt a *tárlatvezetést*?

Egyáltalán nem ajánlaná	1	2	3	4	Biztosan ajánlaná
-------------------------	---	---	---	---	-------------------

7. Kérem, tegyen „x”-et az iménti tárlatvezetés jellemzése kapcsán!

7.1	Közel áll hozzám					Távol áll tőlem
7.2	Hétköznapi					Nem hétköznapi
7.3	Unalmas					Izgalmas
7.4	Mély					Felszínes
7.5	Gyors					Lassú
7.6	Fiatalos					Öreges
7.7	Maradi					Modern
7.8	Rideg					Érzelmes
7.9	Humoros					Száraz
7.10	Barátságos					Barátságatlan
7.11	Érthetetlen					Érthető
7.12	Informatív					Felületes

7.13	Más, mint a többi					Olyan, mint a többi
7.14	Egysíkú					Sokszínű
7.15	Tanulságos					Közhelyes

Köszönöm, hogy segítette kutatásaimat a mai napon

Dr. Dominek Dalma

7.2 A fókuszcsoporthoz készített beszélgetés forgatókönyve

BEVEZETÉS

- körülmények ismertetése
- telefon kikapcsolása
- a részvétel önkéntes, anonim
- tegeződés
- nem kell vitázni, nem kell meggyőzni egymást
- mindenki szabadon mondhatja a véleményét
- ne beszéljenek egyszerre

1. Bemelegítés

BEMUTATKOZÁS

Kezdjük a bemutatkozással! Azt szeretném kérni, hogy mindenki mutatkozzon be a csoportnak, mondjon magáról pár szót. Azt is mondjátok el kérlek, hogy milyen gyakran jártok kiállításokra, milyen gyakran vesztek igénybe tárlatvezetést a kiállítások megtekintéséhez. Van-e kedvenc múzeumotok vagy galériátok? Kedvenc kiállításotok? Miért?

2. Tárlatvezetésről általában

Ha röviden kellene meghatározni (néhány mondatban) milyen a jó tárlatvezetés (azaz amin többször szívesen részt vennétek), mit mondanátok?

Milyenek szerintetek ehhez képest a ma elérhető tárlatvezetések általában? Hogyan jellemezhetőek leginkább?

Milyen hiányosságai vannak szerintetek általában a tárlatvezetéseknek?

És mik az erősségeik?

Kiknek szólnak szerintetek elsősorban a tárlatvezetések? Hogyan írnátok le egy tipikus tárlatvezetés résztvevőjét? (Neme, kora, iskolai végzettsége, foglalkozása stb.)

3. Jelenlegi tárlatvezetés

Mi az első három szó, ami eszetekbe jut az iménti tárlatvezetésről? Kérem, először írjátok le egy lapra! (Utána olvassa fel mindenki és beszéljük meg!)

Milyen benyomásaitok voltak?

Most vegyük sorra az egyes szempontokat (közel van hozzá/távol áll tőle, hétköznapi/nem hétköznapi stb.), kinek mi volt a véleménye a tárlatvezetésről és miért! nem értek hozzá, lehet, hogy ez kell, de nem redundáns?

Mely részek tetszettek nektek a leginkább? Miért?

Mi az, amiről még szívesen hallottatok/láttatok volna többet?

Mi az, amiből kevesebb jobb lett volna?

Ha össze kellene hasonlítani más tárlatvezetésekkel, mit emelnétek ki? Van-e egyedi, csak a mostanira jellemző sajátosság, amiért érdemes ezen részt venni? Ha igen, mi az?

Mi nem tetszett a tárlatvezetésben? Mi az amit meg kellene változtatni benne?

Kiknek szól szerintetek elsősorban ez a tárlatvezetés? Hogyan írnátok le egy tipikus résztvevőt? (Neme, kora, iskolai végzettsége, foglalkozása stb.)

Eszetekbe jut még valami a témával kapcsolatban?

Elérkeztünk a beszélgetés végéhez, köszönöm a segítségeket!

7.3 Táblázatok

1. táblázat: A jelentkezőkből kialakított négy kutatói csoport
2. táblázat: Múzeumlátogatási okok átlagainak és szórásainak bontása tárlatvezetési-típusonként
3. táblázat: Tárlatok iránti érdeklődések átlagainak és szórásainak bontása tárlatvezetési-típusonként
4. táblázat: Tárlat-látogatási preferenciák átlagainak és szórásainak bontása tárlatvezetési-típusonként
5. táblázat: Tárlatvezetési tapasztalatok átlagainak és szórásainak bontása tárlatvezetési-típusonként

7.4 Ábrajegyzék

1. ábra: Falk, J.H. (2009). Identity and the Museum Visitor Experience. LeftCoast Press, Walnut Creek, CA. 161. p.
2. ábra: Múzeumandragógia és Múzeumpedagógia. In:
http://www.muzeumandragogia.hermuz.hu/adatoka/publikaciok/korenych_cikk_III.pdf
(letöltés dátuma: 2010. 02.02.) 1.p.
3. ábra: Van den Hout, Jef J.J. et al (2016): The Application of Team Flow Theory. In: Harmat, L. (szerk): Flow experience. 238. p.